ISSN 2654-2366

Archive

Αθήνα 2014 Τόμος 10

ARCHIVE

Επιστημονική περιοδική έκδοση ανοικτού περιεχομένου

ISSN 2654-2366

Τόμος 10 - 2014

Αριθμός Τόμου: Archive τόμος 10, 2014
Εκδότης: Κ. Καλογερόπουλος
Τόπος έκδοσης: Μοράβα 8, 121 36 Περιστέρι, Αθήνα
Χρονολογία έκδοσης: Δεκέμβριος 2014

Περιεχόμενα

Περιλήψεις

Ψυλλίδης, Α. 2014, Στρατηγικές για μια Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Αστική Ανασυγκρότηση, *Archive*, 10, 6-13.

Υπάρχει η ανάγκη για μια εναλλακτική προσέγγιση στον πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, η οποία μπορεί να βασίζεται πάνω σε μια ευρύτερη οικολογική αντίληψη. Η αστική ανασυγκρότηση που πηγάζει από τον αειφόρο σχεδιασμό και εστιάζει πάνω σε βιοκλιματικά ζητήματα του σχεδιασμού μπορεί να αποφέρει ποιότητα στις αστικές γειτονιές. Ευρύτερη έμφαση έχει δοθεί τα τελευταία χρόνια προς την καλύτερη σχέση μεταξύ κτιρίων και υπαίθριων χώρων, για τη δημιουργία αστικών μοτίβων με νέες κοινωνικές ανάγκες για ένα διαφορετικό μέλλον.

Τσοπάνης, Κ. 2014, Μιχαήλ Εμινέσκου (1850 Μολδαβία – 1889 Βουκουρέστι), *Archive*, 10, 14-20.

Ο Μιχαήλ Εμινέσκου γεννήθηκε στο Μποτοσάνι της Μολδαβίας στις 15 Ιανουαρίου του έτους 1850 και ήταν γόνος μιας ευκατάστατης οικογένειας της επαρχίας. Άρχισε τις εγκύκλιες σπουδές του στην πόλη Τσερναούτι και τις τελείωσε στο Σιμπίου, του οποίου ο πληθυσμός ήταν κυρίως γερμανόφωνος και όπου είχε την ευκαιρία να εξοικειωθεί πλήρως με την γερμανική γλώσσα. Κατόπιν σε ηλικία 19 ετών εγγράφηκε στην φιλοσοφική σχολή του πανεπιστημίου της Βιέννης και μετά φοίτησε νομικά στο Βερολίνο και στην Ιένα. Κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών του σπουδών είχε την ευκαιρία να λάβει μια ευρύτατη παιδεία, χωρίς ωστόσο να ακολουθήσει καμία επαγγελματική καριέρα.

Κουτσόκωστας, Π. 2014, Οι απόψεις του M.D. Fullerton για τα Νεοαττικά Γλυπτά, *Archive*, 10, 21-28**.**

Σε μια περίοδο που οι παραδοσιακές δομές για την ταξινόμηση της ελληνιστικής δομής διαβρώνονται, μία έννοια έχει παραμείνει αμετάβλητη –εκείνη η χαρακτηριστικά κλασικίζουσα Όψιμη Ελληνιστική περίοδος που αρχίζει περίπου το 150 ΠΚΕ, επικεντρωμένη στην Αθήνα γεννημένη από τις απαιτήσεις ενός ρωμαϊκού αρπακτικού πολιτισμού. Η ταξινόμηση των έργων σύμφωνα με τον αρχαϊσμό είναι προβληματική, επειδή η αναγνώριση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της τεχνοτροπίας είναι υποκειμενική. Ακόμη μεγαλύτερος προβληματισμός είναι η διαμάχη περιγραφής και ερμηνείας.

Dimoglidis, V. 2014, Attempts for Philological Critique of Translation in Euripides, *Archive*, 10, 29-31.

This essay is a small pilot part of a forthcoming paper that examines the translation attempts for ancient tragedy. The system of criticism of translation in Greek tragedy is a system established by assistant professor of Ancient Greek and Latin Literature Helen Gasti in her lectures of Ancient Greek Tragedy. Many times this system has been misinterpreted and is rated as abstruse. However this is an unfair judgment. Through this system is distinguished each translator's interpretative approach of ancient tragedy, since every translation is an interpretation of the text.

Εμμανουηλίδου, Ελ. 2014, Το χρόνιο νόσημα στην εφηβεία, *Archive*, 10, 32-38.

Η εφηβεία αποτελεί ένα διάστημα τεράστιας κοινωνικής, βιολογικής, ψυχολογικής και πνευματικής αλλαγής. Η αντιμετώπιση ενός χρόνιου νοσήματος προσθέτει μια ακόμη

διάσταση στη ζωή των εφήβων. Λόγω της σημαντικής προόδου της ιατρικής όλο και περισσότεροι έφηβοι σε σχέση με το παρελθόν ζουν παραγωγικές ζωές παρά το γεγονός ότι βιώνουν μία σοβαρή ασθένεια. Ως χρόνιο νόσημα ορίζεται αυτό που έχει σημαντική διάρκεια και οι συνέπειες του καταβάλουν τον έφηβο για σημαντικό χρονικό διάστημα.

Cosmidis, D., Lyberis, N. 2014, Before and after Alexander: Hellenism and Central Asia, *Archive*, 10, 39-43.

If the relation between Greeks and Persians is not a story of love and hate (another aspect of love), it is at least a very interesting story. The Persian military campaigns to Asia Minor and Greece, each one with the participation of hundreds of thousands of warriors led by the richest kings of the time, such as Xerxes and Darius, could not possibly aim at the Greeks' "riches". Fascination with the Aegean civilization seems a more likely motive from the point of view of Persia, the other great civilization of the time, which together with the Egyptians and the Greeks comprised the civilized world of the time, in other words, of the Mediterranean (not including distant China).

Καλογερόπουλος, Κ. 2014, Φαίδων 96a-102a: η πλατωνική κριτική των προσωκρατικών, *Archive*, 10, 44-50.

Το παρόν απόσπασμα, τμήμα του τρίτου μέρους του πλατωνικού διαλόγου *Φαίδων* -με αφήγηση σε πλάγιο λόγο, υφολογική και ειδολογική καινοτομία του Πλάτωνα- εξετάζει δια στόματος Σωκράτη και των συμμετεχόντων το γενικό πρόβλημα της φυσικής και το ζήτημα της *αιτίας,* όπως και την *ιδέα* ως αιτία της γέννησης, της φθοράς και της ύπαρξης.

Ταμπάκη, Κ., Ταμπάκης, Θ. 2014, Μουσικοθεραπεία από την εμβρυϊκή περίοδο, *Archive*, 10, 51-55.

Από όλες τις Καλές Τέχνες, η μουσική είναι η μόνη που χρησιμοποιήθηκε τόσο πολύ και διαχρονικά και ως θεραπευτικό μέσο. Είναι αληθινά παράδοξο ότι, ενώ για τη φύση και το σκοπό της μουσικής, η φιλοσοφία και οι επιστήμες δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν, οι θεραπευτικές ιδιότητές της γνώρισαν καθολική αναγνώριση. Εύλογο συνεπώς και το ερώτημα. Σε τι οφείλει η μουσική τη δυνατότητα να εισέρχεται στην περιοχή της επιστήμης, δίχως να εγκαταλείπει το χώρο της τέχνης;

Κωνσταντοπούλου, Αικ. 2014, Η πρόληψη στην Υγεία στην Ελλάδα, *Archive*, 10, 56-61.

Η πρόληψη αποσκοπεί στην ελάττωση του κινδύνου εμφάνισης ή εξελικτικής επιδείνωσης νόσου, τραυματισμού, ανικανότητας κ.λπ. Διακρίνεται σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή. Περιλαμβάνει μέτρα και πρακτικές για το περιβάλλον, την κοινωνία και το άτομο. Όσο βελτιώνεται το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο μιας χώρας τόσο πιο γόνιμο γίνεται το έδαφος για την ανάπτυξη της πρόληψης, σε συνδυασμό με τα μέσα που προσφέρει η υψηλή τεχνολογική υποδομή. Τα πεδία δράσης της πρόληψης έχουν τροποποιηθεί λόγω της ανόδου του βιοτικού επιπέδου, από τον αποκλειστικό έλεγχο των λοιμώξεων στην προστασία από τα νοσήματα του «πολιτισμού», (καρδιοαγγειακά νοσήματα, καρκίνος, ατυχήματα).

Αρχιτεκτονική, Οικολογία

Στρατηγικές για μια Περιβαλλοντικά Βιώσιμη Αστική Ανασυγκρότηση

Λέξεις κλειδιά: *αειφορικός σχεδιασμός, αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, αστικό τοπίο, βιοκλιματικός σχεδιασμός, πολεοδομικός σχεδιασμός, φυσικό τοπίο*

Α. Ψυλλίδης, Αρχιτέκτων Μηχ., M. Arch. ΕΜΠ, διδάσκων Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων ΕΜΠ

Abstract

There is a need for an alternative approach to urban and architectural design, which may be based on a broader ecological concept. Urban reconstruction that stems from sustainable design and focuses on bioclimatic design issues can bring quality to urban neighborhoods. In recent years, there has been a broader emphasis on better communication between buildings and outdoor spaces, in order that urban patterns could be created, with new social needs for a different future. Obvious reasons for sustainability, ecology, and social justice can justify new ways of thinking about transformation through interventions in existing urban areas.

Υπάρχει η ανάγκη για μια εναλλακτική προσέγγιση στον πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, η οποία μπορεί να βασίζεται πάνω σε μια ευρύτερη οικολογική αντίληψη. Η αστική ανασυγκρότηση που πηγάζει από τον αειφόρο σχεδιασμό και εστιάζει πάνω σε βιοκλιματικά ζητήματα του σχεδιασμού μπορεί να αποφέρει ποιότητα στις αστικές γειτονιές. Ευρύτερη έμφαση έχει δοθεί τα τελευταία χρόνια προς την καλύτερη σχέση μεταξύ κτιρίων και υπαίθριων χώρων, για τη δημιουργία αστικών μοτίβων με νέες κοινωνικές ανάγκες για ένα διαφορετικό μέλλον. Προφανείς λόγοι της αειφορίας, η οικολογία και η κοινωνική δικαιοσύνη μπορούν να δικαιολογήσουν νέους τρόπους σκέψης στον μετασχηματισμό μέσω παρεμβάσεων επί υφιστάμενων αστικών περιοχών.

Το βιώσιμο δομημένο περιβάλλον αποτελεί μία από τις κύριες προτεραιότητες για όλες τις Ευρωπαϊκές πόλεις στον 21ο αιώνα. Είναι γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, οι πόλεις έχουν συμπεριληφθεί σε αστικές ανασυγκροτήσεις μέσα από μια νέα αναπτυξιακή άποψη, με περιβαλλοντικές, χωρικές, κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις. Ο εντοπισμός των επιλογών, οι περιοχές με ιδιαίτερο χαρακτήρα, οι ελκυστικές διαδρομές για πεζούς που συμπεριλαμβάνουν και νέους τύπους δρόμων, οι εμπλουτισμένες πλατείες και οι υπαίθριοι χώροι απαιτούνται από τη διαδικασία της ανασυγκρότησης καθώς και του βιώσιμου αστικού τρόπου ζωής. Για το σχεδιασμό μιας φυσικής ταυτότητας για τα ποικίλα αυτά σενάρια, ένα ιδιαίτερο ζήτημα αποτελεί η ανάπτυξη ιδιαίτερων περιοχών του δημόσιου χώρου μέσω περιβαλλοντικών αναπλάσεων. Μια ρηξικέλευθη ολιστική προσέγγιση στα επιτυχημένα σχέδια ανασυγκρότησης και στα έργα υψηλών απαιτήσεων θα ενθαρρύνει τη σύνδεση των ανθρώπων, της κυκλοφορίας και των αστικών περιοχών. Επομένως, για να παραχθεί στα σημεία παρέμβασης μια ξεκάθαρη και θετική εικόνα και ζωτικότητα, για να βελτιωθούν οι συνδέσεις με άλλα ιδιαίτερα σημεία της πόλης, είναι σημαντικό να προωθηθεί η ολοκληρωμένη αστική ανασυγκρότηση. Οι από κοινού πρωτοβουλίες μεταξύ των διαφόρων τομέων και η κοινοτική συμμετοχή θα προσδώσει μεγάλη αξία στην επόμενη γενιά των πολεοδομικών έργων. Επιπρόσθετα του κύριου σκοπού, που πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψη όταν επιχειρούμε να προάγουμε το δομημένο περιβάλλον μέσω αναπλάσεων, είναι η αειφόρος και οικολογική διάσταση του σχεδιασμού.

Από την κατανόηση της ανάλυσης μιας περιοχής στην αειφόρο πολεοδομική στρατηγική.
Ο υψηλής ποιότητας σχεδιασμός που πραγματοποιείται μέσα από την καλύτερη δυνατή κατανόηση του χαρακτήρα του τόπου και των φυσικών πόρων ενθαρρύνει την ανασυγκρότηση. Παρ’ όλο που όλα αυτά είναι μακράν του τέλειου, η ανάπτυξη μεθοδολογιών στις διαδικασίες αστικής ανασυγκρότησης με οικολογικά ζητήματα του σχεδιασμού πρέπει να είναι το κλειδί για να ξαναανακαλυφτεί το νόημα και η ταυτότητα ενός δομημένου περιβάλλοντος.

Ωστόσο, για να προσδιοριστούν καλύτερες αναπτυξιακές προτάσεις και για να προσφερθεί μια δυναμική τοποθεσία για ευαίσθητες σχεδιαστικές παρεμβάσεις, είναι απαραίτητη η ανάγνωση και μετάφραση της υφιστάμενης κατάστασης (αναπτυξιακή χαρτογράφηση) της υπό μελέτη περιοχής ως ακολούθως:

Κυκλοφοριακές συνθήκες
Ορισμένες απόψεις κλειδιά για ζητήματα που αφορούν πολεοδομικές ανασυγκροτήσεις πρέπει να αναπτυχθούν για την εκάστοτε περιοχή. Για να καταστούν «εύχρηστες» τοποθεσίες πρέπει να είναι εύκολο να προσεγγιστούν, καθώς και να είναι ολοκληρωμένα συνδεδεμένες με τις περιβάλλουσες περιοχές τους, και αυτό απαιτεί την προσοχή στη δημιουργία καλών συνδέσεων με τα πόδια, το ποδήλατο, τα ΜΜΜ και το αυτοκίνητο. Μια καλή κατανόηση του τοπικού χαρακτήρα και των υφιστάμενων τύπων κυκλοφορίας είναι ουσιώδης για τον σχεδιασμό μιας καλής ανασυγκρότησης. Ορισμένα αποτελούν θέματα μιας απλής παρατήρησης, ενώ άλλα αποτελούν ζητήματα που πρέπει να μελετηθούν από ειδικούς επαγγελματίες καθώς και από πρόσθετες εποπτείες και θεωρήσεις. Είναι, επομένως, ουσιώδες να επιτύχουμε μια προσεκτική σύνδεση με το τοπίο ή το άμεσο περιβάλλον και αυτό περιλαμβάνει και τα ακόλουθα θέματα:

-Τοπικότητα της περιοχής μέσα στο υπόλοιπο της πόλης
-Σύνδεση με δημόσιες συγκοινωνίες
-Τύποι κυκλοφορίας: κυκλοφορία με οχήματα, ποδήλατα και με τα πόδια.

Υφιστάμενα φυσικά χαρακτηριστικά
Οι χώροι σε μια πόλη πρέπει να είναι ελκυστικοί και να λειτουργούν σε συνεργασία με το φυσικό τοπίο. Αυτό όμως απαιτεί μια ισορροπία μεταξύ των φυσικών πόρων, του κλίματος και των υφιστάμενων οικολογικών συνθηκών. Για τη δημιουργία μιας βιώσιμης ανασυγκρότησης είναι σημαντικό να αναγνωριστεί και να εκτιμηθεί ο χαρακτήρας της περιοχής όπως το τοπογραφικό ανάγλυφο, το τοπικό κλίμα, ο χαρακτήρας και η ποιότητα της περιοχής σε υπαίθριους πράσινους χώρους, καθώς και η σχέση μεταξύ δομημένου περιβάλλοντος και τοπίου. Εν συντομία αυτό μπορεί να περιγραφεί από:

-Την τοπογραφία
-Τους υπαίθριους πράσινους χώρους: φυσικό και αστικό τοπίο
-Τα υφιστάμενα χαρακτηριστικά του μικροκλίματος την παρούσα χρονική περίοδο.

Αναπτυξιακή διαδικασία και αστική τυπολογία
Για να επιτευχθεί ανάπτυξη, οι καλές προτάσεις θα πρέπει να είναι ολοκληρωμένες όσον αφορά τις τοπικές πολεοδομικές πολιτικές και στρατηγικές. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να λάβουν υπ’ όψη τις ανάγκες και τη συμπεριφορά της κοινότητας, ως μέρος της σχεδιαστικής διαδικασίας. Για την ανασυγκρότηση των περιοχών θα πρέπει να ληφθούν υπ’ όψη οι υφιστάμενες ιστορικές καταγραφές, συμπεριλαμβανομένου των επιζώντων ιστορικών μοτίβων, αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών, τοποσήμων και κτιριακών μορφών, τυπολογιών δρόμων, και των πυκνοτήτων. Επομένως, οι μελετητές πρέπει να λάβουν υπ’

όψη τον χαρακτήρα και τα χαρακτηριστικά, τα οποία έχουν χαθεί, αναγνωρίζοντας και αναδεικνύοντας:

-Τις τοπικές πολεοδομικές πολιτικές και στρατηγικές
-Τις χρήσεις γης
-Την ιστορική εξέλιξη και τις κτιριακές μορφές
-Τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και την κτιριακή τυπολογία
-Την ιεραρχία και την ανάλυση των τυπικών δρόμων.

Κοινωνική και πολιτιστική διαδικασία
Για τη βελτίωση των ιδιαίτερων περιοχών πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ένα εύρος κοινωνικών και τοπικών πολιτισμικών αναγκών της υφιστάμενης πολεοδομικής κατάστασης. Αυτό σημαίνει ανασυγκρότηση για ευέλικτες μελλοντικές αλλαγές στην χρήση και τον τρόπο ζωής, μέσω της ερμηνείας νέων προσεγγίσεων της ανάπτυξης. Για τη δημιουργία της αστικής δομής, πρέπει να εξεταστεί η ιστορική πορεία, οι τοπικές παραδόσεις και το πολιτιστικό υπόβαθρο της περιοχής. Όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά που συνιστούν τον αστικό ιστό πρέπει να ληφθούν υπ' όψη ως εξής:

-Ανάλυση της ποιότητας του αστικού τοπίου
-Χαρακτήρας και ποικιλία των χώρων
-Ταυτότητα και αναγνωσιμότητα των δομικών συνθηκών.

Η καλή κατανόηση της ανάλυσης της περιοχής μελέτης πρέπει να αναγνωρίζει τις δυνατότητές της για ανασυγκρότηση όπως:

-Τα δυναμικά σημεία να αναπτυχθούν ξανά
-Οι γειτονιές να γίνουν περισσότερο βιώσιμες
-Οι περιοχές–-πυρήνες να γίνουν πιο ελκυστικές
-Οι κόμβοι κλειδιά και οι δρόμοι να βελτιωθούν και να βρεθούν συνδέσεις μεταξύ των σημείων κλειδιών
-Τα υφιστάμενα κτίρια να αποκατασταθούν και να γίνει επανάχρηση
-Συγκεκριμένες περιοχές να βελτιωθούν περιβαλλοντικά.

Ωστόσο, η πολεοδομική ανάλυση θα επηρεάσει τις προτάσεις για τον ιστό της περιοχής, πράγμα που θα οδηγήσει στην ανάπτυξη ποικίλων πολεοδομικών ιδεών και στρατηγικών. Το επόμενο βήμα είναι το πώς η λεπτομερής ανάλυση της περιοχής μελέτης θα δουλευτεί στα πλαίσια του πολεοδομικού σχεδιασμού και των ρυθμιστικών σχεδίων που μπορεί να χρησιμοποιηθούν στη μικρότερη – τοπική κλίμακα. Ο ρόλος της ανάλυσης της περιοχής είναι θεμελιώδης για τον αστικό ιστό όσον αφορά τους κανονισμούς, τα κτίρια και τους χώρους. Την ίδια στιγμή, ένα ευρύτερο αστικό περιβάλλον πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψη. Παράλληλα, η διαδικασία του πολεοδομικού σχεδιασμού είναι επομένως η οργάνωση των χώρων και των πορειών, σε παραλληλία με τη διαδικασία του κτιριολογικού σχεδιασμού, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως το μοτίβο της κτιριακής μορφής. Καθώς ο πολεοδομικός σκελετός χτίζεται ξεκινώντας από την πολεοδομική ανάλυση, μια καλή αναπτυξιακή διαδικασία πολεοδομικού σχεδιασμού πρέπει να χτιστεί με την καλύτερη δυνατή κατανόηση των δυνατοτήτων της περιοχής. Με άλλα λόγια, χρειάζεται να συγκεντρωθεί κάθε πληροφορία για την περιοχή σχετικά με την κτιριακή μορφή καθώς και η σχέση μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών χώρων ως εξής:

-Φυσικός και χωρικός χαρακτήρας της περιοχής
-Περιβάλλουσες συνθήκες

-Πρόσβαση και κυκλοφορία στην περιοχή
-Οπτικές ποιότητες
-Μοτίβο χρήσεων
-Αρχές των πολεοδομικών πολιτικών
-Δομή των κτιρίων με περιβαλλοντικό έλεγχο.

Έτσι, η αστική δομή μιας περιοχής ερμηνευμένη από τη διάταξη του τόπου με όρους καλής σχέσης μεταξύ διαδρομών, ανοιχτών χώρων και οικοδομικών τετραγώνων, η κλίμακά της όσον αφορά το κτιριακό ύψος, το αστικό της τοπίο όσον αφορά τους πράσινους και δημόσιους χώρους πρέπει να θεωρηθούν ως η φυσική έκφραση ενός ευαίσθητου και αειφόρου (βιώσιμου) πολεοδομικού σχεδιασμού. Αυτό με τη σειρά του μπορεί να επηρεάσει ένα καλό μοτίβο χρήσεων και κυκλοφοριακών συνθηκών σε μια περιοχή.

Προσεγγίζοντας έναν περιβαλλοντικά βιώσιμο πολεοδομικό σχεδιασμό
Τα τελευταία χρόνια, ο πολεοδομικός σχεδιασμός που βασίζεται σε αειφόρους και οικολογικούς παράγοντες έχει γίνει ο καταλύτης για τη δημιουργία και αναβάθμιση συγκεκριμένων περιοχών. Ωστόσο, είναι ουσιώδες για την αστική ανασυγκρότηση να επιτύχει μια υψηλή ποιότητα δομημένου περιβάλλοντος για περισσότερο «ζωντανές» πόλεις.

Η πρόθεση του καλού αστικού σχεδιασμού, με στόχο την εκτίμηση του χαρακτήρα της περιοχής, είναι να δημιουργήσει μια περιεκτική αστική δομή, να δημιουργήσει συνδέσεις και να οργανώσει με οικολογική ευαισθησία την περιοχή. Παράλληλα, οι αρχές του αειφόρου πολεοδομικού σχεδιασμού μπορούν να τοποθετηθούν ως ακολούθως:

-Ταυτότητα και χαρακτήρας της περιοχής
-Περιβαλλοντικά φιλικός για την υπόλοιπη πόλη και νέες συνδέσεις με τη γειτονιά
-Εύκολο σύστημα μεταφορών: δημόσιες συγκοινωνίες, οχήματα, πεζοί και ποδήλατα
-Ιεράρχηση των δρόμο και καλή προσβασιμότητα
-Ξεκάθαροι και διακριτοί δημόσιοι και ιδιωτικοί χώροι
-Ελκυστικοί δημόσιοι χώροι
-Ανάπτυξη μικτών χρήσεων
-Διακριτή περιοχή – πυρήνας
-Καλή αναγνωσιμότητα του αστικού ιστού: τοπόσημα, θέες, κεντρικά σημεία, οικόπεδα και οικοδομικά τετράγωνα
-Ευέλικτο και βιώσιμο δομημένο περιβάλλον
-Προσαρμόσιμα κτίρια σε αντιστοιχία με τους δρόμους και τα ανοίγματα των πλατειών και των πάρκων
-Αειφορία και ισορροπία των φυσικών χαρακτηριστικών
-Χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας

Μια μορφή ανάπτυξης, αναδυόμενη από μια τόσο ευαίσθητη σχεδιαστική διαδικασία, μπορεί να είναι μια απάντηση στο πως μια συγκεκριμένη ιδέα μπορεί να επιτύχει τη φυσική της κατάσταση και πως μπορεί να ανταποκριθεί στις κοινωνικές, τεχνολογικές και οικονομικές εξελίξεις. Οι αρχές του αειφόρου πολεοδομικού σχεδιασμού, βασισμένες σε ένα τέτοιο «συστηματικό σκεπτικό» πρέπει να βοηθήσουν τις περιοχές να ενισχύσουν την ταυτότητά τους και την αστική δομή τους μέσα από ιδιαίτερα μοτίβα ανάπτυξης. Για να οριστούν καλύτεροι ιδιωτικοί και δημόσιοι χώροι προσδίδοντας ποιότητα στο αστικό περιβάλλον, για να μορφωθεί το έδαφος της περιοχής, με σεβασμό προς τα φυσικά χαρακτηριστικά, για να προωθηθεί η προσβασιμότητα από και προς την περιοχή, ολοκληρώνοντας τις χρήσεις γης και την δημόσια συγκοινωνία, για να προωθηθεί η καλή

αναγνωσιμότητα και προσαρμοστικότητα του αστικού μοτίβου, για τη δημιουργία πιο ελκυστικών περιοχών μέσω της ανάμειξης των χρήσεων που ανταποκρίνονται άψογα στις ανάγκες της τοπικής κοινότητας.

Σχεδιάζοντας με στόχο τη διατήρηση του χαρακτήρα μπορεί να αποτελέσει την ευκαιρία δημιουργίας ιδιαίτερων περιοχών όπου το νέο και το παλιό θα συνυπάρχουν αρμονικά. Συντηρώντας τη μορφή του εδάφους μιας περιοχής και των υφιστάμενων φυσικών στοιχείων (συμπεριλαμβανομένου των ποταμών, των ρεμάτων και των καναλιών, των λιμνών, των λόφων και δέντρων, και γενικά της τοπικής οικολογίας) μπορεί να μορφωθεί η ανάπτυξη και το περιβάλλον της. Η τοπική κτιριακή τυπολογία μπορεί ορισμένες φορές να ερμηνευτεί σε μια νέα ανάπτυξη και να ολοκληρωθεί επιτυχώς στις υφιστάμενες διατάξεις. Επιπλέον, η κλίμακα της προτεινόμενης ανάπτυξης πρέπει να λάβει υπ' όψη της τα κτίρια, την τοπογραφία, τις υπάρχουσες θέες και τα τοπόσημα.

Οι καλοσχεδιασμένοι δρόμοι με ασφαλές και άνετο περιβάλλον, κάνουν τις περιοχές περισσότερο ελκυστικές. Νέες διαδρομές πρέπει να συνδεθούν με τις υφιστάμενες, ορίζοντας αειφόρα κυκλοφοριακά μοτίβα. Πρέπει να ενθαρρυνθεί ο σχεδιασμός του τοπίου των δρόμων, ενώ η πεζοπορία και η χρήση του ποδηλάτου θεωρούνται κλειδιά της επιτυχίας και ικανά να υποστηρίξουν καλύτερα τη δημόσια συγκοινωνία (με σκοπό τη δημιουργία ήπιας κυκλοφορίας).

Μια επιτυχής μορφή ανασυγκρότησης ορίζεται από τη δημιουργία ξεκάθαρων και ιδιαίτερων δημόσιων και ιδιωτικών χώρων. Η καλή σχέση μεταξύ των κτιρίων σε ένα δρόμο και η επίδραση των κτιρίων στους δημόσιους χώρους μπορούν να συμβάλλον στην καλύτερη κατανόηση του χώρου. Οι καλοσχεδιασμένοι αστικοί χώροι μπορούν να συμβάλλουν στην επιτυχία του δημόσιου χώρου, που βασίζεται σε μια ποικιλία τύπων χώρων για την τοπική οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή. Επιπροσθέτως, ο σχεδιασμός του δημόσιου χώρου πρέπει να λάβει υπ' όψη του τις τοπικές κλιματικές συνθήκες, συμπεριλαμβανομένου του φυσικού φωτισμού, των ανέμων και της θερμοκρασίας. Ο καλός πολεοδομικός σχεδιασμός μπορεί να συμβάλλει στη σωστή χωροθέτηση και λειτουργία των κτιρίων. τα σημαντικά κτίρια μεγάλης αρχιτεκτονικής σημασίας μπορούν να παράσχουν σημεία προσανατολισμού και ταυτότητας. Η ανάπτυξη μεικτών χρήσεων μπορεί να δώσει ευκαιρίες για τέτοιες οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Μπορεί να παράσχει καλούς χώρους για να ζεις, να εργάζεσαι και την ίδια στιγμή να απολαμβάνεις το αστικό περιβάλλον.

Ορισμός των βιοκλιματικών ζητημάτων στη διαδικασία σχεδιασμού

Η εισαγωγή οικολογικών ζητημάτων στη διαδικασία του πολεοδομικού σχεδιασμού αποτελεί μία σημαντική συμβολή στην ανασυγκρότηση μιας περιοχής και γίνεται αντιληπτή ως κάτι περισσότερο από την ενθάρρυνση μιας όψης της ανάπτυξης που στερείται προηγούμενης εμπειρίας. Επιπλέον, ο ρόλος των βιοκλιματικών αρχών είναι ουσιώδης τόσο για την ανασυγκρότηση μιας περιοχής όσο και για νέες αστικές αναπτύξεις – επεκτάσεις. Μέσω της ανασυγκρότησης, η οποία θέτει τη μέγιστη αξιοποίηση των, ανάμεσα στα κτιριακά κελύφη, υπαίθριων χώρων και των διαθέσιμων φυσικών πόρων που μπορούν να αποτελέσουν προσόν για το υπόλοιπο της πόλης, οι παρεμβάσεις σε περισσότερο τοπικό επίπεδο (μικρότερης κλίμακας) θα μπορούσαν να αναληφθούν καλύτερα.

Η εξάσκηση στον περιβαλλοντικά βιώσιμο σχεδιασμό μπορεί, επομένως, να οδηγήσει σε περαιτέρω οφέλη με τη διατήρηση της υφιστάμενης τοπογραφίας και τη δημιουργία ιδιαίτερων προτάσεων, με στόχο την επίτευξη στρατηγικών για τους υπαίθριους και τους δημόσιους χώρους.

Η αρχική ιδέα είναι αυτή του καλά διασυνδεδεμένου δικτύου πράσινων και ανοιχτών χώρων διαμέσου όλου του ιστού της περιοχής. Η πρόνοια για καλή διασύνδεση μεταξύ των υπαίθριων χώρων μπορεί να ενθαρρύνει την κίνηση από τον έναν χώρο στον άλλο, δημιουργώντας ένα δίκτυο πεζοδρόμων και ποδηλατοδρόμων με μια συνεχή σχεδόν κάλυψη από βλάστηση. Οι οπτικές φυγές μεταξύ των υπαίθριων χώρων θα επιτρέψουν μια πιο ξεκάθαρη εικόνα του δομημένου περιβάλλοντος με σκοπό να διαμοιραστούν και να υπολογιστούν διάφορες ενεργητικές και παθητικές εγκαταστάσεις ελεύθερου χρόνου από την άποψη των αποστάσεων και του πληθυσμού που εξυπηρετείται.

Είναι γεγονός, ότι οι φυσικές συνδέσεις μεταξύ των ανοιχτών υπαίθριων χώρων θα επιτρέψουν την κίνηση πεζών και ποδηλάτων μέσα στον ιστό της περιοχής καθώς και εντός της πόλης και των περιοχών πέρα από την πόλη. Η δημιουργία «πράσινων αστικών διαδρόμων» εκατέρωθεν των δρόμων θα χρησιμεύσει για μια πλήρη ολοκλήρωση του δομημένου περιβάλλοντος της περιοχής με το φυσικό περιβάλλον, παρέχοντας «συνεχείς πράσινους χώρους» και ενισχύοντας την αναγνωσιμότητα και διαπερατότητα της αστικής δομής.

Ο σεβασμός του χαρακτήρα της περιοχής είναι ουσιώδης για τις προτεινόμενες φυσικές φόρμες, όπως το υφιστάμενο φυσικό τοπίο και η ταυτότητα της περιοχής. Είναι, επομένως, σημαντικό για τη συνοχή της ντόπιας βλάστησης, τα υπάρχοντα ποτάμια ή ρέματα και το νερό. Από την άλλη πλευρά, για την ενίσχυση των υφιστάμενων στοιχείων του τοπίου ή για τη βελτίωσή τους όπου αυτά δεν είναι παρόντα, είναι επίσης σημαντικό να προωθηθεί:

-Η στρατηγική φύτευση για τη δημιουργία ελκυστικών περιοχών και για την ενθάρρυνση νέων μικροκλιματικών συνθηκών
-Η χρήση στοιχείων νερού για τη δημιουργία ενός δυναμικού αστικού τοπίου.

Η αποτελεσματική χρήση της δενδροφύτευσης για την παροχή σκιασμού, φυσικού αερισμού και δυνατής «πράσινης οπτικής σύγκρουσης» μπορεί επίσης να δημιουργήσει βιώσιμους χώρους για τους ανθρώπους. Επιπροσθέτως των οπτικών οφειλών του «συνεχούς πράσινου» τόσο για τα μάτια όσο και για τις αισθήσεις, συνεπάγεται επίσης πραγματικά μικροκλιματικά οφέλη όσον αφορά τον δροσισμό, τον φυσικό αερισμό και φωτισμό, τη μείωση της ηχητικής μόλυνσης και τη βελτίωση της μόλυνσης του αέρα.

Ο σκοπός της παροχής ενός συνεχούς πράσινου δικτύου με καλοσυνδεδεμένους ανοιχτούς χώρους μπορεί να παράξει ένα άλλο επίπεδο (layer) στη διαδικασία του πολεοδομικού σχεδιασμού. Οι δημόσιοι υπαίθριοι χώροι αποτελούν το προφανές υπόβαθρο για το «πρασίνισμα» μεγάλης κλίμακας. Βέβαια, οι ιδιωτικοί κήποι και αυλές μπορούν και αυτές να συνεισφέρουν. Ωστόσο, το «συνεχές πράσινο» όσον αφορά τη σχέση μεταξύ χτισμένων και ανοιχτών χώρων, το «πρασίνισμα» των υπαίθριων και δημόσιων χώρων πρέπει να επιτευχθεί μέσω σχεδιασμού, όσον αφορά τη χωροθέτηση και τον προσανατολισμό των κτιρίων. από την πλευρά της αρχιτεκτονικής όσον αφορά τον πολεοδομικό σχεδιασμό σε τοπική κλίμακα. από την πλευρά της συγκοινωνιολογίας, όσον αφορά την κίνηση χωρίς οχήματα. από την πλευρά του τοπίου όσον αφορά τη στρατηγική φύτευση και τους βιώσιμους ενεργούς ανοιχτούς χώρους. Τα κύρια στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπ’ όψη όταν γίνεται προσπάθεια υιοθέτησης βιοκλιματικών ζητημάτων στον σχεδιασμό είναι τα ακόλουθα:

-Αποδοτική χρήση του χώρου
-Προσανατολισμός

-Τοπογραφία
-Ευελιξία
-Περιβαλλοντικός έλεγχος της δόμησης των κτιρίων: χρήση «πράσινων» υλικών
-Αποδοτικά (όσον αφορά την ενέργεια) κτίρια.

Ο προσανατολισμός, τόσο όσον αφορά την περιοχή όσο και το κάθε κτίριο χωριστά, μπορεί να έχει επιρροή πάνω σε ποικίλα περιβαλλοντικά ζητήματα και, πιθανώς, να έχει επίσης επιρροή στις αποστάσεις μεταξύ των κτιρίων.

Τα μεγάλα κτίρια πρέπει να προσανατολιστούν με τέτοιο τρόπο που να αποφεύγεται ο υπερβολικός σκιασμός των δημόσιων χώρων και των κήπων των κατοικιών. Επιπλέον, μέσω ενός κατάλληλου προσανατολισμού, θα είναι δυνατό να αποκομιστούν τα οφέλη της φυσικής θέρμανσης και δροσισμού καθώς επίσης και ηλιασμός κατά τη διάρκεια της ημέρας. Οι νότια προσανατολισμένες όψεις αποκομίζουν περισσότερα ηλιακά κέρδη ενώ συγκεκριμένοι τύποι κτιρίων πρέπει να σχεδιαστούν με στόχο την ήπια συντήρηση και την αειφορία μέσω κατάλληλων μεθόδων βέλτιστης ενεργειακής αποθήκευσης. Ο περιβαλλοντικός έλεγχος των κτιριακών δομών πρέπει να ερευνά στοιχεία όπως η χρήση τοίχων και οροφών που «αναπνέουν», φυσικού φωτισμού και αερισμού. Την ίδια στιγμή, πρέπει να ληφθεί υπ’ όψη ο ενεργός έλεγχος όσον αφορά τις διαφορετικές απαιτήσεις για τη δημόσια, ιδιωτική και υπηρεσιακή πρόσβαση από και προς τα κτίρια, η οριζόντια και κατακόρυφη κυκλοφορία εντός του κτιρίου και η ορατότητα από το δημόσιο χώρο.

Η (λειτουργική) ευελιξία είναι μια ιδέα-κλειδί για την αειφορία και την ενεργειακή επάρκεια, όσον αφορά την ευελιξία του χώρου ώστε να επιτρέψει τις μελλοντικές αλλαγές χωρίς να επηρεάσει τη δομική ακεραιότητα του εκάστοτε κτιρίου.

Επομένως, πρέπει να είμαστε προσεκτικοί με όλα τα ζητήματα του περιβαλλοντικού ελέγχου των κτιριακών δομών που επηρεάζουν την διευθέτηση των κτιρίων.

Συμπεράσματα
Είναι ουσιώδης η έρευνα περιβαλλοντικά βιώσιμων λύσεων μέσω του ευαίσθητου πολεοδομικού σχεδιασμού με στόχο την επίτευξη των βέλτιστων δυνατών αστικών χώρων και κτιρίων για την ανασυγκρότηση μιας δεδομένης περιοχής. Προτείνεται λοιπόν, ότι όσοι εμπλέκονται στη διαδικασία της αστικής ανασυγκρότησης να λαμβάνουν περισσότερο υπ’ όψη τις αειφορικές αρχές και τα οικολογικά ζητήματα.

Επιπλέον, η «νέα γενιά» αστικής ανασυγκρότησης πρέπει να βασίζεται σε έναν περιβαλλοντικά φιλικό σκελετό ή στρατηγική πολεοδομικού σχεδιασμού, αναζητώντας λύσεις που ελαχιστοποιούν τις περιβαλλοντικές επιδράσεις, που ευνοούν την περιβαλλοντική εκπαίδευση υιοθετώντας οικολογικά ζητήματα και διατηρώντας τους φυσικούς πόρους, που εξασφαλίζουν υπαίθριους χώρους στο δημόσιο χώρο, που ενθαρρύνουν τα οικοδομικά τετράγωνα και συγκροτήματα μικτών χρήσεων με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και της ελάττωσης του κυκλοφοριακού συστήματος ενώ προωθούν την κίνηση των ανθρώπων με τα πόδια, το ποδήλατο και τη δημόσια συγκοινωνία, και ελαχιστοποιούν τη μόλυνση της περιοχής. Ωστόσο, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι οι αρχιτέκτονες – πολεοδόμοι πρέπει να είναι προσεκτικοί στα ζητήματα που αφορούν τη σχεδιαστική διαδικασία και τις διατάξεις των κτιρίων με ένα περισσότερο ευαίσθητο, αειφόρο και περιβαλλοντικά φιλικό τρόπο.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

BREHENY, M. (Ed.), 1994, Defining Sustainable Local Development in *Towards a Sustainable Future, Promoting Sustainable Development, The International Conference on the Environment*, Manchester, June -July 1,.
FREY, H. 1999, *Designing the City. Towards a more sustainable urban form*, London: E&FN SPON.
GEHL, J. 1987, *Life between Buildings*, New York: V.N.R.C.
GIVONI B., Climate Considerations in Building and Urban Design, New York: Van Nostrand Reinhold, 1998.
GIVONI, B. 1976, *Man, Climate and Architecture*, London: Applied Science Publishers.
LYNCH, K. 1990, *The Image of the City*, Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press.
MARTELLI, L., BABALIS, D. 2000, *Bioclimatic Design in Urban Regeneration for a Sustainable Development*, Socrates/Erasmus, Florence: Università degli Studi di Firenze.
PETERS, A., SCOTT, A. 2001, The Role of Landscape Architects in Urban Design Projects, *Urban Quarterly*", 77.
ROBERTS, M., GREED, C. (Eds) 2001. *Approaching Urban Design*, P.E.L.
ROGERS R. 1997, *Cities for a Small Planet*, Faber & Faber.
RUDLIN D. 2001, Streetwise Streetscape, *Landscape Design*, 303.
TIBBALDS F. 1992, *Making People – Friendly Towns*, Longman.
ΑΜΟΥΡΓΗΣ Σ. 2001, *Περιβαλλοντικός σχεδιασμός στην Ελλάδα, η αρχαία παράδοση: Περιβαλλοντικός σχεδιασμός πόλεων και ανοικτών χώρων*, (93-101), Πάτρα: ΕΑΠ.
ΒΛΑΣΤΟΣ Θ., ΜΠΙΡΜΠΙΛΗ Τ. 2001, *Φτιάχνοντας πόλεις για ποδήλατο. Στοιχεία αισθητικής και κατασκευής. Τα πρώτα παραδείγματα σε Ελλάδα και Κύπρο*, Αθήνα: Εκδόσεις MBike.
ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΥ Σ. Ι. 1980, Αρχιτεκτονική, Πολεοδομία και Ενεργειακά συστήματα, *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 14.
ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, Μ. 1998, Στρατηγική για τους «δημόσιους» και τους «ελεύθερους» χώρους στην Αθήνα, Ε.Μ.Π., *ΠΥΡΦΟΡΟΣ*, 1- Ειδική έκδοση με θέμα: «Αθήνα προς το 2004 και μετά» – Προτάσεις για τον Σχεδιασμό του Χώρου), Αθήνα.
ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ Δ. 2002, Η ένταξη βιοκλιματικών αρχών στον αστικό σχεδιασμό: Ο έλεγχος του ηλιασμού και σκιασμού στον αστικό ιστό, [Διδακτορική Διατριβή], Αθήνα: Ε.Μ.Π., Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας.
Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 1996, *Κτίζοντας την πόλη πάνω στην πόλη – Μεταμόρφωση Αστικών χώρων, Αποτελέσματα – Ελλάς*, Αθήνα: Europan 4.

Λογοτεχνία

Μιχαήλ Εμινέσκου (1850 Μολδαβία – 1889 Βουκουρέστι)

Λέξεις κλειδιά *Εμινέσκου*, *ο Αυγερινός*, *ο Φτωχοδιόνυσος*

Κ. Τσοπάνης, Δρ. Φιλοσοφίας και Ιστορίας των Θρησκευμάτων

Abstract

Mihai Eminescu was born in Botoșani, Moldova, on January 15, 1850, and was the son of a wealthy provincial family. He began his studies in the city of Chernaouti and completed them in Sibiu, whose population was mainly German-speaking and where he had the opportunity to become fully acquainted with the German language. At the age of 19, he enrolled at the University of Vienna's School of Philosophy and then studied law in Berlin and Jena. During his university studies he had the opportunity to receive a very extensive education, without, however, pursuing any professional career. At the end of his studies, he returned to his homeland working as a librarian, school inspector and journalist in Iași (1874-1876). However, his political opponents managed to deprive him of his job and forced him to move to Bucharest, where he continued to save his living by working mainly as a columnist while continuing to write and publish poems.

Ο Μιχαήλ Εμινέσκου γεννήθηκε στο Μποτοσάνι της Μολδαβίας στις 15 Ιανουαρίου του έτους 1850 και ήταν γόνος μιας ευκατάστατης οικογένειας της επαρχίας. Άρχισε τις εγκύκλιες σπουδές του στην πόλη Τσερναούτι και τις τελείωσε στο Σιμπίου, του οποίου ο πληθυσμός ήταν κυρίως γερμανόφωνος και όπου είχε την ευκαιρία να εξοικειωθεί πλήρως με την γερμανική γλώσσα. Κατόπιν σε ηλικία 19 ετών εγγράφηκε στην φιλοσοφική σχολή του πανεπιστημίου της Βιέννης και μετά φοίτησε νομικά στο Βερολίνο και στην Ιένα. Κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών του σπουδών είχε την ευκαιρία να λάβει μια ευρύτατη παιδεία, χωρίς ωστόσο να ακολουθήσει καμία επαγγελματική καριέρα. Τελειώνοντας τις σπουδές του επέστρεψε στην πατρίδα του εργαζόμενος ως βιβλιοθηκάριος, σχολικός επιθεωρητής και δημοσιογράφος στο Ιάσιο (1874-1876). Ωστόσο πολιτικοί του αντίπαλοι κατάφεραν να του στερήσουν τη θέση εργασίας και τον ανάγκασαν να μετακομίσει στο Βουκουρέστι όπου και συνέχισε να εξοικονομεί τα προς το ζην εργαζόμενος κυρίως ως αρθρογράφος ενώ παράλληλα συνέχισε να γράφει και να δημοσιεύει ποιήματα.

Από πολύ νωρίς ο Εμινέσκου απέδειξε το ποιητικό του ταλέντο δημοσιεύοντας ποιήματα του στο πολύ γνωστό, τότε, φιλολογικό περιοδικό της πατρίδας του «Λογοτεχνικές Συνδιαλέξεις» (Convorbiri Literare) όπου και δέχθηκε πολύ ευμενείς και εγκωμιαστικές κριτικές από τον μεγάλο κριτικό και λογοτέχνη Τίτο Μαϊορέσκου. Ανήκε στην γενιά των μεγάλων κλασικών Ρουμάνων συγγραφέων όπως, ο διηγηματογράφος Ιών Κρεάνγκα και ο συγγραφέας Ιωαν Σλαβίτσι καθώς και ο φαναριώτικής καταγωγής λογοτέχνης και θεατρικός συγγραφέας Ιών Λούκα Καρατζιάλε, ο οποίος συνεργάστηκε με τον νεαρό ποιητή Εμινέσκου στην εφημερίδα «Ο Χρόνος» (Timpul), και εντυπωσιασμένος από το φυσικό του παράστημα έγραψε για αυτόν περιγράφοντας τον πολύ γλαφυρά: «Ήταν μια ομορφιά! Μια κλασική φιγούρα πλαισιωμένη από μακρείς μαύρους βοστρύχους, με ένα υψηλό και καθαρό μέτωπο και δύο μεγάλα μάτια – σε αυτά τα παράθυρα της ψυχής μπορούσε να δει ο καθένας τον εσωτερικό άνθρωπο. Είχε ένα τρυφερό και βαθιά μελαγχολικό χαμόγελο. Είχε τον αέρα ενός νεαρού αγίου που ξεγλίστρησε από κάποια παλαιά εικόνα, ήταν ένα παιδί

προορισμένο να υποφέρει, και στην μορφή του οποίου φαίνονταν χαραγμένα κάποια μελλοντικά βάσανα.»

Ωστόσο, η σταδιοδρομία του ταλαντούχου ποιητή δε διήρκεσε πολύ. Η διάνοια του σκοτίστηκε το 1883. Μετά από μια σοβαρή θεραπεία στο Ντέμπλινγκ της Αυστρίας η υγειά του φαινομενικά σταθεροποιήθηκε. Επέστρεψε στην πατρίδα του όπου φυτοζώησε σαν βιβλιοθηκάριος στο Ιάσιο μέχρι το 1887, όταν η φρενοβλάβεια του επιδεινώθηκε και το 1889 πήρε τέτοιες διαστάσεις ώστε ένιωσε την ανάγκη να καταφύγει σε ένα σανατόριο. Εκεί μια πέτρα ενός παράφρονα του έθραυσε το κρανίο και τον οδήγησε στην επιθυμητή λύτρωση. Μόλις 13 έτη διήρκεσε η δημιουργική του πορεία αφού το μεγάλο του πνεύμα έσβησε από την επίγεια ζωή στις 15 Ιουνίου του 1889 σε ηλικία μόλις 39 ετών. Στα λίγα αυτά χρόνια της δημιουργικής του πορείας ο μεγάλος μυστικιστής και μεταφυσικός ποιητής δημοσίευσε μόνο 64 ποιήματα μιας και η σεμνότητα του με δυσκολία του επέτρεπε να ξεδιπλώνει τις κραυγές της ψυχής του, τις αγωνιώδεις υπαρξιακές του αναζητήσεις, τους μύχιους πόθους και τις ελπίδες του μπροστά στα βέβηλα μάτια των πολλών. Έτσι μετά το θάνατό του βρέθηκαν στο σπίτι του χιλιάδες αδημοσίευτων χειρογράφων του με ποιήματα, πεζά, θεατρικά έργα, φιλοσοφικές μελέτες, μεταφράσεις κλπ., που αποδεικνύουν το πολυσχιδές ταλέντο του ποιητή.

Η εποχή την οποία έζησε ο ποιητής ήταν κρίσιμη και αποφασιστική για τη χώρα του, η οποία μόλις είχε λυτρωθεί από την φόρου υποτελείας ηγεμονία των Οθωμανών και αγωνιζόταν να ανακαλύψει και να δημιουργήσει τη δική της πολιτισμική και πολιτιστική ιδιοπροσωπία παλεύοντας ανάμεσα στις ισχυρές επιδράσεις που δεχόταν τόσο από τους ορθοδόξους Ρώσους γείτονες της όσο και από τους φιλελευθέρους Γάλλους. Και οι δύο μεγάλες αυτές χώρες έβλεπαν ως προτεκτοράτο τους την νέα εκείνη χώρα, η οποία ακόμα χρησιμοποιούσε ως επίσημη γλώσσα και γραφή τα ελληνικά και τα σημάδια του φαναριώτικου παρελθόντος της ήταν ακόμα έντονα στην λατρεία, στην γλώσσα, στην παιδεία, στον τρόπο ζωής, στις εκκλησίες και στα σπίτια. Έτσι και ο Εμινέσκου όλη του την ζωή πάλευε μεταξύ δύο και τριών, ενίοτε αντιθέτων, πολιτισμικών ατραπών προσπαθώντας να συνδέσει δημιουργικά όλα τα γόνιμα πολιτιστικά στοιχεία που είχαν περάσει ως δάνεια στην παιδεία της νεοσύστατης χώρας του.

Τελικά μέσα από το λογοτεχνικό του ταλέντο και την ευρύτατη μόρφωση του κατάφερε να αναπτύξει τη ρουμανική γλώσσα και λογοτεχνία όσο σχεδόν κανείς άλλος από τους ομοεθνείς του λογοτέχνες, αποτελώντας για τους Ρουμάνους το πρότυπο για την ποίησή τους. Χάρη στην μοναδική του ιδιοφυΐα δημιούργησε έναν ιδιότυπο ρουμανικό ρομαντισμό. Άλλαξε ριζικά την ποιητική έκφραση επιβάλλοντας στην ρητορική και στον υπαρξιακό λυρισμό τα δικά του στερεότυπα. Μολονότι καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του δε δημοσίευσε παρά μόνο έναν τόμο ποιήματα (1884), η αξία του έργου του τον ανέδειξε ως τον μεγαλύτερο Ρουμάνο λυρικό ποιητή. Επίσης ύμνησε με μια πλούσια γλώσσα τον ανταγωνισμό των πνευματικών αξιών μέσα στις σύγχρονες κοινωνίες καθώς και την πορεία ανεξαρτησίας του λαού του. Όλο του το έργο διαπνέεται από μια ιδιαίτερη μεταφυσική φιλοσοφική αντίληψη. Φυσιολάτρης και βαθιά μεταφυσικός ταυτόχρονα συχνά επιδίδεται στην περιγραφή της φύσης την οποία νιώθει ζωντανή γύρω του να του ψιθυρίζει και να του λέει τα μυστικά της.

Ωστόσο, η εσωτερική συγχώνευση των πολιτισμικών ρευμάτων και επιδράσεων που επιχείρησε ο Εμινέσκου δεν πέτυχε στον απόλυτο βαθμό. Όπως ο λαός του ταλαντεύεται μέχρι σήμερα μεταξύ ορθοδόξου Ανατολής (Ρωσίας) και λατινικής Δύσης (Γαλλίας -Ιταλίας) μιλώντας μια γλώσσα που του επιτρέπει να κατανοεί και τους Σλάβους και τους λατινόφωνους ταυτοχρόνως, έτσι και η ψυχή του ποιητή μολονότι είναι ενιαία,

ταλαντεύεται μεταξύ των δύο άκρων. Από τη μια μεριά προβάλλει ένας Εμινέσκου υγιής, δραστήριος θετικός, και από την άλλη ένας Εμινέσκου ασθενής παθητικός, αρνητικός. Από την μια μεριά τραγουδά την ομορφιά του κόσμου την οποία βιώνει στην ψυχή του σαν μια απολαυστική ψευδαίσθηση παρά ως πραγματικότητα. Και από την άλλη χάσκει η ανυπαρξία, το τίποτε. Μάχεται μεταξύ του κρυστάλλινου, στέρεου και ορθολογιστή Λατίνου και του μυστικιστή, αναρχικού και πολλές φορές απολύτως μηδενιστή Σλάβου.
Αυτός ο αντιφατικός Εμινέσκου εμφανίζεται σε όλη την πορεία της σύντομης ζωής του. Ο ίδιος ήταν ένας σύγχρονος άνθρωπος που είχε σπουδάσει ανατολική και δυτική φιλοσοφία και συγχρόνως θαύμαζε τις λαϊκές παραδόσεις του τόπου του. Πέρασε τα παιδικά του χρόνια στο Μποτοσάνι και στο Ιποτέστι της βόρειας Μπουκοβίνας σε ένα φυσικό τοπίο με δάση, λόφους και πηγές στο μέσον ενός βαθύσκιωτου αρχαίου δάσους και οι φυσικές εικόνες αυτές εντυπώθηκαν στο μυαλό του και πέρασαν στην αθανασία μέσα από το έργο του. Σε μια προσπάθεια ανακάλυψης της εθνικής ταυτότητας αλλάζει το σλαβικής υφής πατρώνυμο του «Εμίνοβιτς» υιοθετώντας το εκρουμανισμένο Εμινέσκου, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να διαδηλώσει την πίστη του στη λατινική-δυτική καταγωγή του. Ωστόσο, η βαθιά προσήλωση της οικογενείας της μητέρας του στη μυστική σλαβική ορθοδοξία, τέσσερις από τους θείους του ακολούθησαν τον μοναχικό βίο, θα εντυπώσει έντονα τη σφραγίδα του μυστικισμού και της μεταφυσικής ανησυχίας στην ψυχή του ποιητή.

Ο Εμινέσκου ήταν η έκφραση της ψυχής, ή μάλλον η ίδια η ψυχή του ρουμανικού λαού που μίλησε με την πένα του και ντύθηκε με το όνομά του. Ουσιαστικά ο Εμινέσκου δεν υπήρξε παρά μόνο ως έκφραση μιας όμορφης χώρας δίπλα στην Μαύρη θάλασσα της οποίας τα κύματα έσπαγαν στην ακτή με άσπρους αφρούς θυμίζοντας την αχτένιστη γενειάδα κάποιου γέροντα. Και μέσα σε αυτό το κινούμενο υδάτινο δάσος των κυμάτων φώλιαζε τα βράδια αντανακλώμενη η σελήνη. Σε αυτή την χώρα ζούσαν από αιώνες απλοί άνθρωποι που τους έλεγαν, άλλοτε Ζάλμοξι ή Δεκένεο, άλλοτε βασιλιά Δεκέβαλο ή Βοϊρεβίστα και στα βυζαντινά χρόνια Μίρτσεα Γηραιό, ή Στέφανο Μεγάλο, ή Μιχαήλ Γενναίο, ακρίτες της χιλιόχρονης ορθόδοξης αυτοκρατορίας. Από τον καιρό των αρχαίων θρακικών φύλλων των Γετοδακών και κατόπιν στα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια ο λαός αυτός ζούσε μέσα στα σκοτεινά δάση της Δακίας και ο ποταμός Δούναβης σαν προσωποποιημένη θεότητα τους προστάτευε από την ιστορία δίνοντας τους την ευκαιρία να υφαίνουν το στημόνι του δικού τους μύθου στα βάθη του σκοτεινού δακικού δάσους. Μόνο περιστασιακά έγραφαν για αυτούς οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι, μιλώντας για ένα λαό από βοσκούς και ζευγολάτες, στους οποίους άρεσε να διηγούνται το βράδυ μαζεμένοι γύρω από τη φωτιά παραμύθια για τον θεό τους τον Ζάλμοξι που μαθήτευσε κοντά στον μεγάλο Έλληνα Πυθαγόρα και τους δίδαξε την αθανασία. Αυτός ο ορεσίβιος λαός των «αθανάτων» ήταν πάντοτε έτοιμος να υπερασπίσει τα κοπάδια του από τους λύκους που κατέβαιναν από τις κορυφές των Καρπαθίων και τα σύνορα της Αυτοκρατορίας από τους Τατάρους, τους Αβάρους, τους Ούννους και τους Τούρκους που ξεχύνονταν από τις ασιατικές στέπες.

Και τον καιρό που τους έμενε ελεύθερος μεταξύ των λύκων και των εχθρών του Αυτοκράτορα, εκείνοι έφτιαχναν από τις φλογέρες τους αυλάκια για να κυλήσουν μέσα σε αυτά μελωδικά οι θρύλοι των κοιλάδων και των βουνών της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Μέσα σε αυτόν τον λαό που κατοικούσε στους βαθύσκιωτους λόγγους των πριγκιπάτων γεννήθηκε και ο νέος με τα μεγάλα μάτια, που έμελλε να γίνει η φωνή της ψυχής της πατρίδας του ιστορώντας το παρελθόν και το παρόν της, περιγράφοντας τα ισκιωμένα δάση των Καρπαθίων -όπου ο αγέρας τραγούδαγε τις παγωμένες νύχτες του χειμώνα τον μύθο του βοεβόδα Βλαντ Τσέπες, που έκανε την ημισέληνο να δύσει -πράγματι, απ' του Προφήτη τους καιρούς οι στρατιές του Ισλάμ τρόμο σαν κι εκείνον του Δράκουλα άλλη φορά δε 'νιώσαν- και τις καταπράσινες κοιλάδες της Βλαχίας με τα ατέλειωτα ποτάμια που στα νερά τους λουζότανε τις νύχτες η σελήνη. Αυτός ήταν ο Εμινέσκου. Τα ξενικά χαρακτηριστικά της

παιδείας του, ευτυχώς δεν μπόρεσαν να αλλοιώσουν ή να σκοτεινιάσουν την πηγή της έμπνευσης του: ξεκίνησε κατευθείαν από την εθνική του βάση και αντιπροσώπευε μια χαρακτηριστική πλευρά των ιδιοτήτων και των χαρισμάτων του ρουμανικού λαού. Γι αυτό ο Εμινέσκου παραμένει μέχρι σήμερα ο πιο αντιπροσωπευτικός ρουμάνος ποιητής και ως εκ τούτου ο πρώτος και πραγματικά κλασικός της ρουμανικής λογοτεχνίας, ο θεμελιωτής και ιδρυτής ό,τι καλύτερου έχει αυτή και το οποίο μπορεί να αντέξει στις επιθέσεις του πανδαμάτορος χρόνου.

Το αριστούργημα του είναι χωρίς αμφιβολία η λυρική μπαλάντα με τον τίτλο ο Αυγερινός (L’ Etoile du soir). Το ποίημα του αυτό αποτελεί την κορύφωση της ποιητικής του δημιουργίας και παρουσιάζει το τραγικό πεπρωμένο του ιδιοφυούς δημιουργού του. Σε αυτό το ποίημα, όπως και στην «Προσευχή ενός Δάκα» καθώς και στην «1η Επιστολή», περιγράφεται η σχέση θείου-ανθρωπίνου. Στην περιγραφή της εμφανίσεως του σύμπαντος συναντούνται φιλοσοφικές απόψεις της Ριγκ Βέντα (ύμνος της δημιουργίας) με εικόνες που ανήκουν σε ρασιοναλιστικές και ρομαντικές αντιλήψεις, εκφρασμένες από τον Καντ καθώς και χωρία από το παλαιοδιαθηκικό βιβλίο της Γένεσης. Ο κόσμος για τον Εμινέσκου είναι μια απέραντη ζωντανή ύπαρξη, λογική, εμφορούμενη από την παγκόσμια ψυχή. Η κίνηση των άστρων είναι το αποτέλεσμα της έλξεως την οποία η θεότητα ασκεί επάνω στην ύλη, καθώς και ο καρπός της αγάπης ή της νοσταλγίας της ύλης προς μια άλλη μορφή εκδήλωσης της ύπαρξης. Ο Δημιουργός, σύμφωνα με το καντιανό πρότυπο, είναι μια μηχανική και αφηρημένη διάνοια αποτραβηγμένη στο εσωτερικό του παγκόσμιου Νόμου που επιτάσσει και επισκοπεί αμείλικτα την γέννηση και την ερήμωση των αλληλοδιαδοχικών κόσμων. Το Σύμπαν του Εμινέσκου αποτελείται από έναν πλήθος κόσμων που εκπηγάζουν συνεχώς και πεθαίνουν αιωνίως. Η Θεότητα είναι η ανυπαρξία, η ησυχία της λησμονιάς, ένα βάθος παρόμοιο με την «τυφλή λήθη». Η ανθρώπινη λογική είναι ο καθρέφτης μέσω του οποίου η άμορφη θεότητα φτάνει στην κατανόηση του εαυτού της. Η αισιοδοξία των πλατωνικών οραμάτων, χαρακτηριστικό της πρώιμης δημιουργίας του Εμινέσκου, και ο πεσιμισμός του Σοπενχάουερ, χαρακτηριστικό της ώριμης ηλικίας του, συγχωνεύονται στο τελικό μήνυμα του έργου του, απόδειξη της συνείδησης της τραγικότητας της ύπαρξης σε ένα σύμπαν όπου οι θεοί καταφεύγουν στην ανυπαρξία, καταδικάζοντας τον κόσμο σε μια ζωή ελεύθερη και ανεξάρτητη.

Ο Αυγερινός, το αριστούργημα της δημιουργίας του Εμινέσκου, είναι το αποτέλεσμα πολλών ετών υφολογικής επεξεργασίας, το οποίο δημοσιεύθηκε κατά την διάρκεια του έτους 1883 τρεις συνεχόμενες φορές. Το ποίημα αποτελείται από 98 στροφές, 312 στίχους χωρισμένους σε τετράστιχα των 7/8 συλλαβών, γραμμένο σε έναν ιαμβικό ρυθμό. Ο στατιστικός έλεγχος του ποιήματος υπογράμμισε 1908 λέξεις από τις οποίες 528 ανήκουν στο βασικό λεξιλόγιο, 374 είναι ρήματα, ενώ ο σύνδεσμος «και» εμφανίζεται 85 φορές. Οι πηγές του ποιήματος είναι φολκλορικές και εκεί συνίσταται η ιδιαίτερη αξία του Εμινέσκου, στο ότι δηλαδή ενσωμάτωσε ένα λαϊκό ρουμανικό μοτίβο σε έναν γοητευτικό στοχασμό περί της ιδεαλιστικής αγάπης, την οποία επιδιώκει τόσο η κοσμική και αιώνια ύπαρξη όσο και η γήινη και εφήμερη. Σύνθεση μιας λογοτεχνικής ιδιοφυΐας, ο Αυγερινός διηγείται στους αναγνώστες του με την πρώτη ανάγνωση το παραμύθι μιας πανέμορφης βασιλοπούλας, η οποία ερωτεύεται μια ύπαρξη που ανήκει στο κοσμικό πλάνο, τον Αυγερινό, και τον οποίο αρνείται να ακολουθήσει γνωρίζοντας καλά τους περιορισμούς της θνητής της φύσης. Τελικά εκπληρώνει τον ανθρώπινο προορισμό μέσα από μια πολύ ευγενική αισθηματική ερωτική σχέση με τον βασιλικό υπηρέτη Καταλίν. Μολονότι τελικά είναι συνεπής με τη φύση της και αντιλαμβάνεται την αξία του θνητού κόσμου, η πριγκίπισσα Καταλίνα δε διστάζει να αποδυθεί σε μια εκ των προτέρων καταδικασμένη αιώνια επιδίωξη προς τον Αυγερινό, δηλαδή προς το μυστηριακό και απρόσιτο ιδεώδες της αθανασίας. Η εμπειρία του πάθους για μια θνητή, από την άλλη, συγκλονίζει τον Αυγερινό,

ο οποίος είναι έτοιμος να απεκδυθεί όλες του τις ιδιότητες που του παρέχει η αθανασία «για μια μόνο ώρα έρωτα».

Αλαζών και παιδαριώδης ο Υπερίων θυμάται τελικά τον θεϊκό του προορισμό καθώς και το ότι αποτελεί μέρος ενός συνόλου που δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτόν. Πεπεισμένος για το παράλογο και το άτοπο της αίτησης του προς τον Δημιουργό, δηλαδή του να θυσιαστεί για την αγάπη μιας θνητής, ο Υπερίων ανακαλύπτει στο τέλος του ποιήματος, την ματαιότητα της γήινης ύπαρξης, την συναισθηματική αστάθεια και την ηθική αδυναμία και ασυνέπεια του θνητού κόσμου. Σε πείσμα της μυθώδους πλοκής (διηγείται την αγάπη μεταξύ υπάρξεων που ανήκουν σε δυο αντίθετους κόσμους), ο Εμινέσκου προσφέρει στο ποίημα του μεταφυσικές έννοιες, (η αγάπη είναι μια μορφή εκδήλωσης ενεργειών που εξευγενίζουν τον κόσμο), που εκφράζονται μέσω περισσοτέρων φωνών οι οποίες ακούγονται στο ποίημα. Η φωνή της βασιλοπούλας έχει την ακαμψία ενός θρησκευτικού ψαλμού, η φωνή του Αυγερινού καθώς και του Δημιουργού εκφράζουν μεταφυσικές αφαιρέσεις. Ο βασιλικός ακόλουθος Καταλίν είναι μια φωνή η οποία στην αρχή διατηρεί λαϊκούς στοχασμούς, προφορικούς και ανώνυμους, αλλά στο τέλος του ποιήματος μέσα από την συναισθηματική ένωση με την βασιλοπούλα φτάνει σε ιερατικούς τόνους.

Ο χώρος, το διάστημα εκδήλωσης εκείνων των δύο παραμυθιών αγάπης είναι διαφορετικός: η συνάντηση της βασιλοπούλας με τον Αυγερινό εκτυλίσσεται στο όνειρο, σε μια κατάσταση ονειρώδη, ενώ το ειδύλλιο με τον Καταλίν εκτυλίσσεται στο δάσος, κάτω από μια βροχή φύλλων φλαμουριάς και υπό το φωσφορίζον φως της σελήνης. Μολονότι ο τίτλος του ποιήματος φαίνεται να υποβάλλει ότι ο Αυγερινός είναι ο κεντρικός ήρωας, η βασιλοπούλα μέσα από την λογική εμπειρία της εξηγεί στην πραγματικότητα το μήνυμα ολοκλήρου του ποιήματος. Αντικείμενο και υποκείμενο της αγάπης, η πανέμορφη βασιλοπούλα αιτιολογεί την ουράνια και την επίγεια ύπαρξη, συνιστώντας ένα απρόσιτο ιδανικό τόσο για τον Υπερίωνα, όσο και για τον Καταλίν. Η θηλυκή αιωνιότητα παραμένει δυσανάγνωστη, συντηρητική και συνεπής με την φύση της. Ο Μίρτσεα Ελιάντε παρατηρεί ότι «…….συνεχόμενος από τη σκληρή μοίρα του ανθρώπου που περνά την ζωή του σε μια τρομακτική μοναξιά, η οποία αγγίζει την αθανασία, αλλά χωρίς να μπορεί να νιώσει τις χαρές και τα αγαθά αυτού του κόσμου, ο Εμινέσκου συμβολίζει στο ποίημα του το δράμα του ιδιοφυούς ανθρώπου μέσα από την άτυχη αγάπη ενός άστρου για μια θνητή……η ιδιοφυΐα δεν κατορθώνει να ικανοποιήσει τον πόθο του και καταδικάζεται να περάσει την ζωή του σε μια πλήρη μοναξιά…….γράφοντας τον Αυγερινό, ο Εμινέσκου σκιτσογράφησε την καλύτερη αυτοβιογραφία την οποία ένας ποιητής μπορούσε να παρουσιάσει για τον εαυτό του σε ολόκληρο τον κόσμο…»

Ο πεζός λόγος τώρα καταλαμβάνει στο έργο του Εμινέσκου έναν χώρο λιγότερο ογκώδη από ό,τι η ποίηση και η αρθρογραφία. Ωστόσο, κατέχει έναν ιδιαίτερο χώρο στην εξέλιξη της ρουμανικής πεζογραφίας μέσα από την συνθετική και θεματική του ανανέωση η οποία ανοίγει έναν καινούριο δρόμο προς τον μοντερνισμό. Ο πεζός του λόγος εικονογραφεί θέματα ερωτικά, ιστορικά, φιλοσοφικά, διακρινόμενος από τις λυρικές εξομολογήσεις και τις ονειρικές περιγραφές του. Όπως και στην ποίηση, ο Μιχαήλ Εμινέσκου, παρουσιάζει στην πρόζα του τις αντιλήψεις του αναφορικά με τις σχέσεις του ανθρώπου με την κοινωνία και την θεότητα, την ιδέα της σχετικότητας των κατηγοριών του χώρου και του χρόνου, καθώς και της ενσάρκωσης της ψυχής σε διαδοχικές υπάρξεις (μετενσάρκωση). Η απελευθέρωση της ψυχής από την δυναστεία των κατηγοριών του χώρου και του χρόνου- που καταδικάζει την ανθρωπότητα στην ματαιότητα και στο εφήμερο- περιγράφεται στην πρόζα του Εμινέσκου με την βοήθεια της μετεμψύχωσης. Σε κάθε μια ενσάρκωση, ο άνθρωπος ξεχνά τις προηγούμενες υπάρξεις του, ο κόσμος είναι μια αυθαίρετη δημιουργία του Αιωνίου ανθρώπου, επειδή «όλα όσα υπάρχουν στον κόσμο, υπάρχουν στον Θεό».

Ο «Φτωχό-Διόνυσος» είναι ένα φανταστικό διήγημα που δημοσιεύθηκε το 1872 στις «Λογοτεχνικές Συνδιαλέξεις» και μολονότι ανήκει στις δημιουργίες της νεότητας του συγγραφέα θεωρήθηκε από την αρχή ως ένα αριστούργημα. Σε αυτό το διήγημα ο Εμινέσκου φανερώνει διάφορες επιδράσεις που ανήκουν στη γερμανική λογοτεχνία και φιλοσοφία, στη γαλλική λογοτεχνία, στην ινδική φιλοσοφία και στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία και μυθολογία, κυρίως δε στις ορφικές ιδέες. Ο συγγραφέας αναπτύσσει μερικά αγαπημένα του φιλοσοφικά θέματα όπως η σχετικότητα του χώρου και του χρόνου («ο κόσμος ελαττωμένος σε έναν κόκκο δροσιάς»), και η ενότητα του Όλου εκφρασμένη σε μια σειρά ατελείωτη αριθμών («το ένα ενυπάρχει σε όλα και το άπαν ενυπάρχει στο εν»).

Το διήγημα έχει έναν ήρωα, τον Διόνυσο, ο οποίος περνά μια φιλοσοφική και ερωτική εμπειρία προορισμένη να τον οδηγήσει στην κατανόηση της αποστολής του στον κόσμο. Είναι ένας τυπικός ρομαντικός ήρωας (ορφανός, όμορφος και λόγιος), «εραστής της μοναξιάς και μη μισούμενος από κανέναν», ο οποίος πειραματίζεται με την βοήθεια ενός βιβλίου- "*Architecturae cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium*" – την ενσάρκωση σε μια άλλη εποχή (τον 15ο αιώνα, την περίοδο της βασιλείας του Αλεξάνδρου του Αγαθού). Εκεί ως καλόγερος Δανιήλ κάνει ένα κοσμικό ταξίδι μαζί με την Μαρία φτάνοντας στο φεγγάρι όπου τακτοποιεί τον χώρο σε μια αρμονική Εδέμ γεμάτη από αγάπη. Η αλαζονεία του να συγκρίνει τον εαυτό του με τον Θεό, προκαλεί την πτώση του Δανιήλ και της Μαρίας, πτώση η οποία είναι ταυτόχρονη με τη μετενσάρκωση στην αρχική του ύπαρξη, εκείνη του Διόνυσου. Το μυθιστόρημα κλείνει αισιόδοξα μιας και ο νεαρός έχει την ευκαιρία να ξαναβρεί την Μαρία και μαζί με αυτήν και μια περιουσία ολόκληρη, προορισμένη να του εξασφαλίσει μια άνετη ζωή.

Ο συγγραφέας δομεί πολλές σκηνές εποχής που δίνουν χρώμα στην αφήγηση. Ο τίτλος της νουβέλας παραπέμπει ευθέως στην ελληνική μυθολογία. Είναι γνωστό ότι ο Διόνυσος-Ζαγρεύς είναι ο θεός της βλάστησης στην ελληνική μυθολογία, η οποία τον θεωρεί γιο της Περσεφόνης και του Διός και ο οποίος εξαιτίας της ζήλιας της Ήρας θα καταβροχθισθεί από τους Τιτάνες. Ο Ζευς κατακεραυνώνει τους Τιτάνες και τον αναπλάθει από τις στάχτες τους. Αναγεννημένος από τον Δία, ο Διόνυσος εξηγεί την διπλή φύση του ανθρώπου: την θεϊκή από τον Δία και την ανθρώπινη από τις στάχτες των Τιτάνων, εξηγώντας το αίνιγμα των διαδοχικών ζωών μέσα από την προσπάθεια απαλλαγής από το γήινο-τιτανικό στοιχείο. Εδώ εμπλέκεται και ο θρύλος του Ορφέα, προφήτη και μάγου που κατέβηκε στον Άδη για να βρει την αγαπημένη του Ευρυδίκη, ο οποίος κηρύσσει μια νέα πίστη, τον Ορφισμό που συνίσταται στην μύηση του νεοφύτου με τις χαρακτηριστικές παραδόσεις του θεού Διόνυσου και την αναγέννηση του μαζί με αυτόν. Η μετενσάρκωση επίσης αποτελεί βασικό δόγμα του Ορφισμού.

Στο διήγημα του Εμινέσκου ανακαλύπτουμε έναν νέο μυημένο ήρωα, που τελεί ένα μυστηριακό τελετουργικό, μια ανώτερα προικισμένη ύπαρξη, ικανή να δημιουργήσει μια νέα πνευματική τάξη. Ο Διόνυσος-Δανιήλ σώζεται μέσω της μετενσάρκωσης, και ο συγγραφέας δανείζεται από τον ελληνικό μύθο όχι μόνο το θρυλικό σύμβολο αλλά και την εικόνα της γης που καταστρέφεται με έναν κατακλυσμό. Ο Μιχαήλ Εμινέσκου προσθέτει στο όνομα του Διονύσου το συμβολικό επίθετο «φτωχός», για να υπογραμμίσει την ασυμβατότητα μεταξύ της θεϊκής του φύσης και της κοινωνίας στην οποία εμφανίστηκε τυχαία.

Κλείνουμε εδώ την εισαγωγή μας αφήνοντας τον αναγνώστη να πάρει ο ίδιος μια γεύση της γραφής του Μιχαήλ Εμινέσκου. Όντας βέβαιοι ότι δεν μπορέσαμε να αποδώσουμε στην πληρότητα της την ομορφιά του πρωτότυπου λόγου του ποιητή ζητάμε συγγνώμη από το

μεγάλο του πνεύμα. Εξάλλου τα δύο έργα του ποιητή που τολμήσαμε να μεταφράσουμε δεν είναι τίποτε άλλο από δύο λίθους που ρίξαμε προκειμένου να κινήσουμε τα λιμνάζοντα ύδατα της λήθης που λόγω της γλωσσικής διαφοράς καλύπτουν την μνήμη του μεγάλου μεταφυσικού μυστικιστή. Εάν ωστόσο παρά την προσπάθεια μας «το ύδωρ δεν εταράχθη», παρακαλούμε να μην μεμφθείτε τις δύο αυτές πέτρες αλλά το χέρι που τις έριξε.

Κι όταν…

Και όταν τα κλαδιά χτυπούν το τζάμι μου
Και σειόνται οι λεύκες έξω
Αισθάνομαι ότι σε έχω μες το μυαλό μου
Και πως σιγανά σε πλησιάζω.
Κι όταν τα αστέρια στη λίμνη πέφτουνε
Βαθειά φωτίζοντάς τη,
Νιώθω τον πόνο μου να γαληνεύει
Το νου να καθαρίζει.
Κι όταν τα αστέρια φεύγουνε
Φανερώνοντας το φως του φεγγαριού,
Είναι σαν οι σκέψεις μου να με οδηγούν
Παντοτινά σε εσένα.

Αρχαιολογία

Οι απόψεις του M.D. Fullerton για τα Νεοαττικά Γλυπτά

Λέξεις κλειδιά: *αρχαΐζον*, *αρχαϊκό*, *αρχαϊστική τεχνοτροπία*, *αρχαϊστικό*, *κλασικίζουσα τεχνοτροπία*, *κλασικισμός*, *νεοαττικά γλυπτά*

Π. Κουτσόκωστας, Αρχαιολόγος

Abstract
In a period where the traditional structures for the classification of Hellenistic structure are corroded, only one context has remained immutable, the characteristically classicistic late Hellenistic period that begins roughly about 150 BCE centered in Athens. The classification of sculptures according to the archaism is problematic, because the recognition of characteristic traits of style is objective. Still bigger problem is the conflict between description and interpretation. The refined classification of significances is supposed to distinguish between archaistic, classicistic, archaizing, long-lasting archaistic and between copies and original creation.

Σε μια περίοδο που οι παραδοσιακές δομές για την ταξινόμηση της ελληνιστικής δομής διαβρώνονται, μία έννοια έχει παραμείνει αμετάβλητη –εκείνη η χαρακτηριστικά κλασικίζουσα Όψιμη Ελληνιστική περίοδος που αρχίζει περίπου το 150 ΠΚΕ, επικεντρωμένη στην Αθήνα γεννημένη από τις απαιτήσεις ενός ρωμαϊκού αρπακτικού πολιτισμού.

Αττικισμός, Κλασικισμός και οι προελεύσεις της Νεοαττικής Πλαστικής
Μια πλευρά της Όψιμης Ελληνιστικής παραγωγής, η οποία υφαίνει όλες τις έννοιες και τα προβλήματα, είναι η προέλευση του Νεοαττικού ανάγλυφου. Αν και ο ορισμός του όρου είναι δύσκολος, ο όρος «Νεοαττικό» χρησιμοποιείται συχνά για μία συλλογή ρωμαϊκών μαρμάρινων τεχνέργων με κόσμηση ανάγλυφου από μία ποικιλία θεμάτων από την ελληνική μυθολογία. Η τεχνοτροπία των ανάγλυφων ποικίλει, αλλά πολλές μορφές δείχνουν τυπικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα γλυπτών της κλασικής ή και προηγούμενης εποχής. Ο όρος Νεοαττικό πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Heinrich Brunn, ο οποίος όρισε μια μικρή ομάδα Όψιμων Ελληνιστικών γλυπτών ως Νεοαττικά, για να τα διακρίνει από τα Παλαιοαττικά της κλασικής Αθήνας[1].

Η Νεοαττική ομάδα του Brunn περιελάμβανε μια χούφτα υπογεγραμμένων αγαλμάτων και τρία έργα γλυπτικής ανάγλυφου που σχημάτιζαν τον πυρήνα της μελέτης των Νεοαττικών ανάγλυφων του Friedrich Hauser. Για ερευνητές όπως ο Furtwangler, που βελτίωσε την τέχνη της ανακατασκευής χαμένων ελληνικών κλασικών αγαλμάτων στη βάση υποτιθέμενων ρωμαϊκών αντιγράφων, ο όρος «τύπος» απαιτούσε ένα κλασικό πρωτότυπο και ο Νεοαττικός ήρθε να υπαινιχθεί διακοσμητικά σχέδια που αντέγραφαν μορφές από ευδιάκριτα μνημεία στην Αθήνα[2].

Ακολούθησε σχετική σιωπή επί τους θέματος σε μεταγενέστερες μελέτες, όπως στο έργο του Fuchs, αλλά τα τελευταία δέκα χρόνια αναβίωσε το ενδιαφέρον για το σχετικό θέμα. Στο βιβλίο του Grassinger για τους κρατήρες, κάποιος μπορεί να βρει κανείς λεπτομερή

---

[1] Brunn 1853, 559 - 570, ειδικά 560, επίσης Fullerton 1998a, 93.
[2] Fuchs 1959, 2, επίσης Fullerton 1998a, 93.

άρθρωση μορφικών τύπων σύμφωνα με την εποχή του πρωτότυπου –Υψηλή Κλασική, Όψιμη Κλασική ή Ελληνιστική[3].

Άλλες μελέτες έχουν σχέση με τον τρόπο κατά τον οποίο οι Νεοαττικοί καλλιτέχνες «διαφέρουν» από τα κλασικά πρωτότυπα ή «συνδέουν» τις κλασικές μορφές με εκείνες της ελληνιστικής προέλευσης. Έχει επίσης προταθεί, σπάνια, πως η έννοια του πρωτότυπου θα πρέπει να εγκαταλειφθεί[4].

Ένας λόγος που αυτή η έννοια είναι τόσο βαθιά ριζωμένη στις στάσεις μας στο Νεοαττικό είναι η αντιγραφική φύση της ίδιας της τέχνης[5]. Πρόσφατα έργα στην αντιγραφή των αγαλμάτων αρχίζουν να ανατρέπουν περιχαρακωμένες έννοιες αντίγραφου και πρωτότυπου. Τώρα είναι αποδεκτό ότι προσεκτικές αναπαραγωγές και πολλά πρωτότυπα δημιουργήθηκαν τους κλασικούς χρόνους. Έχει επίσης αποδειχθεί ότι οι σειρές αντιγράφων μπορεί να προέρχονται από ρωμαϊκό πρωτότυπο. Αντιγραφή του ιδίου δεν δηλώνει την ύπαρξη ενός σημαντικά προγενέστερου πρωτοτύπου.

Είναι αλήθεια ότι μερικές από τις μορφές που απαντώνται στα Νεοαττικά τέχνεργα μοιάζουν με μορφές από την κλασική τέχνη. Ένα χρήσιμο παράδειγμα σχεδιασμένο από το χώρο του Νεοαττικού ανάγλυφου είναι ο τύπος των τεσσάρων θεών που είναι γνωστός από τα Όψιμα Ελληνιστικά ανάγλυφα που βρέθηκαν στη Δήλο. Γενιές ερευνητών θεωρούσαν ότι αυτές οι μορφές αντιγράφουν ένα πρωτότυπο του 4ου αι., βασισμένο στην πτύχωση της Αθηνάς σε Όψιμο Κλασικό παναθηναϊκό αμφορέα και στηρίζονταν στην ύπαρξη γενικά όμοιων μορφών στη ζωφόρο της Σαμοθράκης[6].

Οι Becatti και Havelock[7] υποστηρίζουν ότι τέτοιοι αρχαϊστικοί μορφικοί τύποι μπορούσαν να δημιουργηθούν μόνο κατά τη διάρκεια των Όψιμων Ελληνιστικών χρόνων. Οι αρχαϊστική μορφή της Αθηνάς υπήρχε ήδη τον 5ο και 4ο ΠΚΕ αι. σε παναθηναϊκούς αμφορείς[8]. Επίσης υπήρχαν μορφές της Αθηνάς σε πρώιμα ελληνιστικά νομίσματα, ενώ τώρα είναι αποδεκτό ότι η ζωφόρος των αρχαϊστικών χορευτών από τη Σαμοθράκη πρέπει να χρονολογείται στο β’ μισό του 4ου αι. και αυτές οι μορφές ολοφάνερα αναφέρονται στη μορφή της Αθηνάς[9].

Είναι φανερό ότι στους κλασικούς χρόνους υπήρχε, εντός μορφικού ρεπερτορίου, ένας γενικός τύπος αρχαϊστικής μορφής που βαδίζει στολισμένος. Τα Νεοαττικά εργαστήρια απλά σχεδίαζαν σε ένα γενικό μορφικό ρεπερτόριο. Ενώ η χρήση εξιδανικευμένων ρυθμών όμοιων με εκείνους που απαντώνται στην κλασική τέχνη αποδεικνύεται ολοφάνερα στην ελληνιστική τέχνη και ο κλασικός υπαινιγμός υπήρχε σε μερικά μνημεία, ο ισχυρισμός ότι υπήρχε περίοδος κλασικίζοντος ρυθμού στο τέλος της ελληνιστικής Αθήνας είναι προβληματικός για τρεις λόγους[10]:

Πρώτον υπάρχει το πρόβλημα της περιοδικότητας στην ελληνιστική τέχνη. Στους ελληνιστικούς χρόνους υπήρχαν πολλοί ρυθμοί και ένα παράδειγμα που θα μπορούσε να εξεταστεί είναι η περίπτωση του μπαρόκ. Όπως μπορεί να αναγνωριστεί τώρα, η υπερβολή της αντίθεσης για δραματικά αποτελέσματα επινοείται στην τέχνη του 4ου αι., όπως τα

[3] Fullerton 1998a, 93.
[4] Fullerton 1998a, 93.
[5] Fullerton 1998a, 94.
[6] Fullerton 1998a, 94.
[7] Fullerton 1990, 70-86, επίσης Fullerton 1998a, 94.
[8] Schmidt 1922, επίσης Fullerton 1998a, 94.
[9] Lechmann and Spittle 1982, 172-266, επίσης Fullerton 1998a, 94.
[10] Fullerton 1998a, 95.

γλυπτά της Επιδαύρου και της Τεγέας. Τα πιο διάσημα παραδείγματα στην ελληνιστική Πέργαμο, διαφέρουν λίγο από τα ρωμαϊκά έργα, όπως τα γλυπτά Sperlonga και ο Λαοκόων, από τους ίδιους καλλιτέχνες.

Δεύτερον, αν υπάρχει στους ελληνιστικούς χρόνους ένα σύστημα βουβά εξαρτημένο και συνεχώς διαθέσιμες τεχνοτροπικές επιλογές, η ύπαρξη τεχνοτροπικών περιόδων γίνεται απίθανη, αν όχι αδύνατη. Υπάρχουν δύο ευδιάκριτες ωθήσεις πίσω από τη συνεχιζόμενη χρήση των κλασικών μορφών στην ελληνιστική γλυπτική. Ο πρώτος –ένα είδος θρησκευτικού συντηρητισμού- κληροδοτεί τη συνεχιζόμενη έλξη του κλασικού ιδεαλισμού για την απεικόνιση των Ολύμπιων θεών και όχι μόνο στα λατρευτικά γλυπτά. Το πιο φανερό παράδειγμα είναι η λατρεία της ομάδας αγαλμάτων από το ιερό της Δέσποινας και της Δήμητρας στη Λυκόσουρα. Είναι έργα του Δαμοφώντος και χρονολογούνται στα μέσα της ελληνιστικής περιόδου[11]. Η δεύτερη ώθηση είναι πιο συγκεκριμένη ιστορικά και είναι ο συνεχής ρόλος της Αθήνας σαν πηγή έμπνευσης ή σαν ένα πρότυπο άμιλλας σε κάθε περίοδο που ακολουθούσε τον 5ο ΠΚΕ αι. Είναι συνήθης σε επαναλαμβανόμενους ρυθμούς, όπως ο αρχαΐζων και ο κλασικίζων, η διαίρεση μεταξύ αυθεντικού και αντιγράφου.

Τρίτο πρόβλημα είναι η έμφυτη ανεπάρκεια του κλασικισμού ως όρου και ως έννοιας.

Συνοψίζοντας έχουμε διαπιστώσει ότι υπάρχουν δύο βασικές απόψεις σχετικά με την προέλευση των τύπων στη Νεοαττική τέχνη. Η μία δίνει προνόμιο στην έννοια των δυτικών πρωτότυπων αν και ομολογεί μια ποικιλία στη χρονολογική κλίμακα που επέτρεψε αυτά τα πρωτότυπα. Οι άλλη δηλώνει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ειδικά πρωτότυπα δεν πρέπει να αναζητούνται. Έχουμε μια άποψη για το πώς κατασκευάστηκαν τα Νεοαττικά τέχνεργα, αλλά γνωρίζουμε πολύ λίγα για το πότε. Η συμβατική άποψη τοποθετεί την αρχή της Νεοαττικής παραγωγής στο β’ μισό του 2ου ΠΚΕ αι., απλά επειδή αυτή την περίοδο αρχίζει ο κλασικισμός[12].

Αυτό που διακρίνει το Νεοαττικό έργο από την υπόλοιπη ελληνιστική γλυπτική δεν βρίσκεται στους ρυθμούς ή στους μορφικούς τύπους στη διακόσμηση του ανάγλυφου, αλλά μάλλον στη φύση των έργων κοσμημένων με ωφελιμιστικά αντικείμενα σκαλισμένα από μάρμαρο για οικιακή επίδειξη. Τα πρωιμότερα χρονολογούμενα Νεοαττικά έργα είναι εκείνα που βρέθηκαν ανάμεσα στο ναυάγιο της Mahdia. Δεν γνωρίζουμε ακριβώς πότε, αλλά φαίνεται να γίνεται αποδεκτό ότι το πλοίο βυθίστηκε κάπου μεταξύ 80 και 60 ΠΚΕ. Η χρήση αντιγραφής στη παραγωγή μας δίνει ημερομηνία, η οποία δεν απέχει πολύ από την ημερομηνία του ναυαγίου. Ως έργα τέχνης τα Νεοαττικά αγγεία φαίνονται μέτρια, ειδικά αν συγκριθούν σε πολιτισμική σπουδαιότητα. Καταναλωτές αυτών ήταν πάντως οι δίγλωσσοι εκλεκτοί –όπως ο Κικέρων.

Όπως και με το Νεοαττικό, οι προελεύσεις του Αττικισμού είναι σκοτεινές, αλλά πρόσφατες μελέτες φαίνεται να συμφωνούν ότι επινοήθηκε σε ένα ελληνορωμαϊκό πλαίσιο, σε μια γενιά πριν την πρώτη του εμφάνιση στα γραπτά του Κικέρωνα του 46 ΠΚΕ και διεδόθη ευρέως επί ηγεμονίας Αυγούστου[13].

Συμπερασματικά, δεν φαίνεται να υπάρχει ένδειξη που να τοποθετεί τη Νεοαττική παραγωγή πριν από τον 1ο αι. ΠΚΕ. Πιο σημαντικό από την χρονολογική υπόθεση, που θα

[11] Themelis 1993 24-40, επίσης Fullerton 1998a, 95.
[12] Fullerton 1998a, 96.
[13] Fullerton 1998a, 97.

μπορούσε να ανατραπεί από μία αρχαιολογική ανακάλυψη, είναι η επίδειξη ότι αυτός ο χαρακτηρισμός του Όψιμου Ελληνισμού είναι ημιτελής και παραπλανητικός.

Σημασιολογία της τεχνοτροπίας στην πλαστική: Τεχνοτροπία μιας περιόδου ή περίοδος μιας τεχνοτροπίας

Πρωταρχική βάση αναγνώρισης της ταυτότητας της τεχνοτροπίας στη γλυπτική είναι η χρονολογική περίοδος. Για περισσότερο από έναν αιώνα οι ερευνητές είναι υποστηρικτές της τριμερούς διαίρεσης αρχαϊκής, κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, η οποία προκύπτει από πολλούς παράγοντες. Αν και ο όρος «κλασική» ισχύει και για τις δύο εποχές (ελληνική και ρωμαϊκή), οι ειδικοί αναγνωρίζουν έναν ιδιαίτερο χρονολογικό «υποκύκλο» του κλασικού πολιτισμού που παρατίθεται μεταξύ της μάχης της Σαλαμίνας (480 ΠΚΕ) και του θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου (323 ΠΚΕ). Ακολουθώντας τα πολύ συστηματοποιημένα πρότυπα της ανάπτυξης, ωριμότητας και πτώσης που επικράτησαν στις ιστορικές σπουδές του 19ου αι., ήταν λογική εξέλιξη, ότι η αναγνώριση της ταυτότητας αυτής της κλασικής «στιγμής» θα υπέβαλε μια προληπτική φάση (την αρχαϊκή), καθώς επίσης και μια περίοδο εξάπλωσης και διάλυσης (την ελληνιστική)[14]. Κατά τη διάρκεια του αιώνα που μεσολάβησε η συγκεκριμένη διάταξη τροποποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό μέσω περισσότερων χρονολογικών υποδιαιρέσεων. Η γενική αποδοχή της ακόλουθης διάταξης (τουλάχιστον σε σχέση με τη γλυπτική) έχει ως εξής:

Αρχαϊκή	650 - 480 ΠΚΕ
Πρώιμη Κλασική (μεταβατική ή αυστηρή)	480 - 450 ΠΚΕ.
Υψηλή Κλασική	450 - 400 ΠΚΕ
Όψιμη Κλασική	400 - 323 ΠΚΕ
Ελληνιστική	323 - 31 ΠΚΕ

Η συγκεκριμένη ορολογία είναι χρήσιμο και απαραίτητο εργαλείο για τον προσδιορισμό της τεχνοτροπίας ιδιαίτερων μνημείων, ειδικά εκείνων τα οποία είναι πιθανόν να καθιερώνουν ημερομηνίες δια μέσου άλλου, παρά του ύφους. Για παράδειγμα κάποιος μπορεί να αντιπαραβάλει το στόλισμα του Παρθενώνα με εκείνο του θησαυρού της Σίφνου και να περιγράψει αυτήν την αντίθεση σαν μια αντίθεση κλασικών και αρχαϊκών πρακτικών[15]. Παρομοίως, η σύγκριση της επεξεργασίας της πτύχωσης στους πεπλοφόρους ανάμεσα στα γλυπτά του ιερού του Διός στην Ολυμπία με τα αντίστοιχα σχέδια στη ζωφόρο του Παρθενώνα, περιγράφει μια άποψη της εξέλιξης από την αυστηρή στη υψηλή κλασική μορφή[16].

Όταν μεταβαίνουμε από την αναγνώριση ενός έργου στην αναγνώριση μιας κλασικής μορφής και από εκεί στην αναγνώριση ενός κλασικού μορφολογικού χαρακτηριστικού, υπαινισσόμαστε ιδιότητες ομοιομορφίας και αποκλειστικότητας, οι οποίες μπορεί να ισχύουν ή όχι, αλλά σε οποιαδήποτε περίπτωση απαιτούν ανεξάρτητη απόδειξη. Για παράδειγμα, αν και κάποτε ήταν του «συρμού» να δίνουμε έμφαση στην απότομη αλλαγή από την αρχαϊκή στην κλασική μορφή, είναι πλέον ολοφάνερο ότι η εξέλιξη κατανέμεται σε μισό αιώνα τουλάχιστον. Έτσι υπάρχουν αρχαϊκά μνημεία που επιδεικνύουν γλυπτικά χαρακτηριστικά της αυστηρής περιόδου και βεβαίως αρχαϊκά αγγεία που απεικονίζουν σκηνές ψυχολογικής χαρακτηριστικής έντασης, της ονομαζόμενης «κλασικής» περιόδου.

Κάθε μία από αυτές τις περιόδους –αρχαϊκή, κλασική και ελληνιστική- επιφορτίζεται με μια υποδηλούμενη ισχύ, η οποία ενθαρρύνει και μερικές φορές απαιτεί να ερμηνεύουμε τις

[14] Fullerton 1998b, 69.
[15] Fullerton 1998b, 70.
[16] Fullerton 1998b, 70.

καθοριζόμενες μορφές με αυτόν τον τρόπο, σαν να εξηγούμε τις αξίες έμφυτες στην ορολογία. Η «αρχαϊκή» τέχνη προτείνει κάτι πρωτόγονο, ευθύ και απλό. Η «κλασική» τέχνη πρέπει να ενσωματώνει καθαρές και ιδανικές μορφές. Πιο κανονιστική ίσως είναι η «ελληνιστική» περίοδος, η οποία σαν περίοδος προτείνει κάτι ελληνίζον μάλλον, παρά ελληνικό από φύση[17].

Επανεμφανίσεις και αναβιώσεις του ύφους

Είναι απαραίτητη και χρήσιμη μια ορολογία, η οποία κατηγοριοποιεί τα μνημεία σύμφωνα με την εποχή. Η γραμμή μεταξύ της περιγραφής της μορφής και της εντολής της ερμηνείας είναι θολή. Υπάρχει μεγάλος αριθμός γλυπτών από την κλασική περίοδο και αργότερα που μπορεί να χαρακτηρίζονται ατελώς, σύμφωνα με την περίοδο της δημιουργίας τους, επειδή η μορφή τους περιέχει χαρακτηριστικά μη τυπικά εκείνης της περιόδου. Τέτοια χαρακτηριστικά έχουν από κοινού έργα από προηγούμενες περιόδους και έτσι γενικά ονομάζονται αρχαϊσμοί, με την ευρύτερη σημασία της λέξης.

Αρχαϊστική Τεχνοτροπία - Τεχνοτροπία που μιμείται τον κλασικό ρυθμό - Κλασικίζουσα τεχνοτροπία

Αν η πρώτη βαθμίδα οργάνωσης για τις γλυπτικές τεχνοτροπίες είναι η περίοδος της δημιουργίας, τότε είναι αναπόφευκτο ότι η ίδια κατασκευή έχει μετατεθεί στις αρχαϊκές τεχνοτροπίες. Στην περίπτωση αυτών των τεχνοτροπιών όμως δεν είναι η περίοδος της δημιουργίας υπό κρίση, αλλά η περίοδος της δημιουργίας των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων[18]. Έτσι μέσα στο γενικό φαινόμενο του αρχαϊσμού διακρίνουμε έναν «αρχαϊστικό» ρυθμό, στον οποίον τα τυπικά χαρακτηριστικά της αρχαϊκής περιόδου καθαυτής απαντώνται σε μνημεία κάπου μετά το 480 ΠΚΕ. Παρομοίως, έργα μετά την κλασική περίοδο καθαυτή, τα οποία φανερώνουν χαρακτηριστικά κλασικού ρυθμού, λέγεται ότι είναι «κλασικίζοντα» και μέσα σε αυτήν την κατηγορία διακρίνουμε έργα των οποίων τα ανώμαλα χαρακτηριστικά είναι τυπικά της πρώιμης κλασικής περιόδου σαν της αυστηρής. Από την άλλη χαρακτηριστικά ρυθμού της κλασικής και της όψιμης κλασικής περιόδου χρησιμοποιούνται συχνά σε μεταγενέστερα έργα και δεν υπάρχει συμβατικότητα για διάκριση μεταξύ εκείνων των έργων τα οποία επιδεικνύουν. Επίσης, δεν υπάρχει περίοδος για έργα της εποχής της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, τα οποία συγγενεύουν τεχνοτροπικά με γλυπτά της ελληνιστικής περιόδου, αν και η συγκεκριμένη περίοδος αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο.

Ένα έργο αναγνωρίζεται ότι είναι αρχαϊστικό και έτσι ευδιάκριτο από ένα έργο το οποίο κατασκευάστηκε κατά παραγγελία κατά την περίοδο της απομίμησης, επειδή απεικονίζει χαρακτηριστικά μη τυπικά της περιόδου. Έργα που φανερώνουν τεχνοτροπικά γνωρίσματα της αρχαϊκής περιόδου συνήθως ταξινομούνται ως «αρχαϊστικά», αδιαφορώντας για το βαθμό τον οποίο εκείνα τα γνωρίσματα επικρατούν στο ομοίωμα υπό συζήτηση. Αυτό που φαίνεται να διακρίνει τα αρχαϊστικά γνωρίσματα σαν άξια προσοχής είναι η ανάληψη του κλασικού ιδεαλισμού ως τεχνοτροπικό πρότυπο[19].

Επειδή τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του παρελθόντος επανεμφανίζονται σύντομα μετά, όταν αυτά δεν είναι πια σε χρήση, δεν είναι πάντα ευδιάκριτο στα μεταγενέστερα έργα κατά πόσον η χρήση ενός τεχνοτροπικού χαρακτηριστικού γνωρίσματος του απώτερου παρελθόντος είναι ένας ευθύς δανεισμός από την αρχική πηγή ή δανεισμός από μία πιο πρόσφατη πηγή, στην οποία το ίδιο γνώρισμα επανεμφανίζεται ως αρχαϊσμός.

[17] Fullerton 1998b, 71.
[18] Fullerton 1998b, 71.
[19] Fullerton 1998b, 72.

Πρέπει, για παράδειγμα, ένα αρχαϊστικό έργο της ελληνιστικής περιόδου να το βλέπουμε ως επαναχρησιμοποίηση των αρχαϊκών τεχνοτροπικών χαρακτηριστικών ή εμπνευσμένο από αρχαϊστικά έργα της κλασικής περιόδου, το ποίο τυπικά μπορεί να είναι πιο κοντά στο ελληνιστικό έργο; Εάν συμβαίνει το δεύτερο, είναι το έργο καθόλου αρχαϊστικό;

Αρχαϊστικό ή Αρχαΐζον[20]

Αυτοί οι όροι χρησιμοποιούνται σχεδόν έναν αιώνα για να διακρίνουν έργα με αρχαϊσμούς. Η πιο πρόσφατη χρησιμοποίηση αυτών των όρων είναι του Ridgway, σύμφωνα με την οποία το αρχαΐζον χρησιμοποιείται για γλυπτό το οποίο «για όλες τις διαφορές του διατηρεί λίγα τυπικά χαρακτηριστικά του αρχαϊκού ρυθμού»[21]. Ο όρος αρχαϊστικό θα πρέπει να είναι συγκρατημένος για «έργα στο οποία τα αρχαϊκά γνωρίσματα επικρατούν»[22].

Αυτή η ορολογία εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο τα αρχαϊκά στην όψη και τα τυπικά τεχνάσματα λαμβάνουν χώρα με την εμφάνιση άλλων χαρακτηριστικών σε ένα γλυπτό. Αυτή η χρήση εφιστά την προσοχή σε ένα σημαντικό γεγονός: ότι το σύνολο του αρχαϊσμού στην γλυπτική μπορεί να ποικίλει από ένα απλό χαρακτηριστικό, έως μία σχεδόν πλήρη συμμόρφωση στην αρχαϊκή εμφάνιση. Πρόβλημα δεν είναι η δυσκολία ταξινόμησης ενός αγάλματος στην αρχαϊστική ή την αρχαΐζουσα, αλλά το επιτακτικό λειτούργημα της ταξινόμησης.

Διακρίσεις ετυμολογικά αντίστοιχες στο αρχαϊστικό-αρχαΐζον χρησιμοποιήθηκαν πολύ πριν, από Ιταλούς και Γερμανούς ερευνητές. Ο Bulle στην εργασία του ήταν πρωτοπόρος, δίνοντας προσοχή σε ένα ευρέως αρνητικό φαινόμενο, αλλά η πρότασή του ότι τα αγάλματα ήταν ή τεχνοτροπικά ή λειτουργικά ευδιάκριτα από τα φιλοτεχνημένα ανάγλυφα, είναι παραπλανητική[23]. Όχι μόνο τα ίδια τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά, αλλά ολόκληροι τύποι σωμάτων απαντώνται στην αγαλματοποιία και στα ανάγλυφα.

Μία γενιά μετά τον Bulle, ο Becatti διαφωνούσε ότι ο αρχαϊστικός ρυθμός ήταν επινόηση της πρώιμης ελληνιστικής περιόδου –ένας ισχυρισμός, ο οποίος συντηρήθηκε με την αναχρονολόγηση αριθμού κλασικών μνημείων και αναταξινόμηση άλλων ως αρχαΐζοντα[24]. Τέτοια έργα είναι το Εκαταίο, μορφές σε αθηναϊκά νομίσματα και παναθηναϊκοί αμφορείς. Αυτά όμως δεν ήταν πραγματικά αρχαϊστικά.

Ο Becatti στις ταξινομήσεις του έχει παρασυρθεί, επειδή αυτές βασίζονται σε σχετικά ευδιάκριτα χαρακτηριστικά. Είναι δύσκολο να καθορίσεις κατά πόσον αρχαϊκές στην όψη μορφές αντανακλούν μια συνειδητή χρησιμοποίηση ενός εκτός «μόδας» ρυθμό, ή είναι απλώς επαναλήψεις που δημιουργήθηκαν από συντηρητισμό, συνήθεια ή επιθυμία να συντηρήσουν τη δικαιοδοσία μιας μορφής. Η συνεχιζόμενη παράδοση, για παράδειγμα, θα μπορούσε να ήταν η αιτία χρησιμοποίησης ενός αναχρονιστικού κεντρικού θέματος. Η ταξινόμηση μιας μορφής σαν προϊόν απομίμησης ή διατήρησης καθορίζει αντίστοιχα ένα ενεργητικό ή παθητικό μπλέξιμο για την τεχνοτροπική επιλογή του αρχαϊσμού και έτσι λαμβάνει ως δεδομένο ότι γνωρίζει την πρόθεση του τεχνίτη ή του πολιτισμού[25].

---

[20] Archaistic = Αρχαϊστικό / Archaizing = Αρχαΐζον
[21] Fullerton 1998b, 72.
[22] Fullerton 1998b, 72.
[23] Bulle 1918, επίσης Fullerton 1998b, 72.
[24] Becatti 1941, 32-48, επίσης Fullerton 1998 b, 72.
[25] Fullerton 1998b, 72-73.

Αρχαϊστικό vs μακροχρόνιου Αρχαϊκού
Το ζήτημα της διατήρησης εναντίον της μίμησης, με τα συνεπακόλουθα προβλήματά του, φέρνει στην επιφάνεια άλλη μια υποκατηγορία του αρχαϊσμού. Από κάποιους ορίζεται ως «μακροχρόνιος αρχαϊκός» και από άλλους «υποαρχαϊκός». Αυτή η ταξινόμηση περιλαμβάνει υλικό της άμεσης ύστερης αρχαϊκής περιόδου, ευρέως την πρώιμη κλασική περίοδο, η οποία γεννά αρχαϊκά τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά. Σε αυτήν την υποκατηγορία γίνεται διάκριση μεταξύ των προϊόντων των «κεντρικών» καλλιτεχνικών κέντρων και των προϊόντων της «περιφέρειας»[26]. Ο αρχαϊσμός στα κεντρικά κέντρα εξηγείται ως αποτέλεσμα της επιβράδυνσης ή της μερικής επικάλυψης στην ανάπτυξη της τεχνοτροπίας, των έργων συντηρητικών καλλιτεχνών, την προτίμηση σε δισδιάστατες μορφές για τη δισδιάστατη τέχνη διακόσμησης αγγείου. Το επαρχιακό εργάζεται ελεύθερα και συχνά αναμειγνύει τα αρχαϊκά και πρώιμα κλασικά χαρακτηριστικά της τεχνοτροπίας, παράγοντας αταίριαστες αντιπαραθέσεις. Αυτό είναι αποτέλεσμα του γεωγραφικού διαχωρισμού από τα κύρια καλλιτεχνικά κέντρα. Αδιαφορώντας για τις εξηγήσεις, εντός της «μακροχρόνιας αρχαϊκής» κατηγοριοποίησης βρίσκονται τα ζητήματα της παθητικότητας εναντίον της ενεργητικότητας, της διατήρησης κατά της μίμησης.

Αντίγραφο ή Δημιούργημα;
Τα θέματα του σκοπού και της αποδοχής είναι επίσης κρίσιμα για την κατανόηση της τελικής διάκρισης της ορολογίας. Τα γλυπτά, τα οποία μιμούνται προηγούμενους ρυθμούς, μπορούν να το κάνουν αυτό με μία μεγάλη κλίμακα πιστότητας. Όταν αυτή η πιστότητα προς τον πρωτότυπο ρυθμό είναι πλήρης, έχουμε ταξινομήσει την καινούρια δημιουργία ως αντίγραφο του προϋπάρχοντος έργου. Υπάρχει ένδειξη, ότι η αναπαραγωγή γλυπτών άρχισε τουλάχιστον στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου και συνεχίστηκε καθ’ όλη την περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Επίσης αντίγραφα συμπεριλάμβαναν αγάλματα της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου σε χαλκό και μάρμαρο, καθώς και έργα της ρωμαϊκής περιόδου. Είναι πηγή μεγάλης δουλειάς για τους σύγχρονους καθηγητές, κατά πόσον ένα άγαλμα ή τύπος αγάλματος, το οποίο είναι κλασικό στο ρυθμό, αντιπροσωπεύει την «πρωτότυπη» δημιουργία της όψιμης ελληνιστικής/ρωμαϊκής εποχής ή αντιπροσωπεύει ένα αντίγραφο ενός κλασικού έργου.

Τα έργα της ρωμαϊκής ιδανικής αγαλματοποιίας πρέπει να αναγνωρίζονται και να διαχωρίζονται σε διαφορετικές κατηγορίες. Για παράδειγμα, ως κλασικίζουσες κατηγορίες περισσότερο, παρά ως «αληθινά» αντίγραφα των κλασικών πρωτοτύπων. Η ύπαρξη σειράς αντιγράφων με κανέναν τρόπο δεν εξασφαλίζει την ύπαρξη ενός προηγούμενου πρωτότυπου, επειδή τα ρωμαϊκά έργα μπορούσαν να είναι (και συχνά ήταν) αντιγραφές. Όταν η σειρά αντιγράφων αποδεικνύεται, τα γνωρίσματα του ιδίου του τύπου του πρέπει να αποδεικνύονται, επειδή τα αντίγραφα διαφέρουν ποικιλοτρόπως το ένα από το άλλο. Ο τύπος κατασκευής εξετάζεται για τη συνέπειά του και αν είναι αποδεκτός στα κλασικά τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά. Αυτός ο τύπος μετά χρονολογείται και επιλέγεται ο γλύπτης ανάμεσα από εκείνους που υπάρχουν στη ρωμαϊκή λογοτεχνία.

Το πρόβλημα είναι ότι όλες οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται για να διαχωρίσουν ένα αντίγραφο από μία δημιουργία είναι υλιστικές και τυποποιημένες. Αποτολμούμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε κάτι που είναι απλώς μία μίμηση και κάτι που μιμείται τόσο τέλεια, όσο κατατάσσεται ένα αντίγραφο, όταν γνωρίζουμε λίγα ή τίποτε για το αντικείμενο που μιμείται[27].

[26] Fullerton 1998b, 73.
[27] Fullerton 1998b, 74.

Συμπέρασμα

Η ταξινόμηση των έργων σύμφωνα με τον αρχαϊσμό είναι προβληματική, επειδή η αναγνώριση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της τεχνοτροπίας είναι υποκειμενική. Ακόμη μεγαλύτερος προβληματισμός είναι η διαμάχη περιγραφής και ερμηνείας. Η εκλεπτυσμένη ταξινόμηση εννοιών θα πρέπει να διακρίνει ανάμεσα σε αρχαϊστική, κλασικίζουσα, αρχαΐζουσα, μακροχρόνια (ή υπό-) αρχαϊκή και μέσα σε αυτές τις ομάδες ανάμεσα σε αντίγραφα και πρωτότυπες δημιουργίες. Η αντίληψη της εννοιολογικής ισχύος πρέπει να ενθαρρύνει ένα διαχωρισμό ανάμεσα στη διαδικασία της περιγραφής και την ερμηνεία και να προκύψει μία ταξινόμηση του γλυπτικού ρυθμού.

Βιβλιογραφία

Becatti G., Lo style Archaistico, στο *La Critica d' Arte*, 6 (1941).

Brunn H., *Geschichte Der griechischen Künstler*, I (1853).

Bulle H., *Archaisierente Griechische Rundplastik*, Munich (1918).

Fuchs W., *Die Vorbilder der Neuattischen Reliefs* (1959).

Fullerton, M.D., Atticism, Classicism and the Origins of Neoattic Sculpture, στο Palagia O. - Coulson W., (επιμ.), *Regional Schools in Hellenistic Sculpture*. (Oxford, 1998). - (abbr.) Fullerton 1998a.

------------------- Description vs. Prescription. A Semantic of Sculptural Style, Στέφανος. *Studies in Honor of B.S. Ridgway.* (Philadelphia, 1998) - (abbr.) Fullerton 1998b.

Lechmann and Spittle, *Samothrace V: The Temenos* (1982).

Schmidt F., *Archaistische Kunst in Griechenland und Rom* (1922).

Themelis P., Antk 36 (1993) 24-40, στο Palagia O. - Politt J.J. (eds.), <i>*Personal Styles in Greek Sculpture Yale ClS*. 30 (1996).

Φιλολογία

Attempts for Philological Critique of Translation in Euripides

Λέξεις κλειδιά: *ancient tragedy, Electra, Euripides, Hippolytus, philological critique, Sophocles*

Vasileios Dimoglidis, MA in Classics and Classical Languages, Literatures, and Linguistics, University of Ioannina

Abstract

This essay is a small pilot part of a forthcoming paper that examines the translation attempts for ancient tragedy. The system of criticism of translation in Greek tragedy is a system established by assistant professor of Ancient Greek and Latin Literature Helen Gasti in her lectures of Ancient Greek Tragedy. Many times this system has been misinterpreted and is rated as abstruse. However this is an unfair judgment. Through this system is distinguished each translator's interpretative approach of ancient tragedy, since every translation is an interpretation of the text.

When we say critique of translation, we do not mean the classifying of the translation in correct or incorrect. We mean the philological interpretation of translation. However at this point I shall give an example to clarify this system. In verse 140 of Sophocles' Electra Chorus sings to Electra and uses the phrase: *ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν μετρίων*. This phrase can mean two things: (1) starting with a logical principle you are led to excess, and (2) deviating (escaping) from the measure you tears to pieces. Both meanings are acceptable, but the modern translator is often obligated to maintain in his translation only one of them and the translation often misses the ambiguity of the ancient Greek phrase. But since we know that Chorus is compassionate to Electra and recognizes the start of her lament, perhaps the first interpretation is more appropriate.

The first tragedy to be considered is the Euripides' Hippolytus. In the prologue of the drama speaks the goddess of love, Aphrodite and gives us organizational elements for the tragedy.[1]In the first two verses of the tragedy there is a transcendental schema (changing the normal order of words): *Πολλὴ μὲν ἐν βροτοῖσι κοὐκ ἀνώνυμοςθεὰ κέκλημαι Κύπρις οὐρανοῦ τ' ἔσω*. With the transcendental schema Euripides declares the Aphrodite s strength and power upon Phaedra. The question that arises is how the translators can keep in their translations this transcendental schema in order to maintain the above interpretation of the passage in the modern text. For example Roussos [Ρούσσος] fails to maintain it, when he translates: I am Cypris, the great goddess, famous in the gods and people.[2] Also, except for Roussos, George Theodoridis fails to maintain this scheme translating: I am Aphrodite. A goddess! Also called Cypris. A great goddess among the mortals, as well as throughout the heavens.[3] Additionally, in verses 22-3 the goddess also

[1] She is the one who blew the erotic fury into Phaedra (vv. 27-8).

[2] Translation in English from Modern Greek, specifically see T. Ρούσσος, *Ευριπίδης Ιππόλυτος*, Κάκτος, Αθήνα 1993, p. 43.

[3] This translation is from George Theodoridis. See in the following site http://www.poetryintranslation.com/PITBR/Greek/Hippolytus.htm

gives information concerning the duration of love: *τὰ πολλὰ δὲ πάλαι προκόψασ'*, (vv. 22-3). The alliteration also of -π- in these verses indicates the ease with which the goddess will get her revenge, as rightly M. R. Halleran emphasizes in his Commentary to Euripides' Hippolytus.[4]

This alliteration is impossible to be maintained in modern translations. Thus, the communicative outcome of the ancient text is inevitably subtracted.Even AphroditeΆs description in v. 38 *κἀκπεπληγμένη* is equal to the strong influence of love against Phaedra to the point that it convulses her, and the use of the passive voice deducts from the individual the element of intention and responsibility. This passivity and delusional disposal should be shown in the corresponding translation, something that gets the Greek translator Roussos [Ρούσσος] when he translates the participle "with lost mind" [με χαμένο το νου της].[5] While the other Greek translator Varnalis [Βάρναλης] retains only the element of passivity and fails to give the element of madness translating the participle "wounded..." [πληγωμένη].[6] James Morwood translating the word "maddened by the strings of love"[7] manages to keep both conceptual levels of participle.

Another arising issue is which term determines the dative *κέντροις ἔρωτος* (v. 39). If it determines the verb, then is dative of cause or dative of instrument, and therefore the fact that the participle *κἀκπεπληγμένη* remains without agent emphasizes the weakness of Phaedra to withstand the love breathed by Venus. Of course in this case the ambiguity of the ancient passage can be maintained in the translation, if the translator does not clarify the syntactic mode of dative. Another word, which must be translated, is the determination of time: *ἐνταῦθα* that is emphatically placed at the beginning of verse 38. Using this determination and with the confirmatory particle *δὲ* as well as with Present Perfect[8] of the participle Euripides himself transfers Phaedra's disease into dramatic present, and there is a clear reference to here and now of the performance.[9]

Finally in verse 38 Aphrodite characterizes Phaedra *τάλαινα*. This word has two meanings: (i) "resigned", and with negative connotations "pert", "cheeky", and (ii) "miserable", "wretched".[10] It is impossible for the modern translator to maintain this double conceptual level of the word, and he is a priori limited to keep only one. However the second meaning is closer to ancient text, as it highlights Phaedra's unintentional element of act, and due to this Phaedra does not seem (for nonce) to have done some audacious act. At this point, we could juxtapose some translation trials. Roussos translates the term in Modern Greek as *δόλια* (dolia)[11] and he achieves to maintain the double conceptual level of the word. In Modern Greek the word has simultaneously positive and negative connotations. More specifically, the word means deceitful or underhand.

---

[4] See M. R. Halleran (ed.), *Euripides: Hippolytus*, Aris & Phillips, Warminster [2]2000, p. 148.

[5] See Ρούσσος, *op. cit.,* p. 45.

[6] See Κ. Βάρναλης, *Ευριπίδης Ιππόλυτος,* (απόδοση στα νεοελληνικά και σχολιασμός), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, p. 11.

[7] See J. Morwood, *EURIPIDES Medea, Hippolytus, Electra, Helen*, Clarendon Press, Oxford University Press 1997, p. 40.

[8] Present Perfect as tense demonstrates that the act happened in the past has visible its effect in the present, and due to this Present Perfect is considered arctic tense.

[9] See. M.R. Halleran (ed.), *op. cit.,* p. 150.

[10] See J. D. Denniston (ed.), *Ευριπίδου Ηλέκτρα* (μετάφρ. Φ. Αδαμίδη), Καρδαμίτσα, Αθήνα 2010, and p.327. Denniston stresses this definition in Euripides' *Electra*, but it can also be valid in Hippolytus

[11] See Ρούσσος, *op. cit.*, p. 45.

George Theodoridis succeeds in conveying the second conceptual level, when he translates: poor dear. However we are transferred to Euripides' Electra in the first episode, where Electra scolds her husband because he behaved casually by offering treatment to foreign (i.e. Orestes and Pylades). In verses 417-9 Electra makes the following comment: *οὐ γὰρ πατρῴων ἐκ δόμων μητρὸς πάραλάβοιμεν ἄν τι: πικρὰ δ' ἀγγείλαιμεν ἄν,εἰ ζῶντ' Ὀρέστην ἡ τάλαιν' αἴσθοιτ' ἔτι*. The tragic heroine characterizes her mother with the adjective *τάλαινα*. This word, as we saw above, has two meanings.

Denniston attaches to the word the meaning "hardhearted". Cropp translates the word "cruel woman". In his translation he retains the first meaning. If we integrate that word in the dramatic context (Electra asks her husband to go to her father's Pedagogue and get the necessary goods for the dinner because her mother would never give them) we may reach the conclusion that Euripides exploits this dual meaning of the word. Perhaps Electra believes that her mother is cruel but she will be miserable when she hears *πικρὰ* (v. 418) for her (= Orestes' survival).

One last word we should consider is the verb *ἐκβάλλειν* (v. 61). *ἡ γὰρ πανώλης Τυνδαρίς, μήτηρ ἐμή,ἐξέβαλέ μ' οἴκων, χάριτα τιθεμένη πόσει*::[12] In this passage Electra expresses her complaints about her mother. The use of this verb refers to the legitimate childrenΆ s exclusion from their hereditary rights, and to their emotional alienation.[13] The translator of this extract should maintain both meanings, i.e. using the verb "expatriate", which declares the double connotation of the verb. In any case, what I would stress in this paper was that every translation is an interpretation of the original text. It is impossible to convey the exact meaning of the text of Ancient Greek Tragedy, and each felicitous translation lies in a thorough study of the text.

Bibliography

Βάρναλης Κ., *Ευριπίδης Ιππόλυτος* (απόδοση στα νεοελληνικά και σχολιασμός), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Denniston J. D. (ed.), *Ευριπίδου Ηλέκτρα* (μετάφρ. Φ. Αδαμίδη), Καρδαμίτσα, Αθήνα 2010

Γκαστή Ε., *Η διαλεκτική του χρόνου στην Ηλέκτρα του Σοφοκλή*, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Ι Δωδώνη: Παράρτημα 70, Ιωάννινα 2003

Halleran M. R. (ed.), *Euripides: Hippolytus*, Aris & Phillips, Warminster 220005.

Morwood J., *EURIPIDES Medea, Hippolytus, Electra, Helen*, Clarendon Press, Oxford University Press 1997

Ρούσσος Τ., *Ευριπίδης Ιππόλυτος*, Κάκτος, Αθήνα 1993

Theodoridis G., *EURIPIDES' "HIPPOLYTU"*, 428 BCE, First Prize, translated by George Theodoridis © 2010 in the following site http://www.poetryintranslation.com/PITBR/Greek/Hippolytus.htm

[12] All references in the text of Euripides' *Electra* are from the following edition: Euripides. *Euripidis Fabulae*, ed. Gilbert Murray, vol. 2, Oxford 1913.

[13] That meaning is attributed to the verb *εκβάλλειν* also in Sophocles' *Electra* (vv. 589-90). For this interpretation see Ε. Γκαστή, *Η διαλεκτική του χρόνου στην Ηλέκτρα του Σοφοκλή*, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Ι. Δωδώνη: Παράρτημα 70, Ιωάννινα 2003, p.130, n.37.

Βιοϊατρική

Το χρόνιο νόσημα στην εφηβεία

Λέξεις κλειδιά: *Piaget*, *αυτονομία*, *ερυθηματώδης λύκος*, *εφηβεία*, *κυστική ίνωση*, *μεσογειακή αναιμία*, *νόσος του Crohn*, *χρόνιο νόσημα*

Ελ. Εμμανουηλίδου, Ιατρός

Summary
Puberty constitutes one interval in individual's life of enormous social, biological, psychological and intellectual change. The confrontation of chronic disease adds one more dimension in the life of adolescents. Because of the important progress on medicine more and more adolescents -concerning the past- live productive lives, despite the fact that they experience a serious illness.

Εφηβεία και χρόνιο νόσημα
Η εφηβεία αποτελεί ένα διάστημα τεράστιας κοινωνικής, βιολογικής, ψυχολογικής και πνευματικής αλλαγής. Η αντιμετώπιση ενός χρόνιου νοσήματος προσθέτει μια ακόμη διάσταση στη ζωή των εφήβων. Λόγω της σημαντικής προόδου της ιατρικής όλο και περισσότεροι έφηβοι σε σχέση με το παρελθόν ζουν παραγωγικές ζωές παρά το γεγονός ότι βιώνουν μία σοβαρή ασθένεια. Ως χρόνιο νόσημα ορίζεται αυτό που έχει σημαντική διάρκεια και οι συνέπειες του καταβάλουν τον έφηβο για σημαντικό χρονικό διάστημα. Κατά τους Pless και Pinkerton ως χρόνια ιατρική κατάσταση ορίζουμε αυτήν που παρεμβαίνει στην καθημερινή ζωή για διάστημα μεγαλύτερο από τρεις μήνες σε ένα χρόνο ή απαιτεί νοσηλεία σε νοσοκομείο για περισσότερο από ένα μήνα σε ένα χρόνο. Η πιο κοινή χρόνια κατάσταση είναι το άσθμα που ακολουθείται από τις αισθητικές διαταραχές και τις διαταραχές του νευρικού συστήματος.

Άλλα παραδείγματα χρόνιων ασθενειών περιλαμβάνουν την λοίμωξη με HIV και άλλες σεξουαλικώς μεταδιδόμενες ασθένειες, τον διαβήτη, τον συστηματικό ερυθηματώδη λύκο (ΣΕΛ), την κυστική ίνωση, την μεσογειακή αναιμία, την νευρική ανορεξία, την καρδιαγγειακή νόσο, την σκλήρυνση κατά πλάκας και την ιδιοπαθή θρομβοπενική πορφύρα. Στο παρελθόν τα παιδιά με πολλές από αυτές τις ασθένειες δεν ζούσαν για να φτάσουν να γίνουν έφηβοι. Τα τελευταία 25 χρόνια το ποσοστό επιβίωσης των παιδιών με κυστική ίνωση έχει αυξηθεί κατά 700%, για τη δισχιδή ράχη έχει αυξηθεί κατά 200% και για τη συγγενή καρδιακή νόσο κατά 300%. Στην πραγματικότητα η χρόνια νόσος και η επίπτωση της στα παιδιά και στις οικογένειες τους έχει αντικαταστήσει την οξεία νόσο ως το πιο σημαντικό θέμα στην παιδιατρική πρακτική. Η ιατρική φροντίδα έχει προχωρήσει σε σημείο ώστε να επιτρέπει τα άτομα με τις ασθένειες αυτές να ξεπεράσουν το φυσιολογικό στρες της εφηβείας και να προετοιμαστούν για μία παραγωγική ενήλικο ζωή. Σε μεγάλο μέρος της η έρευνα έχει αποδείξει ότι «*οι έφηβοι που έχουν ένα χρόνιο νόσημα έχουν αυξημένο κίνδυνο να αντιμετωπίσουν προβλήματα προσαρμογής*».

Κοινωνικά Ζητήματα
Ο Minuchin περιγράφει την οικογένεια ως ένα αλληλεπιδρόν κοινωνικό σύστημα όπου κάθε μέλος αντιδρά στο στρες που προκαλούν άλλα μέλη της οικογένειας και συμβάλει στο στρες που νιώθουν αυτά. Για να γίνουν καλύτερα κατανοητά τα αναπτυξιακά ζητήματα που σχετίζονται με τα άρρωστα παιδιά ο Mitchell (1983) προσάρμοσε την οικολογική θεωρία

του Bronfenbrenner σε αυτά τα παιδιά και τις οικογένειες τους. Το επίπεδο του μικροσυστήματος περιλαμβάνει τις αλληλεπιδράσεις γονέα-παιδιού, γονέα-γονέα και παιδιού-παιδιού. Κάθε μία από αυτές τις αλληλεπιδράσεις είναι πηγή πιθανών προβλημάτων. Στο μεσοσύστημα οι αλληλεπιδράσεις επεκτείνονται έτσι ώστε να περιλάβουν το ιατρικό προσωπικό, τους συγγενείς και τους φίλους , τους γείτονες και άλλους. Αυξάνεται κατά συνέπεια η πιθανότητα προβληματικών αλληλεπιδράσεων. Το εξωσύστημα, που περιλαμβάνει τόσο το μικροσύστημα όσο και το μεσοσύστημα, περιέχει τα ΜΜΕ, το εκπαιδευτικό σύστημα και τα κοινωνικά προγράμματα. Τέλος το μακροσύστημα , το οποίο περιέχει όλα τα προηγούμενα συστήματα, περιλαμβάνει τις οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές σφαίρες. Η θεωρία του Bronfenbrenner απαιτεί τη μελέτη του παιδιού στο πλαίσιο καθενός από αυτά τα συστήματα.

Για τους χρόνια νοσούντες έφηβους τα προβλήματα προσαρμογής που σχετίζονται με την εφηβεία μεγεθύνονται. Ένα προέχον ζήτημα είναι η κοινωνική αποδοχή. Ένα ζήτημα που απασχολεί όλους τους εφήβους , η κοινωνική αποδοχή καθίσταται πιο σημαντική για αυτούς με χρόνιο νόσημα μιας και αυτά τα παιδιά περνούν μεγάλο χρονικό διάστημα απομονωμένα από τους συνομηλίκους τους ή με την παρέα ενηλίκων. Η έλλειψη της αποδοχής των συνομηλίκων μπορεί να αποβεί επώδυνη για τον έφηβο και την οικογένεια του και ένα παιδί που νιώθει απομονωμένο και αποδιωγμένο μπορεί να βιώσει πιο έντονο στρες.

Οι οικογένειες των άρρωστων παιδιών επίσης τείνουν να είναι κοινωνικά απομονωμένες, με τους ενήλικες να περνούν λιγότερο χρόνο με τους φίλους τους. Ένας γονέας μπορεί να αποφασίσει να μην δουλέψει έξω από το σπίτι έτσι ώστε να μπορεί να παρέχει φροντίδα στο παιδί του. Ο Patterson όμως έχει βρει ότι είναι στην πραγματικότητα καλύτερα για τους γονείς εφήβων με χρόνιο νόσημα, να διατηρήσουν τις κοινωνικές τους επαφές και να δουλεύουν έξω από το σπίτι. Ο έφηβος φαίνεται να ωφελείται με το να έχει ένα άτομο που τον φροντίζει με άλλα ενδιαφέροντα. Αυτό, ακόμη οδηγεί σε λιγότερους γονεϊκούς περιορισμούς, ένα σημαντικό ζήτημα για τους εφήβους ανεξάρτητα από την κατάσταση της υγείας τους. Ακόμη και αυτοί οι έφηβοι με πολύ σοβαρές ασθένειες θα πρέπει να παίρνουν ευκαιρίες ώστε να συνεισφέρουν στην οικογενειακή ζωή, όπως το τους ανατίθενται δουλείες του σπιτιού. Αυτό είναι πολύ σημαντικό μιας και η υπερπροστασία μπορεί να στείλει μηνύματα ανικανότητας στον χρόνια νοσούντα έφηβο.

Οι Turnbull και Turnbull βρήκαν ότι οι περισσότερες έρευνες που ασχολούνται με οικογένειες χρόνια νοσούντων παιδιών, έκαναν υποθέσεις για την ομοιογένεια των οικογενειών. Δεν έλαβαν υπόψη τις μεγαλύτερες οικογένειες, τις μονογονεϊκές οικογένειες ή αυτές με περισσότερα από ένα νοσούντα μέλη. Γενικότερα η έρευνα βασίστηκε στο πρότυπο της κλασσικής οικογένειας με δύο γονείς και ένα εισόδημα. Οι οικογένειες όμως δεν είναι ομοιογενείς ούτε στατικές. Γενικά όμως οι πιο επιτυχημένες οικογένειες είναι αυτές που είναι ευέλικτες και ανοικτές στις αλλαγές.

Το προσδόκιμο επιβίωσης είναι αβέβαιο, εξαρτώμενο από την ασθένεια, και μπορεί να αλλάξει όσο η έρευνα βρίσκει νέες θεραπείες. Αυτή η αβεβαιότητα πολλές φορές οδηγεί στο άγχος. Σεξουαλικά ζητήματα μπορούν ακόμη να προκαλέσουν άγχος, αν και πολλές φορές η οικογένεια του εφήβου τα αρνείται ή και τα αγνοεί. Οι περισσότεροι έφηβοι ζητούν συγκεκριμένες πληροφορίες για τις σεξουαλικές δυνατότητες τους, την αναπαραγωγική τους ικανότητα και ιδιαίτερα για την πιθανότητα να μεταφέρουν την ασθένεια στην επόμενη γενεά.

Ο διαβήτης είναι μια ασθένεια η οποία απαιτεί την σημαντική αλλαγή της ζωής της οικογένειας του διαβητικού παιδιού. Η έρευνα έχει μελετήσει την επίδραση που έχει ο νεανικός διαβήτης στους γονείς και τον γάμο τους, στην σχέση γονέα – παιδιού και γενικότερα σε θέματα που σχετίζονται με την λειτουργικότητα της οικογένειας. Οι στρατηγικές που χρησιμοποιεί η οικογένεια για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα σχετίζονται με την συμμόρφωση του ασθενούς με τις οδηγίες του ιατρικού προσωπικού. Ο νέος με καλή συμμόρφωση προέρχεται συνήθως από μία ενωμένη οικογένεια. Οι στρατηγικές αντιμετώπισης του διαβήτη δεν είναι πάντα επιτυχείς όσον αφορά άλλες ασθένειες. Το γεγονός αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι ο διαβήτης απαιτεί συνεχή φροντίδα ενώ μερικές χρόνιες ασθένειες έχουν υποτροπιάζοντα χαρακτήρα με επεισόδια που απαιτούν νοσηλεία. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να μην είναι απαραίτητη η συνεχής, ενωμένη προσέγγιση της οικογένειας για την ασθένεια. Για τις οικογένειες με καρδιαγγειακό πρόβλημα, περισσότερο βοηθητική για την αντιμετώπιση του νοσήματος φαίνεται να είναι η ύπαρξη καλής ιατρικής φροντίδας ενώ για τα παιδιά με διαβήτη ή λευχαιμία πολύ βοηθητικές είναι οι ομάδες υποστήριξης των γονέων. Πολύ μεγάλη σημασία έχει κατά συνέπεια η φύση της ασθένειας, η φροντίδα που χρειάζεται, οι ιατρικές εγκαταστάσεις που απαιτούνται και ο αριθμός των παιδιών με την ίδια ασθένεια στον γενικό πληθυσμό.

Καθώς το παιδί προχωρά στην εφηβεία, οι αλληλεπιδράσεις με την οικογένεια και άλλους σημαντικούς ενήλικες μεταβάλλονται και απαιτείται αλλαγή στην στρατηγική αντιμετώπισης των προβλημάτων προσαρμογής. Έτσι μια οικογένεια που είχε ένα καλά προσαρμοσμένο παιδί δεν σημαίνει ότι θα έχει έναν καλά προσαρμοσμένο έφηβο μιας και οι απαιτήσεις και τα προβλήματα της εφηβείας είναι διαφορετικά και πιο περίπλοκα. Οι περισσότερες έρευνες για τις στρατηγικές αντιμετώπισης απευθύνονται στους γονείς και στην άποψη που έχουν για την επιτυχία της αντιμετώπισης. Τα αποτελέσματα των ερευνών σχετίζονται με ερωτηματολόγια που δίδονται στους γονείς. Οι νέες τάσεις της έρευνας μετακινούνται από την προσέγγιση των ερωτηματολογίων σε άλλες μεθόδους όπως η συνέντευξη.

Βιολογικά ζητήματα

Πολλά βιολογικά προβλήματα αφορούν τους εφήβους με χρόνιο νόσημα. Έτσι ο χρόνος της εφηβείας μπορεί να διαφέρει ανάλογα με την ασθένεια. Οι έφηβοι με δισχιδή ράχη ή άλλα ελλείμματα του νευρικού σωλήνα μπαίνουν στην εφηβεία κατά μέσο όρο 15 μήνες νωρίτερα σε σχέση με το φυσιολογικό. Αυτοί με νόσο Crohn, κυστική ίνωση και χρόνια νεφρική νόσο μπορεί να αργήσουν να μπουν στην εφηβεία. Τα στάδια της εφηβείας όμως δεν επηρεάζονται και είναι τα ίδια σε όλους τους εφήβους. Το μόνο που διαφέρει είναι ο χρόνος της έναρξης και ο ρυθμός εξέλιξης της εφηβείας. Οι έφηβοι με χρόνιο νόσημα συχνά εκφράζουν μεγαλύτερη ανησυχία για το ύψος και το βάρος τους. Επιπλέον, ανησυχούν περισσότερο για την ακμή καθώς και για την γενική τους υγεία σε σχέση με τα φυσιολογικά παιδιά. Επίσης, αναφέρουν συχνούς πονοκεφάλους. Η άποψη τους για φυσική τους εμφάνιση καθορίζει την ψυχολογική τους προσαρμογή. Ένα χρόνιο νόσημα μπορεί να διαταράξει τις φυσιολογικές λειτουργίες. Επιπλέον τα φάρμακα μπορεί να έχουν παρενέργειες.

Ψυχολογικά θέματα

Για πολλά παιδιά με χρόνιο νόσημα, τα αρχικά στάδια της εφηβείας είναι το διάστημα με τον μεγαλύτερο κίνδυνο για την ανάπτυξη κατάθλιψης λόγω της διαφορετικότητας από τους συνομηλίκους τους, σε μία εποχή της ζωής τους όπου είναι πολύ σημαντική η ταύτιση. Τα χρόνια νοσήματα που επηρεάζουν την φυσική εμφάνιση και την σεξουαλική ωρίμανση (π.χ. κυστική ίνωση) διαταράσσουν την εικόνα του εαυτού και έχουν μεγαλύτερες ψυχολογικές συνέπειες από άλλα χρόνια νοσήματα εξίσου σοβαρά που όμως δεν

επηρεάζουν την εμφάνιση. Μερικά νοσήματα συνδέονται άμεσα με τα συναισθήματα. Η κατάθλιψη και το άγχος μπορεί να προκαλέσουν ή να επιδεινώσουν μια κολίτιδα. Ο λύκος και το άσθμα μπορούν να επηρεαστούν από το άγχος.

Η ψυχολογική επίπτωση ενός χρόνιου νοσήματος καθορίζεται από 5 παράγοντες. Πρώτον πολύ σημαντικό είναι το είδος και ο βαθμός της φυσικής αναπηρίας. Για τους εφήβους μια σχετικά ελάσσονος σημασίας ανωμαλία όπως μια ελαφριά διαταραχή στο βάδισμα μπορεί να αποβεί τραυματική. Δεύτερον είναι η ορατότητα της ασθένειας. Υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στις ορατές και στις μη ορατές χρόνιες ασθένειες. Όταν η ασθένεια είναι μη ορατή προκύπτει ο ζήτημα της αναγκαιότητας να αποκαλύψει ή όχι ο έφηβος το νόσημα του σε νέες γνωριμίες και στους ξένους. Αυτό προκαλεί άγχος. Η ορατότητα της ασθένειας είναι πολύ σημαντική για τις σχέσεις του εφήβου με τους συνομηλίκους του, μιας και το πόσο διαφορετικό είναι ένα παιδί συχνά επηρεάζει την αντίδραση των άλλων. Παραδόξως υπάρχουν αποδείξεις ότι τα παιδιά με χρόνιο νόσημα όπου δεν επηρεάζεται η εμφάνιση έχουν γενικά χειρότερη προσαρμογή. Τρίτον η αβεβαιότητα για την εξέλιξη ενός νοσήματος μπορεί πολλές φορές να προκαλέσει μεγαλύτερο στρες από τη βεβαιότητα ενός θανάτου. Τέταρτον, μια ασθένεια με ακανόνιστες υποτροπές και απρόβλεπτες συνέπειες μπορεί να είναι περισσότερο αγχωτική και στρεσογόνος από μία χρόνια με μόνιμα συμπτώματα. Τέλος μια νόσος με υψηλό κόστος και αρκετό πόνο έχει ως αποτέλεσμα περισσότερο ψυχολογικό στρες.

Υπάρχουν τέσσερις τρόποι με τους οποίους εκδηλώνεται η ψυχολογική επιβάρυνση. Αυτοί είναι οι εξής:

- Συμπτώματα που δεν μπορούν να εξηγηθούν με οργανικά αίτια μόνο
- Κακή συμμόρφωση με τις ιατρικές οδηγίες
- Σχολική άρνηση
- Επικίνδυνες συμπεριφορές

Δεν είναι σίγουρο ότι οι οικογένειες με χρόνια νοσούντες εφήβους βιώνουν περισσότερο στρες από τις οικογένειες στο γενικό πληθυσμό. Μικρά επίπεδα στρες για μικρό χρονικό διάστημα μπορούν να είναι αποδεκτά. Από την άλλη πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη τα μακροχρόνια υψηλά επίπεδα στρες. Μερικές οικογένειες αναφέρουν μάλιστα ότι η ασθένεια τους έφερε πιο κοντά και αύξησε το ενδιαφέρον του ενός για τον άλλο. Επίσης διαφέρει κι η αντιμετώπιση του στρες από κάθε οικογένεια. Έτσι άλλες οικογένειες απεχθάνονται την επιπλέον φροντίδα που απαιτεί ένα άρρωστο παιδί ενώ άλλες ασχολούνται με ζήλο.

Αν και στην πραγματικότητα οι οικογένειες με χρόνια νοσούντες εφήβους δεν βιώνουν περισσότερο στρες από τις οικογένειες στο γενικό πληθυσμό μπορεί να εμφανίζουν περισσότερο καθημερινό στρες. Επιπλέον το επίπεδο του στρες μπορεί να ποικίλει ανάλογα με το ποιος έχει την πρώτιστη ευθύνη για τη φροντίδα του παιδιού. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι μητέρες αναφέρουν περισσότερο άγχος μιας και είναι συνήθως οι κυρίως υπεύθυνες για την φροντίδα του παιδιού. Όπως συμπεραίνουν οι Thompson και Gustafson οι μητέρες είναι εκείνες που συνήθως φορτώνονται το βάρος τόσο του συναισθηματικού όσο και του πρακτικού τομέα όσον αφορά την φροντίδα ενός άρρωστου εφήβου. Επιπλέον ο βαθμός του στρες της μητέρας φαίνεται να επηρεάζει την άποψη της για την συμπεριφορά του παιδιού μιας και οι πιο αγχωτικές μάνες αναφέρουν συχνότερα ότι τα παιδιά τους είναι ανυπάκουα. Ακόμη το στρες της μητέρας φαίνεται να σχετίζεται με την άποψη του παιδιού για το στρες που βιώνεται. Παρά ταύτα , οι πατεράδες αναφέρουν περισσότερη δυσκολία να δημιουργήσουν ένα δέσιμο με το άρρωστο παιδί ειδικά όταν

αυτό είναι αγόρι. Αν αυτό το δέσιμο δεν συμβεί κατά τα πρώτα χρόνια της εφηβείας υπάρχει μεγάλη πιθανότητα μόνιμης διαμάχης ανάμεσα στον έφηβο κι στον πατέρα του.

Η αυτονομία είναι ένα στοιχείο ψυχολογικής ευμάρειας. Η κατάκτηση της αυτονομίας εξαρτάται από πολλούς παράγοντες , που περιλαμβάνουν την θέληση της οικογένειας και των φίλων να επιτρέψουν στον έφηβο να πάρει πρωτοβουλία και να συνειδητοποιήσει το προσωπικό του δυναμικό. Έτσι πρέπει να γίνει ο διαχωρισμός μεταξύ της ανικανότητας και της αναπηρίας . Έτσι ως ανικανότητα ορίζουμε τον περιορισμό που επιβάλλεται στην λειτουργική ικανότητα από τη νόσο ενώ στην έννοια της αναπηρίας περιλαμβάνεται η κοινωνική συνθήκη που συνδέεται με την λειτουργική ανικανότητα. Κατά συνέπεια η κατάθλιψη από την οποία πολλές φορές υποφέρουν οι έφηβοι με χρόνιο νόσημα , μπορεί να μην οφείλεται σε εσωτερική ψυχοπαθολογία , αλλά μπορεί να είναι αντιδραστική λόγω των περιορισμών που επιβάλλονται στο άτομο από την οικογένεια και την κοινωνία. Με άλλα λόγια είναι προληπτέα.

Δυστυχώς η ποιότητα και η πρόσβαση σε υπηρεσίες ψυχολογικής υποστήριξης χρόνια νοσούντων εφήβων και των οικογενειών τους μπορεί να ποικίλει και συνήθως δεν είναι επαρκής. Οι γιατροί των παιδιών αυτών συχνά αγνοούν τις ψυχολογικές συνέπειες των ασθενειών αυτών και σπανίως παραπέμπουν τους ασθενείς αυτούς για ψυχιατρική βοήθεια. Λιγότερο από 20% των χρόνια νοσούντων εφήβων λαμβάνουν υποστήριξη από κοινωνικές και ψυχολογικές υπηρεσίες υγείας. Οι Garrison και McQuison απέχουν από την παραδοσιακή άποψη η οποία δίνει μεγαλύτερη σημασία στην εσωτερική ψυχοπαθολογία της κάθε ασθένειας σε σχέση με την επιρροή της κοινωνίας και του πολιτισμικού επιπέδου στα ψυχολογικά προβλήματα του παιδιού. Προτείνουν μια πιο ολιστική προσέγγιση στην παρέμβαση, συνδυάζοντας την παιδιατρική με την ψυχολογική φροντίδα, την αναζήτηση των πηγών άγχους και αναγνωρίζοντας την σημαντικότητα της ενίσχυσης των στρατηγικών που ακολουθεί η οικογένεια για να αντιμετωπίσει το νόσημα.

Σύμφωνα με τους Pless και Pinkerton η χρονιότητα ενός νοσήματος είναι πιο σημαντική από τα επιμέρους χαρακτηριστικά της όσον αφορά τα ψυχολογικά ζητήματα. Έτσι οι οικογένειες με χρόνια νοσούντες εφήβους μοιράζονται κάποια κοινά χαρακτηριστικά ανεξάρτητα από το νόσημα.

Ο Eiser μελέτησε τις αναπτυξιολογικές αλλαγές που συμβαίνουν στις στρατηγικές αντιμετώπισης. Σύμφωνα με αυτόν υπάρχουν δύο είδη στρατηγικών αντιμετώπισης: η επικεντρωμένη στο πρόβλημα και η επικεντρωμένη στο συναίσθημα. Για παράδειγμα ένα παιδί με κυστική ίνωση που πρέπει να κάνει φυσιοθεραπεία χρησιμοποιεί την αντιμετώπιση την επικεντρωμένη στο πρόβλημα αν πάρει ενεργό μέρος στον καθορισμό του χρόνου της θεραπείας ή θελήσει να αποκτήσει περισσότερες γνώσεις για το νόσημα του. Αν το παιδί αποφασίσει να χαλαρώσει λίγο πριν την θεραπεία έτσι ώστε να αντιμετωπίσει τον φόβο και την αγωνία, τότε χρησιμοποιεί την αντιμετώπιση την επικεντρωμένη στο συναίσθημα. Δεν φαίνεται να υπάρχουν αναπτυξιολογικές αλλαγές όσον αφορά την αντιμετώπιση την επικεντρωμένη στο πρόβλημα με την πάροδο του χρόνου. Η αντιμετώπιση η επικεντρωμένη στο συναίσθημα όμως αυξάνεται με την ηλικία τόσο για ιατρικά όσο και για μη ιατρικά προβλήματα.

Ο εγωκεντρισμός εμφανίζεται στην εφηβεία. Σε αυτήν την ηλικία κυριαρχούν δύο ψυχολογικά φαινόμενα αυτό του φανταστικού κοινού και αυτό του προσωπικού μύθου. Και τα δύο αυτά φαινόμενα μπορεί να είναι υπερτονισμένα στον άρρωστο έφηβο. Οι έφηβοι έχουν την αίσθηση ότι συνέχεια τους παρακολουθούν και για τους νοσούντες, που δέχονται συνεχή ιατρική προσοχή αυτό το αίσθημα μπορεί να είναι πολύ ενοχλητικό. Ακόμη πιο σημαντικό είναι το φαινόμενο του προσωπικού μύθου για την ανάπτυξη του εγώ, μιας και ο

έφηβος πιστεύει ότι είναι ο μόνος με αυτά τα προβλήματα και τα αισθήματα και ότι κανείς δεν μπορεί να τον κατανοήσει. Ξανά η σοβαρότητα της ασθένειας μπορεί να κάνει αυτά τα συναισθήματα πιο έντονα και είναι πιθανόν ο έφηβος να νιώσει μοναξιά.

Αντιληπτικά ζητήματα

Η θεωρία του Piaget για την ανάπτυξη της αντίληψης είναι σχετική με άποψη των εφήβων για την ασθένεια. Τα μικρά παιδιά στο concrete operational στάδιο αποδίδουν πάντα μόνο ένα αίτιο και η καλή υγεία συχνά ταυτίζεται με την έλλειψη ασθένειας. Το formal operational στάδιο φέρνει μαζί του την ικανότητα της αφηρημένης σκέψης. Οι έφηβοι σε αυτό το στάδιο καταλαβαίνουν ότι η προσωπική συμπεριφορά μπορεί να έχει άμεση επίδραση στην υγεία τους και μπορούν να καταλάβουν τις ποικίλες φυσικές, ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις της ασθένειας. Αφού ο έφηβος σε αυτό το στάδιο είναι ικανός να κατανοήσει την ασθένεια είναι σημαντικό οι επαγγελματίες της υγείας να παρέχουν σαφείς και λεπτομερειακές πληροφορίες για την ασθένεια. Επιπλέον μπορεί να είναι απαραίτητο να δοθεί η ευκαιρία στους εφήβους για μία συνάντηση χωρίς την παρουσία των γονέων τους έτσι ώστε να μπορεί να επιτευχθεί ανοικτός διάλογος.

Αρκετές έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά με χρόνιο νόσημα έχουν αυξημένο κίνδυνο ακαδημαϊκών προβλημάτων. Μεγαλύτερο κίνδυνο έχουν αυτά με βλάβες του εγκεφάλου ή με φυσικές αναπηρίες που συνδυάζονται με την ασθένεια. Τα ακαδημαϊκά προβλήματα των παιδιών με χρόνια νοσήματα και βλάβες του εγκεφάλου σχετίζονται με τη φύση της ασθένειας ενώ για τα υπόλοιπα το αίτιο ήταν δευτερογενές και σχετιζόταν πολύ συχνά με τις απουσίες στο σχολείο.

Ακόμη μερικά φάρμακα έχουν αρνητική επίδραση στην διανοητική λειτουργία. Για παράδειγμα η θεοφυλλίνη και ορισμένα στεροειδή που χρησιμοποιούνται για την θεραπεία του άσθματος έχουν βρεθεί ότι έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην μάθηση και στην προσοχή. Η απώλεια διδακτικών ωρών είναι και αυτή πολύ σημαντική για την ακαδημαϊκή πορεία. Ακόμη το άγχος για την ασθένεια μπορεί να διαταράξει την συγκέντρωση.

Πολιτισμικά ζητήματα

Η επίδραση του πολιτισμικού επιπέδου και η κουλτούρα δεν μπορούν να αγνοηθούν στην περίπτωση των χρόνια νοσούντων εφήβων. Η κουλτούρα γενικά επηρεάζει τις σχέσεις μέσα και έξω από την οικογένεια καθώς και την επικοινωνία με το ιατρικό προσωπικό. Δυο πολύ σημαντικά στοιχεία για την κουλτούρα στην ζωή των εφήβων είναι η κοινωνική τάξη και η εθνικότητα. Στην περίπτωση των εφήβων με χρόνιο νόσημα , η κοινωνική τάξη μπορεί να καθορίσει το επίπεδο και την ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας ενώ η εθνικότητα μπορεί να επηρεάσει την προσέγγιση της θεραπείας. Έτσι σε άλλες εθνικότητες είναι πολύ σημαντική η υποστήριξη από τους συγγενείς και την κοινότητα (εκκλησία). Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι αυτό της γλώσσας . Μπορεί έτσι το παιδί να καταστεί και διερμηνέας μεταφέροντας πολλές φορές τρομακτικά ιατρικά νέα στους γονείς.

Επίλογος

Η εφηβεία είναι μια εποχή σημαντικής αλλαγής. Ο έφηβος επιτυγχάνει την ανεξαρτητοποίηση, παίρνει τον έλεγχο της ζωής του, διαμορφώνει αξίες και σχεδιάζει το μέλλον. Όλα αυτά παραβλάπτονται σε ένα χρόνιο νόσημα. Σημαντική είναι η ενίσχυση των στρατηγικών αντιμετώπισης του χρόνιου νοσήματος από ομάδα γιατρών και άλλων επαγγελματιών στο χώρο της υγείας. Ο συντονιστής για αυτές τις προσπάθειες είναι ο ιατρός της εφηβικής ιατρικής.

Βιβλιογραφία

Alderman, E., Rieder, M., Cohen, J., Michael, I. 2003, The History of Adolescent Medicine [SPECIAL ARTICLE], *International Pediatrics Research Foundation, Inc*, 54(1) 137-147.

Boice, M.M. 1998, Chronic illness in adolescence, *Adolescence*, 33(132) 927-939.

Dantzer, C., Swendsen, J., Maurice-Tisonc, S., Salamon, R. 2003. Anxiety and depression in juvenile diabetes: A critical review, *Clinical Psychology Review*, 23, 787-800.

Desir, B., Seidman, E.G. 2003, Transitioning the pediatric IBD patient to adult care, *Best Practice & Research Clinical Gastroenterology*, 17(2), 197-212.

Fitzgerald, D. 2001, Non-compliance in adolescents with chronic lung disease: causative factors and practical approach, *PAEDIATRIC RESPIRATORY REVIEW*, 2, 260-267.

Geist, R., Grdisa, V., Otley A. 2003, Psychosocial issues in the child with chronic conditions, *Best Practice & Research Clinical Gastroenterology*, 17(2), 141-152.

Haavet, O., Straand, J., Saugstad, O.D., and Grunfeld, B.2004, Illness and exposure to negative life experiences in adolescence: two sides of the same coin? A study of 15-year-olds in Oslo, Norway, *Acta Paediatica* 93, 405-411.

Position Paper of the Society for Adolescent Medicine 2003, Transition to Adult Health Care for Adolescents and Young Adults with Chronic Conditions, *Journal of Adolescent Health*, 33, 309-311.

Position Paper of the Society for Adolescent Medicine, Guidelines for Adolescent Health Research 2003, *Journal of Adolescent Health*, 33, 396-409.

Αρχαιολογία, Ιστορία

Before and after Alexander: Hellenism and Central Asia

Λέξεις κλειδιά: *Alexander the Great*, *ancient Afghanistan*, *Bacrtria*, *Iskender*, *Dul el Karnein*, *Persia*, *Victor Sarianidi*

Dimitris Cosmidis , historian and social anthropologist - Nikos Lyberis, Maitre des Conferences in the Paris VI University.

Abstract
Εάν η σχέση μεταξύ Ελλήνων και Περσών δεν είναι μια ιστορία αγάπης και μίσους (μια άλλη πτυχή της αγάπης), είναι τουλάχιστον πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία. Οι περσικές στρατιωτικές εκστρατείες στη Μικρά Ασία και την Ελλάδα, η καθεμία με τη συμμετοχή εκατοντάδων χιλιάδων πολεμιστών με επικεφαλής τους πλουσιότερους βασιλείς της εποχής, όπως ο Ξέρξης και ο Δαρείος, δεν θα μπορούσαν ενδεχομένως να στοχεύουν στα «πλούτη» των Ελλήνων. Η γοητεία με τον πολιτισμό του Αιγαίου φαίνεται ότι είναι πιο πιθανό κίνητρο από την άποψη της Περσίας, του άλλου μεγάλου πολιτισμού της εποχής, που μαζί με τους Αιγύπτιους και τους Έλληνες αποτελούσαν τον πολιτισμένο κόσμο της εποχής, με άλλα λόγια, της Μεσογείου (εκτός της μακρινής Κίνας). Ας μην ξεχνάμε ότι στην εποχή του Αλεξάνδρου η Περσία ξεκίνησε στη Συρία και έφτασε στα Όρη Τιαν Σαν, συμπεριλαμβανομένου του σύγχρονου Αφγανιστάν και ενός τμήματος του Πακιστάν.

If the relation between Greeks and Persians is not a story of love and hate (another aspect of love), it is at least a very interesting story. The Persian military campaigns to Asia Minor and Greece, each one with the participation of hundreds of thousands of warriors led by the richest kings of the time, such as Xerxes and Darius, could not possibly aim at the Greeks' "riches". Fascination with the Aegean civilization seems a more likely motive from the point of view of Persia, the other great civilization of the time, which together with the Egyptians and the Greeks comprised the civilized world of the time, in other words, of the Mediterranean (not including distant China). Let's not forget that in Alexander's times Persia started in Syria and reached the Tian Shan Mountains, including modern Afghanistan and a part of Pakistan.

Having united the Greeks under common rule for the first time in history, Alexander undertakes an expedition against Persia, which will lead him to the Hindus River. Along with 30-40 thousand soldiers, he headed towards unknown lands, which had exported to Greece a few exotic merchandises and peculiar stories, nourishing the legend of East which still haunts the whole western world.

From the Mediterranean to China and Mongolia, Alexander's legend lives on. The fact that he respected the conquered peoples' beliefs and religion must have contributed to the popularity of Alexander. The Persian scholar Firdoushi (10th century A.D.) in the Book of the Kings (Sahname) narrates Alexander's deeds, while another Persian, Nizami, (13th century A.D.) dedicates an entire book to him (Sikadarname). Of course these and more legends about Alexander have very little to do with historical truth. Each people adapted Alexander's legend to its own history, in order to be finally able to appropriate the hero himself.

But what was Alexander's vision in this expedition? Was it a simple military venture? Inspired by the Iliad, he mainly wanted to see the distant and legendary East, to get acquainted with new civilizations, crushing boundaries under his horse's hooves. He certainly was not the first Greek to follow the Silk Road. It seems that in the caravans between China and Persia, there were also merchants from the Aegean shores. However, there is no doubt that Alexander was the one who opened new roads for culture. The features of early Indian statues of the Buddha remind us of those of Apollo, because it was not until after Alexander reached India that local artists start representing the Buddha in sculpture. Through Buddhism, this sculptural style will reach China. That is the reason why in 1905 A. Stein discovered in the buried city of the Taklaman desert (in Xin Kiang or Chinese Turkestan) Greek 2nd century B.C. coins together with Chinese manuscripts.

Invincible warrior, excellent strategist, but at the same time magnanimous towards the defeated, Alexander was among the greatest conquerors of history. He wrote the legend with his sword, bringing Ionian art with him to Pamir and the Hindus River. Alexander's legend was incorporated not only in the Egyptian, Syrian and medieval European mythologies, but also in the Koran (Surat 18), where he is mentioned as Alexander the Bicornuate (Iskender Dul el Karnein), because of some representations depicting him with ram horns, such as those of Ammon, whom the Egyptians thought to be his father; but also because King Lysimachus of Thrace cut coins representing Alexander with horns.

A protector of culture, he built cities and fortresses along the boundaries of the civilized world, to protect it from the fearful riders of the steppe, Turkic -Mongolian nomads, who often plundered the borderlands of northern Persia. He is also alleged to have built a wall, the legendary "Gog and Magog" in order to keep away the nomads of the North, according to the mythology of the East. This wall is known as "Alexander's Wall" and its location is still contested. It is believed that this wall was found to the west of the Caspian, where Caucasus leaves a narrow pass near the Caspian, in the Derbend region.

However, to the southeast of the Caspian, among the western edges of Kopet-Dag Mountain, in Persia, at a short distance from the frontier with Turkmenistan (in the Asterabad region) there are the remains of an ancient wall, called "Alexander's Wall". It is also known that the nomads of the North, Turkic-Mongolian raiding tribes and others such as the Sakes and the Massagetes (the latter are the ones who, according to Herodotus, killed Kyros on the banks of Oxus around 528 B.C.), usually passed between Caspia and the Kopet Dag Range, the natural borderline separating the Karakum (Black Sand) desert in Central Asia – where nomadic tribes of the Turkic shepherds lived- from the farmlands of Persia. Moreover, it is known that Alexander never visited the Caucasus, that's why the second location seems more probable to us. The only thing we know for sure is that the wall that Alexander allegedly built is easily distinguished from older walls, which were built in a straight line.

At the foot of Kopet-Dag, 18 kilometers west of Ashkhabad (the capital of Turkmenistan), there is Nyssa, a fortified city overseeing Karakum desert, lined with altars and shrines, where Hellenistic statuettes and vessels were found. West of Nyssa, there is Iskender Village, one of the locales where renowned Turkmen horses are raised. In Turkmenistan, Uzbekistan and Kazakhstan, it is often said that the horses of Central Asia are descended from Bucephalas.

To the east, Alexander reached contemporary Khujand (in Tajikistan) on the banks of Jaxartes (today's Syr Darya near the site of ancient Alexandria Eschate, in Sogdiana, at the

entrance of Fergana Valley, surrounded by the mountain ranges of southern Tian Shan. In southern Asia, Alexander founded two more cities bearing his name: Alexandria Oxiana and Alexandria Margiana. The former corresponds to the modern city Termez, situated on the northern bank of Oxus (today's Amu Darya), on the border with Afghanistan. This location is strategic, as it is on the pass between Sogdiana to the North and Bactria to the South. Alexandria Margiana corresponds to modern Merv of Eastern Turkmenistan. It is the largest oasis of Karakum. In Samarqand, there are remains of the walls of ancient Maracanda, built by Alexander and burnt down by Genghis Khan. In Central Asia, four provinces of the Persian era remained in existence after Alexander's death: Margiana, Sogdiana, Bactria and Parthia. These regions' rulers were in constant war with the nomads and the Parthians, but most of all, against each other. That's why their rule lasted only a few decades before its definitive end in the 1st century B.C. Since then, many tribes have crossed that area:the Scythian tribe Kushan, Ephtalites Huns, Turks, Mongolians, etc. However, the name of Alexander the Great is always alive, while there are populations, mainly on the edge of Pamir, as for example the Kafir Kalash (Chitral, Hindu-Kush) and the inhabitants of Badakhshan (in eastern Tajikistan and in Afghanistan) who earnestly argue that they are descended from Alexander's armies.

Even today, the chiefs of the tribes in mountainous Afghanistan and northwest India boast of being descendants of Alexander. This tradition is also mentioned by Marco Polo who traveled in Central Asia in the 13th century, when he refers to the Badakhshan emirs. Geographer Sir Henry Yule repeats it referring to chiefs of the tribes in many areas of the northeastern boundaries of India, such as Karategin, Darwaz, Rossan, Signan, Wahan, Chitral, Gilgit, Swat and Hapolor.

During the last 25 years the Greek-Russian archeologist Viktor Sarianidi, a legendary figure of Moscow's Institute of Archaeology, has pursued excavations in several archeological sites in Bactria (northern Afghanistan) and the Margiana Karakum desert (eastern Turkmenistan) uncovering unique monumental palaces and temples that demonstrate undisputable parallels with the monumental architecture of Asia Minor and the Aegean region. In Bactria, Tillya Tepe (the Golden Hill) covered a wonderful building dating to the beginning of the first millennium, which was still standing until almost 500 A.D. It was later ruined and covered by the tomb built above it to accommodate, after death, some leaders of the first Kushan nomads, who had smashed the Greek-Bactrian kingdom. The six tombs excavated by Soviet scientists under Viktor Sarianidi date from the end of the 1st century B.C. to the end of the 1st century A.D.

By that time the Hellenistic state of Bactria was already dissolved, but the powerful state of the Kushan, which would give birth to the famous Greek-Buddhist art of Gandhara, hadn't been created yet. However, the abundance of artifacts is unbelievable; 20.000 golden and the few silver, ivory and copper jewels are evidence of social class of the dead persons, but also of the wealth of those new inhabitants of Bactria. These funeral gifts reveal cultural influences from diverse regions (Greece, Persia, India, Siberia, Egypt and China) were found gathered in one place. The works of art brought to light proved that the Kushan nomads, who tore up the Hellenic-Bactrian Kingdom and replaced it with the Great Kushan Empire, were seduced by its culture and imitated the Greek civilization of Hellenistic times.

Unfortunately this treasure, kept in the Archeological Museum of Kabul, was despoiled after rockets slammed into the Museum's in May 1993, during the Civil War that followed the withdrawal of the Soviet army from Afghanistan. Before long, the artifacts started appearing in antiquity auction houses, and many of them ended in private collections. From the

treasure of Kabul, only the photos and plans secured by Soviet archeologists from Sarianidi's group are left.

Victor Sarianidi
Author of 15 books and hundreds of articles in respected magazines, among them National Geographic, an archaeologist who's discoveries are referred to as "… the marvels uncovered in Afghanistan easily match the Tut treasure" (New York Times) is unfortunately very little known in the scientific milieu of Athens. Most of the archeologists we contacted when we try to locate him urged us to look for him in Moscow. A friend working in the Greek Embassy of Moscow produced his daughter phone number there and we finally found him in his sister's modest appartment in Athens.

Victor Sarianidi was born in 1929 in Tashkend. His father Yiangos was born in a village of Argyroupoli (Gumushane), near Trapezus (Trebzon) on the southern Black Sea coast, from where he immigrated to Batum and then to Sohumi, seeking a better fortune along with thousands of inhabitants from Pontus who immigrated en masse to Caucasus and Russia, starting in the last decades of the 19th and until the early 20th century. Later the father Sarianidi moved to Crimea, where he was married to a Greek woman, daughter of merchants from Yalta. In 1928 he settled in Tashkend.

Sarianidi hasn't been taught the Greek language, because in 1938, Stalin closed the Greek schools. A year earlier, his father, who had a Greek passport, was among the first people who went to jail, because of the Stalin's clearing out that targeted to the Pontus Hellenism of the Soviet Union, under pretext that he was fighting for its break-up and for the creation of an Autonomous Greek Republic.

In our meetings, at his sister's house and at the library of the American Archeological School in Athens, we communicated with Sarianidi in the idiom of Pontus and in English, when he wanted to use a specialized scientific terminology. In the magazine's offices, he talked to us in Russian, with the help of his sister Ina, who is a translator.

Sarianidi considers himself a prehistoric archeologist par excellence, despite the fact that he became famous through his findings in Bactria that belong to the Hellenistic period. His passion is the desert of Karakum in Turkmenistan, where he's been digging for 50 years. Every year, he spends four months in the desert- two in spring and two in autumn- where he continues his excavations at the site of Gonur; there, he brought to light a palace, a necropolis and a temple dating from the end of the third millennium and belonging to the civilization of Margiana.

But what's the relation of all that with the presence and the cultural influence of the Greeks in Central Asia, which is generally considered a result of the campaigns of Alexander the Great and of the great Hellenic-Asiatic cultural structure realized during the Hellenistic period? Sarianidi is positive. In Central Asia, Alexander the Great didn't conquer uncivilized people, but permanent agricultural civilizations with remarkable irrigation technology and cultural tradition, which already was in contact since the prehistoric times with the Achaean and Cretan-Mycenaean ones.

In the Karakum desert, Sarianidi's latest excavation of the largest necropolis in the Near East, yielded rich funereal artifacts (Gonur site). Some of these represent unique and unprecedented examples of applied and decorative arts in the 3rd to 2nd millennium B.C., which according to Sarianidi "can easily compete with the most famous artifacts of ancient

art in the advanced centres of the world". And Sarianidi continues: "There is evidence that makes us believe that all these novelties were brought by tribes which came from Asia Minor and the Aegean region. Twenty five years ago nobody would have thought that more than 1500 years before the legendary campaign of Alexander the Great to Bactria (contemporary Northern Afghanistan) and Margiana (present eastern Turkmenistan), a highly developed civilization of the ancient Oriental type was flourishing in these Asian Areas. At the end of the 3rd millennium B.C. these tribes have occupied the fertile Centaral Asian oasis and reached the Indian subcontinent. The excavated material supports the assumption that these newcomer tribes were the mysterious Indo-Iranians, in other words Aryans, whose origin intrigues world scientists and represents a subject for deep and diverse investigations".

As Giorgos Hourmouziadis, Professor of Prehistoric Archeology in the University of Thessalonica, wrote in Kathimerini daily, Sarianidi's archeological research in Central Asia "reveals in an uncontestable way our historical right to talk about the Greek civilization's universality. Describing Alexander simply as a military genius or a lever of civilization, however vague" is wrong. To understand the meaning of Alexander's presence in history, we have to go back to the roots of Hellenism, to prehistory, to "the first reasons of the big "move" to the East, in other words, to recognize the genius created from the Helladic mud of poverty and splendor, showing from time to time the itinerary of the West to the East".

Sources and Bibliography

Interviews with Victor Sarianidi and personal communications to D. Cosmidis.

Barbara Bell, The Dark Ages in Ancient History, *American Journal of Archaeology*, Vol. 75, 1971, pages 1-26.

G. Hourmouziadis *The Great Move to the East* [I megali kinisi anatolika], Kathimerini daily, 18.9. 1994

J.P. Mallory and D.Q. Adams (eds), *Encyclopedia of Indo-European Culture*, London and Chicago, 1997.

[Entry: BMAC (Bactrian-Margiana Archaeological Complex) pages 72-74.] *York Times*, 13.4.1979

V. I. Sarianidi, *The Golden Hoard of Bactria*, NGM, March 1990

V. Sarianidi, *Royal Tombs in Bactria*, [Vassilikoi Tafoi stin Vaktriani], Kyriakidis Editions New Thessaloniki, 1995.

V. Sarianidi, *Margiana and Protozoroastrism*, Kapon Editions, Athens 1998.

Viktor Sarianidi, *Margus. Turkmenistan. Ancient Oriental Kingdom in the Old Delta of the Murghab river*, (trilingual edition in turkmen, russian, english), Türkmendöwlethabarlary, Asgabat 2002.

W.W. Tarn, *The Greeks in Bactria and India*, Cambridge University Press, 1951 [reprinted 1966].

Travels of Marco Polo, Volume 2: The Complete Yule-Cordier Edition, Dover Pubns, 1993.

Φαίδων 96a-102a: η πλατωνική κριτική των προσωκρατικών

Λέξεις κλειδιά: *αισθητά, Αναξαγόρας, Αναξιμένης, Αρχέλαος, δεύτερος πλους, ιδέες, Πλάτων, προσωκρατικοί, Σωκράτης, Φαίδων*

Κ. Καλογερόπουλος, Δρ. Πανεπιστημίου Αιγαίου

Abstract

This excerpt, part of Plato's third part of the Platonic dialogue -in indirect speech narrative, stylistic and genre innovation of Plato- examines through Socrates and the participants the general problem of physics and cause, as well as the idea as a cause of birth, decay and existence. The aim of our approach is to record firstly the views of pre-Socratic philosophers, especially Anaxagoras, on knowledge and sensory perception, as described by Socrates, and to compare them with our modern perceptions of pre-Socratics and their philosophy. Then, we will identify the main points of the Platonic critique of these views by examining the content of the "second voyage" attempted by the philosopher. Finally, we'll try to highlight the ontological and epistemological role and character of ideas.

Το παρόν απόσπασμα, τμήμα του τρίτου μέρους του πλατωνικού διαλόγου *Φαίδων* -με αφήγηση σε πλάγιο λόγο, υφολογική και ειδολογική καινοτομία του Πλάτωνα[1]- εξετάζει δια στόματος Σωκράτη και των συμμετεχόντων το γενικό πρόβλημα της φυσικής και το ζήτημα της *αιτίας,* όπως και την *ιδέα* ως αιτία της γέννησης, της φθοράς και της ύπαρξης[2].

Στόχος της προσέγγισής μας είναι να καταγράψουμε αρχικά τις απόψεις των προσωκρατικών, ειδικότερα του Αναξαγόρα, για τη γνώση και την αισθητηριακή αντίληψη, έτσι όπως τις περιγράφει ο Σωκράτης και να τις συγκρίνουμε με τις σύγχρονες αντιλήψεις μας για τους προσωκρατικούς και τη φιλοσοφία τους. Κατόπιν, να εντοπίσουμε τα κύρια σημεία της πλατωνικής ουσιαστικά κριτικής σε αυτές τις απόψεις[3] και να εξετάσουμε το περιεχόμενο του «δεύτερου πλου» που επιχειρεί ο φιλόσοφος. Εν τέλει να επιχειρήσουμε να αναδείξουμε τον οντολογικό και γνωσιοθεωρητικό ρόλο και χαρακτήρα των ιδεών.

Η μεθοδολογία στην παρούσα φάση προσέγγισης της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας δεν μπορεί να είναι άλλη από την καταγραφή των σχετικών σημείων του κειμένου, την ερμηνεία *κατά το δοκούν* υποστηριζόμενη από ερμηνείες που παρατίθενται στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία και τη σύγκριση της σωκρατικής επιχειρηματολογίας με τις σύγχρονες απόψεις για την προσωκρατική φιλοσοφία.

---

[1] Πρόκειται ουσιαστικά για έναν έμμεσο διάλογο, κάτι που απαντάται και στα έργα του Πλάτωνος *Συμπόσιον, Χαρμίδης, Ευθύδημος.* Βλ. επίσης την εισαγωγή στο Πλάτων*, Φαίδων,* (επιμ. Β. Μανδηλάρας), Κάκτος, (Αθήνα 1993): 47-56.

[2] Περισσότερα για την διάρθρωση και ανάλυση των επί μέρους τμημάτων του διαλόγου βλ. Παπανούτσος Ε., «Εισαγωγή», στο Πλάτων, *Φαίδων-Πρωταγόρας*, (μτφρ. Ε. Παπανούτσος-Ε.Τατάκης), Ζαχαρόπουλος, (Αθήνα χ.χ.): 10-36

[3] Στο ίδιο: 6, όπου αναφέρεται από τον Ε. Παπανούτσο ότι ο Σωκράτης του συγκεκριμένου έργου που ανήκει στη μέση συγγραφική περίοδο είναι ο ίδιος ο Πλάτων. Βλ. επίσης Βιρβιδάκης, Σ., κ.α., *Ελληνική Φιλοσοφία και Επιστήμη: από την Αρχαιότητα έως τον 20ο Αιώνα*, Τομ. Α΄, ΕΑΠ, (Πάτρα 2000): 122.

Οι απόψεις των προσωκρατικών στον *Φαίδωνα*

Η βάση της συζήτησης του Σωκράτη στον συγκεκριμένο πλατωνικό διάλογο είναι το πρόβλημα των αιτίων της γέννησης και της φθοράς, κεντρικό θέμα των συχνών αντι-παραθέσεων και της ορθολογικής κριτικής μεταξύ των φιλοσόφων του 5ου Π.Κ.Ε. αι. Αντι-παραθέσεις που σε πολλές περιπτώσεις αντανακλούσαν ή επηρέαζαν τις γενικότερες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές της εποχής[4].

Όταν μιλά ο Σωκράτης για το θερμό και το ψυχρό που επενεργούν στην ύλη όταν βρίσκεται σε κατάσταση σήψης και γεννούν και αναπτύσσουν τα ζώα[5], αναφέρεται προφανώς στους Ίωνες φιλοσόφους και ειδικότερα στον Αναξαγόρα και τον μαθητή του Αρχέλαο[6]. Όσον αφορά στη γνώση, αναρωτιέται αν το αίμα, ο αέρας, το πυρ ή ο εγκέφαλος είναι εκείνο που μας κάνει να σκεπτόμαστε, υπονοώντας τις θεωρίες του Εμπεδοκλή, του Αναξιμένη, του Ηράκλειτου και του ιατρού Αλκμαίωνα, μαθητή του Πυθαγόρα[7]. Για τον Εμπεδοκλή το αίμα γύρω από την καρδιά είναι η έδρα της σκέψης και η ίδια η καρδιά όργανο της συνείδησης, ενώ για τον Αναξιμένη ο αέρας ήταν η αρχή και ψυχή των πάντων. Στην πραγματικότητα η αναφορά στον αέρα ως πηγή της νόησης ανήκει μάλλον στον Διογένη τον Απολλωνιάτη, που συνδύασε τις διδασκαλίες του Αναξιμένη και του Αναξαγόρα[8]. Το πυρ ως ουσία του κόσμου είναι θεώρηση του Ηράκλειτου, ενώ ο εγκέφαλος ως όργανο της σκέψης είναι θεώρηση του Αλκμαίωνα.

Ο επόμενος στόχος του Σωκράτη είναι ο Αναξαγόρας και η θεώρησή του για τον *νου*, αφού βέβαια εντέχνως ο δάσκαλος προετοιμάζει το συνομιλητή του για το τι θα περίμενε να ακούσει από τον φιλόσοφο, εκθέτοντας εμμέσως τις δικές του απόψεις. Θεωρεί ότι ο Αναξαγόρας δεν ανάγει στον νου στις επί μέρους αιτίες της τάξης των πραγμάτων και ότι αναφέρεται σε αίτια αναληθή και αλλόκοτα, όπως είναι ο αέρας, ο αιθέρας και τα ύδατα. Επίσης, αποδίδει στον νου του Αναξαγόρα την ποιότητα της νόησης, όταν παραπονείται ότι δεν πράττει με τον νου αλλά με την εκλογή του *αρίστου*, όταν επιλέγει να μείνει στην Αθήνα και να υποστεί την ποινή. Εδώ βρίσκεται πιθανώς ένα σημαντικό κλειδί της διαστρέβλωσης των ιδεών του Αναξαγόρα, χάριν της προβολής του ύψιστου αγαθού που συνδέει και συνέχει τα πάντα. Τη γνώση της αληθούς αιτίας των πραγμάτων την φυλάσσει για τον εαυτό του και την εκθέτει στη συνέχεια του διαλόγου.

Σε ό,τι αφορά στην αισθητηριακή αντίληψη, στην οποία υποκύπτει η φυσική φιλοσοφία κατά την άποψή του, ο Σωκράτης λίγο-πολύ τη θεωρεί επικίνδυνη, δίνοντας το παράδειγμα της τύφλωσης που μπορεί να προκαλέσει η άμεση θέαση του ήλιου κατά τη διάρκεια της έκλειψης. Οι αισθήσεις παρουσιάζονται ως εν δυνάμει πιθανή αιτία τύφλωσης της ψυχής και ο φιλόσοφος καταφεύγει στην καθαρή νόηση προκειμένου να διερευνήσει την αλήθεια των όντων[9].

---

[4] Βλ. Μάνος Α., *Προσωκρατική Πλατωνική και Μεταπλατωνική Διανόηση Αξιολογικές έρευνες*, Τυπωθήτω, (Αθήνα 2001): 26-27.

[5] Βλ. Burnet, J., (ed.), *Plato, Platonis Opera*, Oxford University Press, (Oxford 1903): *Φαίδων* 96b.

[6] Το θερμό και το ψυχρό εκτίθενται σαφέστερα στη διδασκαλία του Αρχέλαου, όπως παραδίδεται από τον Διογένη Λαέρτιο, II, 16-17, [...Έλεγε δε δύο αιτίας είναι γενέσεως, θερμόν και ψυχρόν...].

[7] Βλ. επίσης Πλάτων, *Φαίδων-Πρωταγόρας*, (μτφρ. Ε. Παπανούτσος-Ε.Τατάκης), Ζαχαρόπουλος, (Αθήνα χ.χ.): 153.

[8] βλ. Παπανούτσος Ε., ό.π.: 29.

[9] Βλ. Burnet, J., *ό.π.*: *Φαίδων* 99e

Οι προσωκρατικοί, ωστόσο, όπως τους γνωρίζουμε σήμερα, από τη σύγχρονη εποπτική μας θέση, πολύ λίγο μοιάζουν με τους φυσικούς φιλοσόφους του πλατωνικού διαλόγου. Κατ' αρχήν ο Σωκράτης δε λέγει κάτι καινούριο, όταν μιλά για νόηση και τους κινδύνους της αισθητηριακής αντίληψης, τους οποίους μάλιστα μεταθέτει στην πλάτη των φυσικών φιλοσόφων. Εξ αρχής οι αρχαίοι έλληνες φιλόσοφοι μιλούσαν για αντίθεση εμπειρίας και νόησης, όταν αναφέρονταν στην ανθρώπινη γνώση. Τόσο ο Ηράκλειτος, όσο και ο Παρμενίδης, αν και από εκ διαμέτρου αντίθετη θέση διατύπωσαν τον ίδιο ισχυρισμό. Ο μεν Ηράκλειτος γιατί θεωρούσε ότι η αισθητηριακή αντίληψη απατηλά παρουσιάζει στους ανθρώπους το *είναι* των πραγμάτων σταθερό, ενώ ο Παρμενίδης και οι Ελεάτες γενικότερα γιατί οι αισθήσεις μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αληθινά υπάρχει κίνηση[10].

Ο Αναξαγόρας, με τη σειρά του, θεωρώντας ότι στα επί μέρους πράγματα ενυπάρχουν ιδιότητες αόρατες στις αισθήσεις, θεωρούσε πως μόνον η νόηση μπορούσε να διδάξει την αληθινή φύση. Εξίσου αντιπαραθέτει την νόηση προς την αισθητηριακή αντίληψη ο Ζήνων με την λογική νομοτέλειά του, παρόλο που οι Ελεάτες ως σύνολο δεν έφθασαν σε τέτοιο σημείο αφαίρεσης ώστε να διατυπώσουν νόμους[11].

Ωστόσο, ο γνωσιοθεωρητικός αξιολογικός καθορισμός των προσωκρατικών φιλοσόφων βρίσκεται σε αντίθεση με τους ψυχολογικούς καθορισμούς με τους οποίους προσπάθησαν να κατανοήσουν τη γένεση και την εξέλιξης της γνώσης. Θεωρώντας την ψυχή αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στα πλαίσια του υλικού κόσμου των αισθητών, παρήγαγαν μια υλιστική ψυχολογία, για την οποία απ' ό,τι φαίνεται ο Πλάτων είχε σημαντικές αντιρρήσεις.

Η πλατωνική κριτική στις προσωκρατικές θεωρίες

Η κριτική που ασκεί ο φιλόσοφος, ασχολούμενος ουσιαστικά με το ζήτημα της αθανασίας της ψυχής, καταγράφει τη συζήτηση που διαδραματίζεται μεταξύ του Σωκράτη και των μαθητών του στο δεσμωτήριο λίγο πριν τη θανάτωση του διδάσκαλου. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ο Σωκράτης ζητά την άδεια των συνομιλητών του προκειμένου να τους αφηγηθεί τη δική του περιπλάνηση στο κοσμοείδωλο των φυσικών φιλοσόφων, ουσιαστικά για να στηρίξει τη δική του άποψη. Πολύ συνοπτικά αναφέρεται στους Μιλήσιους, στην κοσμολογία του Πυθαγόρα, του Ηράκλειτου και του Εμπεδοκλή. Αναφέρεται, επίσης, στις αντινομίες του Ζήνωνα και με τρόπο έντεχνο υποδεικνύει το αδιέξοδο των φυσικών συστημάτων. Τα ερωτήματά του -αρκετά εξειδικευμένα- αντιμάχονται τον πρότερο τρόπο σκέψης, χωρίς ωστόσο να αντιπαρατίθενται σφαιρικά στις κοσμοθεωρίες των προσωκρατικών φιλοσόφων. Κάτι τέτοιο μάλιστα φαίνεται να είναι εντελώς πέραν των προθέσεων του φιλοσόφου, που δεν απορρίπτει την πορεία που διήνυσε μέχρι τώρα[12].

Ονομαστικά αναφέρεται μόνο στον Αναξαγόρα, γιατί πιθανώς η φιλοσοφική προσέγγισή του είναι η πλησιέστερη προς τις απόψεις του και θεωρητικά αλλά και χρονικά ή διότι του δίνεται η ευκαιρία να μιλήσει για τον ρόλο των ιδεών σε αντιπαράθεση προς τον *νου* του Αναξαγόρα. Ο Σωκράτης εμμένει στο θέμα του *νου* του Αναξαγόρα, τον οποίο θεωρεί απλά *deus ex machina* και αρνείται να του αποδώσει γνώση και σχέδιο[13], για να αποδείξει ότι οι αισθήσεις δεν επαρκούν για την ορθή αντίληψη των πραγμάτων. Όμως, ο *νους* του

[10] Περισσότερα για τις έννοιες του *γνωρίζειν*στους προσωκρατικούς και τον Αναξαγόρα βλ. Windelband, W., - Heimsoeth, H., *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας*[4], Α΄ Τομ., (μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος), ΜΙΕΤ, (Αθήνα 2001): 71-78.

[11] Στο ίδιο: 75

[12] Θανασάς, Π. «Φαίδων 96a-102a: Μια φιλοσοφική αυτοβιογραφία». *Δευκαλίων*, τ. 17 (1999): 11.

[13] Burnet, J., *ό.π.*: *Φαίδων*, 98c.

Αναξαγόρα δεν είναι εκείνος που ωθεί τον Σωκράτη να μείνει στην Αθήνα και να υποστεί την τιμωρία. Εσκεμμένα, ίσως, ο Σωκράτης αποδίδει στον νου του Αναξαγόρα την ποιότητα της νόησης, για να τονίσει την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στην παρουσία και την απουσία της εκλογής του αρίστου και την ποιότητα του πραγματικού -κατά την άποψή του- αιτίου.

Ο *νους* του Αναξαγόρα, όμως, είναι άμεικτος, δεν περιλαμβάνει αναλογίες όλων των πραγμάτων. Τούτη η καθαρότητά του ερμηνεύει τη δύναμή του επί των πραγμάτων αλλά και την ικανότητά του να γνωρίζει αφεαυτού όλα τα πράγματα[14]. Αυτός ο *νους* εμπεριέχει τη γνώση πέρα από την αισθητηριακή αντίληψη την οποία υπονοεί ο Σωκράτης. Ωστόσο, η ανθρωπολογική προσέγγιση της σωκρατικής φιλοσοφίας επιβάλλει κατά κάποιον τρόπο την απόρριψη της κοσμολογικής οπτικής γωνίας του Αναξαγόρα και των προσωκρατικών.

Η αφετηρία της κριτικής του Σωκράτη στις απόψεις των προσωκρατικών θα μπορούσε να είναι η σύγχυση μεταξύ της αιτίας και των στοιχείων που την προκαλούν. Ο Σωκράτης επισημαίνει ως λάθος του Αναξαγόρα να μη διαχωρίζει το επί μέρους αίτιο από το το βασικό αίτιο[15]. Για να αποδείξει το σκεπτικό του, χρησιμοποιεί το παράδειγμα της εμμονής του στη φυλάκιση. Αναγνωρίζει ότι χωρίς τα οστά και όλα όσα απαρτίζουν το σώμα του δε θα μπορούσε να δραπετεύσει. Όλα αυτά, όμως, αποτελούν το όχημα και είναι τα επιμέρους αίτια. Αυτό που τον κρατάει δέσμιο και αποτελεί το κυρίως αίτιο είναι η βούλησή του για υπακοή στους νόμους και τις αποφάσεις της πόλης του. Η συγκεκριμένη απόφαση στηρίζεται στη λειτουργία του νου του[16].

Καθοδηγώντας το συνομιλητή του σταδιακά στο αληθές αίτιο, υποδεικνύει ότι δεν αρκεί η νοητική απόφαση αλλά η εσώτερη παρόρμηση για την επιλογή του αρίστου[17]. Αν δραπέτευε, δε θα μπορούσε να φθάσει στο άριστο, που είναι να υποστεί την ποινή[18]. Αλλά είναι η επιλογή του Σωκράτη αποτέλεσμα μιας αυτοτελούς βούλησης; Είναι ειλικρινής στην επιδίωξη του ύψιστου αγαθού, αλλά η βούλησή του στην προκειμένη περίπτωση μάλλον καθορίζεται από το *έθος*. Και με τη λέξη *έθος* εννοούμε τον άγραφο κανόνα της υπακοής στον νόμο για την επιβίωση της κοινότητας[19].

Στη συνέχεια της κριτικής του Σωκράτη παρατίθεται ένα άλλο παράδειγμα περί της αντίληψης των προσωκρατικών για το σχήμα, τη θέση και τον τρόπο που συγκρατείται η γη στο χώρο. Ο Σωκράτης εκθέτοντας τις δύο διαφορετικές απόψεις του Εμπεδοκλή και των Αναξιμένη, Αναξαγόρα, Αρχελάου τους καταλογίζει ότι πελαγοδρομούν στο άγνωστο. Για τον Εμπεδοκλή η περιδίνηση τον ουρανού είναι αυτή που συγκρατεί τη γη. Για τον Αναξιμένη, Αναξαγόρα, Αρχελάου το σχήμα της, πλατειά σκάφη, της επιτρέπει να στηρίζεται στον αέρα.

Ο Σωκράτης τους καταλογίζει ότι δεν αναζητούν τη δύναμη, που δίνει ενέργεια να συγκρατούνται τα πράγματα καλύτερη κατά το δυνατόν θέση, εμμένοντας κατά ένα τρόπο

[14] *fr.* 6 στο Fairbanks A., (ed. and trans.), *The First Philosophers of Greece,* K. Paul, Trench, Trubner, (London 1898): 241.

[15] Burnet, J., *ό.π.*: *Φαίδων,* 98e.

[16] Στο ίδιο 98e.

[17] Στο ίδιο 98b.

[18] Στο ίδιο 99a, […ει μη δικαιότερον ώμην και κάλλιον είναι, προ του φεύγειν τε και αποδιδράσκειν, υπέχειν τη πόλει δίκην ήντιν' αν τάττη...].

[19] Σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να φανταστεί ο Σωκράτης ή όποιος άλλος πολίτης ή φιλόσοφος την ανυπακοή στους άγραφους ή γραπτούς νόμους της πόλης, παρόλο που μέσω της Σοφιστικής ο νόμος στην εποχή του έχει γίνει αφεαυτού αντικείμενο κριτικής.

στο μύθο τον Άτλαντα. Έτσι, συγχέουν τα πραγματικά αίτια με τα μη πραγματικά και δε σκέπτονται ότι το αγαθό συνδέει και συνέχει τα πάντα ως πραγματικό αίτιο.

Ο δεύτερος πλους

Πριν επιχειρήσουμε να διακρίνουμε το περιεχόμενο του δεύτερου *πλού*[20], χρειάζεται πιθανώς να δούμε τι σημαίνει δεύτερος πλους. Το σχετικό λήμμα για τη λέξη στο Liddell-Scot αναφέρει ως ερμηνεία τον «επόμενο καλύτερο τρόπο» εκείνων που δοκιμάζουν κάποιο άλλο σχήμα πραγμάτων, αν το πρώτο αποτυγχάνει (από εκείνους που χρησιμοποιούν κουπιά όταν πέφτει ο άνεμος)[21].

Μετά τον πρώτο *πλού*, δηλαδή την περιπλάνησή του στις θεωρίες των προσωκρατικών και του Αναξαγόρα για τη μορφή και την εξέλιξη του σύμπαντος, ο Σωκράτης διαπίστωσε ότι κάθε στοχαστής διαφωνούσε με τους προγενέστερους και διατύπωνε τις δικές του απόψεις ως ισχυρότερες. Ότι, επίσης, οι ερμηνείες τους ήταν προϊόντα εμπειρικής παρατήρησης - συνεπώς υποκείμενες στην πλάνη της αισθητηριακής αντίληψης- και ότι η προσπάθεια τεκμηρίωσης των θεωριών τους οδηγούσε σε αδιέξοδο. Για να άρει το αδιέξοδο δίνει στον εαυτό του μια δεύτερη ευκαιρία και επιχειρεί τον δεύτερο πλου χρησιμοποιώντας μια νέα μέθοδο διερεύνησης των πραγμάτων, θεμελιωμένη στην αξιωματική θέση πως είναι επικρατέστερη η ισχυρότερη λογική άποψη μιας αιτίας ή ενός πράγματος. Εξετάζοντας το αξίωμα με λογική διερεύνηση, όποιο συμπέρασμα συγκλίνει με την αξιωματική αρχική άποψη το θεωρεί προσωρινά αληθές και ό,τι δε συγκλίνει αναληθές. Ο τελικός σκοπός του είναι η απόδειξη της αλήθειας του αξιώματος. Αυτό θα συμβεί όταν δεν υπάρχουν αμφισβητήσεις περί του αξιώματος[22] και φυσικά η μέθοδος που προτείνει ο Σωκράτης οδηγεί το φιλόσοφο στην εξιχνίαση της αλήθειας.

Ως απόδειξη της επικινδυνότητας της αισθητηριακής αντίληψης αλλά και η αξία της νόησης, ο Σωκράτης αναφέρει το παράδειγμα της έκλειψης του ηλίου και τα προβλήματα που μπορεί να προκαλέσει στα μάτια, τα όργανα της αίσθησης. Βέβαια, ο Πλάτωνας θα αναγνωρίσει την αναγκαιότητα των αισθήσεων, των οποίων η συμβολή τελειώνει στο θέμα της γνώσης για να αρχίσει η συμμετοχή του λογικού, της νόησης. Το αντικείμενο της αληθινής γνώσης το αναζητά πέρα από τον κόσμο των αισθήσεων, γιατί τα πράγματα των αισθητών είναι μεταβλητά και φθαρτά και ό,τι μεταβάλλεται δεν έχει πραγματική υπόσταση. Το αντικείμενο της γνώσης πρέπει να είναι αμετάβλητο, όπως είναι οι Ιδέες και αυτό μπορεί να γίνει αντιληπτό μόνο με τη νόηση.

Ο οντολογικός-γνωσιοθεωρητικός ρόλος και χαρακτήρας των ιδεών

Στον *Φαίδωνα*, ο Σωκράτης χαρακτηρίζει τις ιδέες ως αιτίες των αισθητών. Οι ιδέες είναι εκείνες που μας επιτρέπουν να αποκτήσουμε τη γνώση για τα αισθητά και συνεπώς συνιστούν τη γνωσιολογική τους αιτία. Πέραν τούτου, όμως, αποτελούν και οντολογική προϋπόθεση για την ύπαρξη των αισθητών πραγμάτων. Αίτία της γέννησης και της φθοράς των αισθητών πραγμάτων είναι μόνον η ιδέα. Τα αισθητά πράγματα ορίζονται ως σύνολο των επί μέρους ιδιοτήτων τους. Ακόμη και αν οι ιδιοτητές αλλάζουν διαρκώς, σε μια δεδομένη στιγμή το αισθητό έχει συγκεκριμένες ιδιότητες. Για την ύπαρξη και τη συντήρηση αυτών των ιδιοτήτων υπεύθυνες είναι οι ιδέες[23]. Με άλλα λόγια, οι ιδέες είναι

---

[20] Στο ίδιο, 99c-99d, [...τον δεύτερον πλουν επί την της αιτίας ζήτησιν η πεπραγμάτευμαι βούλει σοι, έφη, επίδειξιν ποιήσομαι, ω Κέβης…]

[21] Βλ. Liddell. H. G., - Scott R., *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, (Oxford 1940), λήμμα: πλους, 2.

[22] Αξίωμα που ο ίδιος θεωρεί αδιαπραγμάτευτο. Βλ. Π. Θανασάς, ό.π.: 15-16.

[23] Σ. Βιρβιδάκης, κ.ά., *ό.π*: 144-5.

εκείνες που ορίζουν την ουσία κάθε όντος προσδιορίζοντάς το μονοσήμαντα[24]. Οι ιδέες, από την άλλη, όντας αθάνατες και αναλλοίωτες, δεν οφείλουν την ύπαρξή τους σε κάτι άλλο και είναι ικανές να συντηρούν οι ίδιες την ύπαρξή τους, αντιπροσωπεύοντας το *είναι*[25].

Οι αισθήσεις δε συνιστούν εκείνη τη γνωσιολογική πηγή που θα μπορούσε να μας οδηγήσει αφεαυτής στην αληθινή γνώση. Οι αισθήσεις γνωσιολογικά μας περιορίζουν στον αισθητό κόσμο και δεν προσφέρουν πραγματική γνώση του κόσμου των ιδεών. Συμβάλλουν, όμως, με παράδοξο τρόπο στη γνώση του κόσμου, μέσω της αστάθειας τους. Η αστάθειά τους κεντρίζει τη νόηση, η οποία έχει τη δυνατότητα να οδηγήσει στις ιδέες και τη γνώση. Η ενεργοποίηση της νόησης, μέσω των αισθήσεων και η στροφή της προς το πραγματικό της αντικείμενο, που είναι οι ιδέες, είναι μια αναγκαία πορεία. Ο κόσμος των αισθητών πραγμάτων εξαρτάται και στηρίζεται από τον κόσμο των ιδεών τον κόσμο του *είναι,* τον κόσμο όπου υπάρχει παραδείγματος χάριν το *ωραίο καθ εαυτό* και όχι τα ωραία πράγματα τον αισθητού κόσμου τα οποία μόνον *κατά συμβεβηκός* είναι ωραία[26]. Όλες δηλαδή οι μορφές των ωραίων αισθητών πραγμάτων είναι ωραίες λόγω της *μέθεξής* τους στην αρχέτυπη ιδέα του ωραίου. Τα αισθητά σύμφωνα με τον Πλάτωνα μεταβάλλονται και αλλάζουν μορφή, αλλάζοντας ιδιότητες. Ο Πλάτων περιγράφει την οντολογική κατάσταση των αισθητών ως *γίγνεσθαι.* Τα αισθητά είναι οντολογικά ανεπαρκή, γιατί υπάρχουν εξαιτίας των ιδεών. Αυτή η οντολογική τους ανεπάρκεια έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία ύπαρξής τους χωρίς τις ιδέες. Υπάρχουν μόνο όταν μιμούνται τις αρχετυπικές ιδέες και χωρίς τα ιδεατά πρότυπα δε θα υπήρχε τίποτε που να μπορούν να μιμηθούν. Η πλατωνική φιλοσοφία θεωρεί τον νου μοναδική πραγματικότητα και την ύλη ως αποτέλεσμα της ένωσης του νου και των αισθήσεων.

Συμπεράσματα

Βάσει των παραπάνω θα μπορούσαμε με ασφάλεια να συνάγουμε τα εξής: Καταρχήν ο Σωκράτης, δηλαδή ο Πλάτων, με τον πρώτο πλου που επιχειρεί, χρησιμοποιεί ως αφετηρία τους προσωκρατικούς φυσιολόγους και την αναξαγόρεια φιλοσοφία και τη δυνητική ανεπάρκειά τους, προκειμένου να προβάλλει τη θεωρία των *ιδεών* του και του ύψιστου αγαθού. Κατόπιν ως εκπρόσωπος μιας διαφορετικής περιόδου της ελληνικής φιλοσοφίας εισάγει τον άνθρωπο και τη βουλητική του ικανότητα ως εγγενή δυνατότητα της ψυχής στη ατραπό της τελείωσης και της συμμετοχής του στο Ύψιστο Αγαθό.

Η δική μας άποψη προκύπτει από το παρακάτω ερώτημα: Τι είναι αυτό που λείπει ουσιαστικά από τους προσωκρατικούς φυσιολόγους και τον Αναξαγόρα και ωθεί τον Σωκράτη στην απογοήτευση; Αυτό που κατά την άποψή μας λείπει είναι το μέσο και η προοπτική ενός στόχου για την προσέγγιση της πρώτης και αληθούς Αιτίας από μέρους του ανθρώπου, δηλαδή το τέλος, ο σκοπός. Αυτό το μέσο προσπαθεί να εισάγει ο Πλάτων στον δεύτερο πλου με τις *ιδέες* του, εξετάζοντας ουσιαστικά τη γνώση και την αισθητηριακή αντίληψη με τον ίδιο τρόπο, αλλά από διαφορετική οπτική γωνία. Εκείνη την οπτική γωνία που επιτρέπει στο ανθρώπινο πλάσμα να αγγίξει αφηρημένες συλλήψεις, να κοιτάξει τα άστρα κατάματα και να ανοίξει το δρόμο προς τη δική του τελείωση.

Όλα αυτά βέβαια βάσει μιας δογματικής αντίληψης, για την οποία ο Πύρρων ή όποιος άλλος σκεπτικιστής φιλόσοφος αποδεχόμενος τον σημαντικό ρόλο της αισθητηριακής αντίληψης θα είχε σοβαρότατες αμφιβολίες.

---

[24] Θανασάς, ό.π.: 19-20.

[25] Σ. Βιρβιδάκης, κ.ά., *ό.π*: 145.

[26] Burnet, J., *ό.π.*: ***Φαίδων,*** 100c.

Βιβλιογραφία

Βιρβιδάκης, Σ., *κ.ά.*, *Ελληνική Φιλοσοφία και Επιστήμη: από την Αρχαιότητα έως τον 20ο Αιώνα*, Τομ. Α΄, ΕΑΠ, (Πάτρα 2000)
Burnet, J., (ed.), *Plato, Platonis Opera*, Oxford University Press, (Oxford 1903)
Fairbanks A., (ed. and trans.), *The First Philosophers of Greece,* K. Paul, Trench, Trubner, (London 1898)
Θανασάς, Π. «Φαίδων 96a-102a: Μια φιλοσοφική αυτοβιογραφία». *Δευκαλίων*, τ. 17 (1999)
Liddell, H. G., - Scott R., *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, (Oxford 1940)
Μάνος Α., *Προσωκρατική, Πλατωνική και Μεταπλατωνική Διανόηση Αξιολογικές έρευνες,* Τυπωθήτω, (Αθήνα 2001)
Πλάτων, *Φαίδων-Πρωταγόρας*, (μτφρ. Ε. Παπανούτσος), Ζαχαρόπουλος, (Αθήνα χ.χ.)
Windelband, W., - Heimsoeth, H., *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας*[4], Α΄ Τόμ. (μτφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος), ΜΙΕΤ, (Αθήνα 2001)

Μουσικοθεραπεία από την εμβρυϊκή περίοδο

Λέξεις κλειδιά: *Αμερικανική Εταιρεία Μουσικοθεραπείας*, *θεραπευτική αγωγή*, *κύηση*, *μουσική*, *μουσικοθεραπεία*, *νεογνολογία*

Κ. Ταμπάκη, Θ. Ταμπάκης, Γεν. Περιφ. Νοσοκομείο Αλεξανδρούπολης: Νεογνολογικό Τμήμα

Abstract
Of all Fine Arts, music is the only one that has been used so much over time as a healing medium. It is truly paradoxical that while for the nature and purpose of music, philosophy and science could not agree, its healing properties have been universally recognized. The question is therefore reasonable. To what extent does music owe the possibility of entering the field of science, without abandoning the field of art? What qualities make this specialty a tool in the hands of music therapists, psychiatrists, physiotherapists, educators, to even formulate the view that "every disease is a musical problem and treatment is a musical solution".

Από όλες τις Καλές Τέχνες, η μουσική είναι η μόνη που χρησιμοποιήθηκε τόσο πολύ και διαχρονικά και ως θεραπευτικό μέσο. Είναι αληθινά παράδοξο ότι, ενώ για τη φύση και το σκοπό της μουσικής, η φιλοσοφία και οι επιστήμες δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν, οι θεραπευτικές ιδιότητές της γνώρισαν καθολική αναγνώριση. Εύλογο συνεπώς και το ερώτημα. Σε τι οφείλει η μουσική τη δυνατότητα να εισέρχεται στην περιοχή της επιστήμης, δίχως να εγκαταλείπει το χώρο της τέχνης; Ποιες ιδιότητες συνιστούν αυτήν την ιδιαιτερότητά της να γίνεται εργαλείο στα χέρια των μουσικοθεραπευτών, των ψυχιάτρων, των φυσιοθεραπευτών, των παιδαγωγών, ώστε να διατυπωθεί ακόμη και η άποψη πως «η κάθε ασθένεια είναι ένα μουσικό πρόβλημα και η θεραπεία μια μουσική λύση»;

Ιστορική αναδρομή
Η έννοια της μουσικής θεραπείας είναι τόσο παλιά, όσο και η μουσική. Ο πρωτόγονος άνθρωπος πίστεψε στην ύπαρξη τόσο των κακών, όσο και των καλών πνευμάτων. Θεωρούσε ότι τα κακά προκαλούν τις συμφορές του, ανάμεσά τους και η ασθένεια, ενώ τα καλά, την επέμβαση των οποίων επικαλείται ο μάγος-θεραπευτής της φυλής, τον απαλλάσσουν από τα παθήματά του. Στη διαδικασία αυτή η μουσική έπαιζε το ρόλο της επικοινωνίας του θεραπευτή με τα πνεύματα. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη θετική αποτελεσματικότητα ήταν η αμοιβαία πίστη, του μάγου στις ικανότητές του και του ασθενούς στη μαγική δύναμη του θεραπευτή και της τελετουργικής διαδικασίας. Το πέρασμα από τον πολιτισμό των τοτέμ στον κόσμο των θρησκευτικών δοξασιών, ήταν εξέλιξη που πήρε στην ανθρωπότητα χιλιάδες χρόνια. Ακόμη και σήμερα γίνεται λόγος για άτομα που κατέχονται από το πνεύμα του κακού (δαιμονισμένοι). Ενώ όμως οι αντιλήψεις για την ασθένεια και την αντιμετώπισή της έχουν αλλάξει στη διαδρομή των αιώνων, η αντίδραση του ανθρώπου στο ηχητικό-μουσικό φαινόμενο φαίνεται πως παραμένει αμετάβλητη. Η χρησιμοποίηση π.χ. των επωδών για τη θεραπεία των ανθρώπων και των ζώων, την αποτροπή δύσκολων και καταστροφικών καιρικών συνθηκών, ήταν πλατιά διαδεδομένη στους αρχαίους Έλληνες.

Η γνώση του παρελθόντος είναι δημιουργία για το μέλλον. Διαβάζοντας, δηλαδή, κανείς το παρελθόν από την αρχαία ελληνική γραμματεία, βάζει τις βάσεις, κτίζει το μέλλον της μουσικοθεραπείας του αύριο. Ο Όμηρος περιγράφει πως ο Οδυσσέας «..συγκράτησε το

μαύρο αίμα με επωδές..» (*Οδύσσεια* Τ456). Οι Έλληνες φιλόσοφοι πίστευαν πως η μουσικοθεραπεία είχε την έννοια της αποκατάστασης στη διαταραγμένη αρμονία σώματος και ψυχής, αντίληψη που δεν απέχει από τις σύγχρονες αρχές της ιατρικής (νους υγιής εν σώματι υγιή). Οι Πυθαγόρειοι χρησιμοποιούσαν τη μουσική άλλοτε για να αποκαθιστούν τα πάθη, τις απελπισίες και τους δυνατούς πόνους, και άλλοτε για την οργή, τους θυμούς και για κάθε παρέκκλιση της ψυχής που νοσεί. Πρώτοι αυτοί εξέτασαν τη σχέση μουσικών ήχων και αριθμών. Οι Ορφικοί ισχυρίζονταν ότι οι επωδές τους είχαν τέτοια δύναμη που μπορούσαν να καθάρουν ακόμη και αμαρτίες προγόνων. Ο Δημόκριτος πίστευε πως τα ηχητικά κύματα του αυλού επιδρούν θετικά στο πάσχον σημείο, λόγω της δόνησης στους πάσχοντες μυς. Ο Πλάτων στους *Διαλόγους* αναφέρει: «..κοντά στο φάρμακο είναι και μερικές επωδές, τις οποίες αν απαγγείλει κανείς και συγχρόνως παίρνει το φάρμακο, αυτό τον θεραπεύει τελείως..» (Πλάτων, *Χαρμίδης*, 155e). Μπορεί ο Ιπποκράτης να είναι ο πατέρας της Ιατρικής, ο Πλάτων όμως και ο Αριστοτέλης θεωρούνται οι πρόδρομοι της μουσικοθεραπείας, με την έννοια ότι πρέσβευαν την ελεγχόμενη και όχι αλόγιστη χρήση της μουσικής (Πλάτων,*Τίμαιος,* c,d,e, Αριστοτέλους, *Πολιτικά,* θ7, 1342α, 1-12).

Αργότερα, η αποτελεσματικότητα των επωδών υιοθετήθηκε διαμεσολαβημένη από την χριστιανική πίστη. Οι απειλές και οι αφορισμοί των Πατέρων της Εκκλησίας δεν έφεραν αποτελέσματα. Τους ιερείς-θεραπευτές διαδέχτηκαν οι εξορκιστές, οι επωδές αντικαταστάθηκαν από ξόρκια, φοβέρες, γητειές. Στην Αναγέννηση, η ανανέωση του ενδιαφέροντος των ουμανιστών ξαναέβαλε σταδιακά τα θεμέλια της μουσικοθεραπείας. Θεωρητικοί όπως ο Καεντάνο, ο Παράκελσος, ο Φιντσίνο, ο Κέπλερ κ.α., υπογραμμίζουν τη θεραπευτική αξία της μουσικής. Ο Κίρχερ, ο Λάιμπνιτς, ο Σομέ, ο Πάργκετερ, ο Μαζόν κ.ά. υιοθετούν τη μουσική ως φάρμακο.

Ωστόσο, ως τις αρχές του 20ού αιώνα, οι επιστήμονες δεν είχαν παρατηρήσει ούτε μελετήσει συστηματικά τις επιδράσεις της μουσικής σε παραμέτρους της λειτουργίας του ανθρώπινου σώματος. Μόλις το 1950 δημιουργήθηκε η Αμερικανική Εταιρεία Μουσικοθεραπείας προκειμένου να μελετήσει την κλινική εφαρμογή και έρευνα της μουσικοθεραπείας. Την τελευταία δεκαετία, με την πρόοδο της μαγνητικής τομογραφίας και την εμφάνιση της τομογραφίας εκπομπών ποζιτρονίων, έχει γίνει δυνατή η εξονυχιστική μελέτη των επιδράσεων της μουσικής στον ανθρώπινο εγκέφαλο. Τα συμπεράσματα έχουν κινητοποιήσει πολλούς κλινικούς γιατρούς σε διάφορες ειδικότητες, που χρησιμοποιούν τη μουσική ως συμπληρωματικό θεραπευτικό μέσο.

Στόχοι και εφαρμογές της μουσικοθεραπείας στην ιατρική είναι η αντιμετώπιση του πόνου, η αντιμετώπιση του ψυχοσωματικού στρες, η βοήθεια της μητέρας στον τοκετό, η χρήση στις μονάδες πρόωρων νεογνών, η βοήθεια στη μετεγχειρητική ανάρρωση, η ανακουφιστική θεραπεία καρκινοπαθών, οι εφαρμογές σε μονάδες εντατικής θεραπείας καρδιοπαθών, οι εφαρμογές στη νόσο Αλτσχάιμερ, η αντιμετώπιση της κατάθλιψης, η βελτίωση της επικοινωνίας ψυχιατρικών ασθενών και πλείστες άλλες εφαρμογές. Οπωσδήποτε, γενικό στόχο της μουσικοθεραπείας αποτελεί η αύξηση της αισιόδοξης σκέψης στα προβλήματα της ζωής, στοιχεία που συμβάλλουν στην ενίσχυση του ανοσοβιολογικού συστήματος.

Η ευμενής όμως επίδραση της μουσικής δεν αφορά μόνο στον άνθρωπο. Στο παρελθόν έχουν γίνει πολυάριθμες μελέτες, οι οποίες έχουν δείξει ότι τα ζώα έχουν μουσικές προτιμήσεις. Π.χ. έχει αποδειχθεί ότι οι αγελάδες παράγουν περισσότερο γάλα υπό τους ήχους απαλής μουσικής, ή ότι αυξάνεται η παραγωγή αυγών στις κότες που ακούν ραδιόφωνο. Ομάδα επιστημόνων της σχολής ψυχολογίας του πανεπιστημίου Κουΐνς στο Μπέλφαστ, έδειξε ότι οι σκύλοι τάσσονται σαφώς υπέρ της κλασικής μουσικής. Υπό τους ήχους των Μπαχ, Βιβάλντι και Μότσαρτ επέδειξαν την καλύτερη δυνατή συμπεριφορά

τους: ευεξία, ελάχιστο έως καθόλου γάβγισμα, χαλάρωση και ανάπαυση. Τουναντίον, στο άκουσμα της χέβι μέταλ μουσικής, έκαναν τον περισσότερο θόρυβο, ήταν ανήσυχοι και υπερκινητικοί.

Μουσική και κύηση

Οι πρώτες ηχητικές μνήμες για τον άνθρωπο ξεκινούν από την ενδομήτρια ζωή, καθώς η ακοή είναι η πρώτη αίσθηση που εμφανίζεται και η τελευταία που εξαφανίζεται. Οι ενδομήτριοι ήχοι αποτυπώνονται μέσα μας και μας ακολουθούν πάντα. Οι ακουστικές εμπειρίες του εμβρύου αποτελούν το κυριότερο ερέθισμα για εγκεφαλική ανάπτυξη. Το ενδομητρικό «αμφιθέατρο» αποτελεί τη σημαντικότερη εκπαιδευτική διαδικασία της ζωής μας. Οι ηχητικές εντυπώσεις της ενδομήτριας ζωής αποτελούν ένα γενετική ηχητικό μωσαϊκό, που σε συνδυασμό με τις κληρονομικές ηχητικές εμπειρίες της οικογένειας και της φυλής του κάθε ατόμου, καθώς και τις καθαρά προσωπικές εμπειρίες της πορείας του στη ζωή, καθορίζουν την ηχητική του ταυτότητα, βασική έννοια της μουσικοθεραπείας.

Τα έμβρυα ακούν το ρυθμικό ήχο της μητρικής καρδιάς περίπου 26 εκατομμύρια φορές. Η αίσθηση αυτού του ρυθμού, που ασκεί ένα είδος προστασίας στον άνθρωπο και συνδέεται με την ασφάλεια που παρέχει το περιβάλλον της μήτρας, είναι μεγάλης σημασίας για τη ζωή. Ακόμη και οι ήχοι της ροής του αίματος μέσα από τον πλακούντα μπορούν να ακούγονται από το έμβρυο σε αρκετή ένταση, κατά τη διάρκεια της ενδομήτριας ζωής. Ιατρικές μελέτες που χρησιμοποιούν υπερήχους έχουν δείξει ότι μετά την 16η εβδομάδα κύησης το έμβρυο μπορεί να αντιδρά σε εξωγενείς ήχους.

Η ενδομήτρια συσκευή που περιλαμβάνει και την αμνιακή συσκευή, δρα ως ένα είδος ηχητικού φίλτρου, που περιορίζει τη διάδοση κάποιων ηχητικών συχνοτήτων προς το έμβρυο. Για συχνότητες μεγαλύτερες από 500 Hz υπάρχει ελάττωση της τάξης των 40-50 db στο επίπεδο του αισθητηρίου της ακοής των εμβρύων, ενώ για συχνότητες μικρότερες από 500 Hz υπάρχει ελάττωση της τάξης των 10-20 db. Το έμβρυο μπορεί να ακούει ανθρώπινη φωνή και μουσική στο φάσμα των συχνοτήτων μικρότερων από 500 Hz, όταν η ένταση του ήχου ξεπερνά τα 60 db. Ανάλυση 212 ερευνητικών μελετών που αφορούσαν σε δίδυμα άτομα, έδειξε ότι οι κοινές ακουστικές εμπειρίες της ενδομήτριας ζωής εξηγούν κατά περίπου 20% την υψηλή συσχέτιση μεταξύ του δείκτη νοημοσύνης των διδύμων που μεγαλώνουν ξεχωριστά. Ετσι, φαίνεται ότι οι ακουστικές εμπειρίες του εμβρύου αποτελούν το κυριότερο ερέθισμα για την ανάπτυξη του εγκεφαλικού φλοιού.

Μουσική σε Νεογνολογικές μονάδες

Η διαδικασία εκμάθησης των ήχων αρχίζει από την εμβρυϊκή περίοδο. Το έμβρυο αντιλαμβάνεται τόσο τους μουσικούς ήχους, όσο και τις μελωδίες. Ένα μωρό που η μητέρα του το κρατά αγκαλιά στο αριστερό της χέρι, ακούει τους χτύπους της καρδιάς καθαρότερα και ηρεμεί. Η μουσικότητα των ήχων της καρδιάς πιθανόν να αποτελεί το ελιξήριο εθισμού στο μωρό. Τα νεογνά, αλλά και τα βρέφη, έχουν μεγάλη ανάγκη να αισθάνονται ασφαλή. Είναι ομοιότροπες ανά τους αιώνες οι βρεφοκρατούσες μητέρες. Σε αρχαιολογικά μουσεία, σε εκκλησιαστικά, σε λαογραφικά, σε φωτογραφικά μουσεία, σε πινακοθήκες, αλλά και σε μαιευτήρια, σε νεογνολογικές μονάδες και σε εξωτερικά παιδιατρικά ιατρεία, βρέθηκε ότι τέσσερις στις πέντε μητέρες κρατούν εδώ και χιλιάδες χρόνια τα μωρά στην αγκαλιά τους ομοιότροπα, δηλαδή αριστερότροπα. Η έρευνα έγινε το 1998 και αφορούσε στη θέση που κρατιούνται τα μωρά στην αγκαλιά των γονιών τους. Για το σκοπό αυτό μελετήθηκαν 300 έργα τέχνης-φωτογραφίες με απεικονίσεις του ζεύγους μητέρα-παιδί, 100 στάσεις κράτησης με τον πατέρα και 100 με τη μητέρα στη μαιευτική κλινική και στα εξωτερικά ιατρεία του Νοσοκομείου Αλεξανδρούπολης. Το ποσοστό της αριστερότροπης κράτησης ήταν 80% για τις μητέρες, ενώ για τους πατέρες δε βρέθηκε προτίμηση. Αριστεροχειρία σε αμφότερους τους γονείς βρέθηκε περίπου 8%.Οι Τζον Μάνινγκ και Άντριου Τσάμπερλεν,

ζωολόγοι του Πανεπιστήμιου του Λίβερπουλ στην Αγγλία, παρατηρούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τη μητρική συμπεριφορά στους χιμπατζήδες, στους γορίλες, ουρακοτάγκους και πιθήκους. Οι παραπάνω ερευνητές υποστηρίζουν ότι η αριστερότροπη τάση είναι ανάλογη με τον άνθρωπο στα δύο πρώτα ζώα και σε μικρότερο ποσοστό στα δύο τελευταία.

Με τη λογική σκέψη ότι το κλάμα των μωρών οφείλεται σ ένα ποσοστό τουλάχιστον στην έλλειψη των παλμών της μητρικής καρδιάς, που για τόσους μήνες είχε συνηθίσει ν ακούει το έμβρυο, ο Ιάπωνας παιδίατρος Χαζίμε Μορούκα του Πανεπιστημίου Νίπον στο Τόκυο , τοποθέτησε μικροσκοπικά μικρόφωνα στη μήτρα τριών εγκύων γυναικών και κατέγραψε τον ήχο των παλμών της καρδιάς τους. Όταν ξανάπαιξε τη μαγνητοφωνημένη ταινία σε 300 νεογνά που έκλαιγαν, τα 85% είτε κοιμήθηκαν αμέσως, είτε σταμάτησαν να κλαίνε. Η κασέτα αυτή στην Ιαπωνία ήταν η πρώτη σε πωλήσεις στο ελεύθερο εμπόριο.

Ως γνωστόν, για την αντιμετώπιση του πόνου στις νεογνολογικές μονάδες, τα αναλγητικά και κατασταλτικά φάρμακα και κυρίως τα οπιοειδή, αποτελούν τον κυριότερο τρόπο αντιμετώπισης του πόνου που συνοδεύει τους διάφορους επώδυνους χειρισμούς. Ωστόσο, οι μη φαρμακευτικές παρεμβάσεις είναι επίσης σημαντικοί εναλλακτικοί τρόποι μείωσης της δυσφορίας και του στρες, ιδιαίτερα στα πρόωρα νεογνά.

Από την αρχαιότητα, σε όλες τις κοινωνίες το νανούρισμα και η τροφή υπήρξαν σημαντικός τρόπος ανακούφισης και ηρεμίας στα μωρά. Πρόσφατες μελέτες επαληθεύουν την εμπειρία γενεών και δείχνουν ότι τα διαλύματα γλυκόζης, σουκρόζης και το γάλα σε συνδυασμό με πιπίλα, έχουν αναλγητικό αποτέλεσμα. Αυτό μάλλον οφείλεται στην απελευθέρωση ενδογενών οπιοειδών. Παρόμοιο αναλγητικό αποτέλεσμα παρέχει το άγγιγμα, η ομιλία, καθώς και η τοποθέτηση του νεογνού σε θέση κάμψης του σώματος και των άκρων.

Η μουσική είναι επίσης και αυτή μια μη φαρμακευτική αναλγητική μέθοδος. Οι μελέτες του Αμερικανού αναισθησιολόγου Φρεντ Σβαρτς στη μονάδα εντατικής θεραπείας νεογνών του νοσοκομείου Πιέντμοντ στην Ατλάντα των ΗΠΑ, έδειξαν ότι νανουρίσματα με τη φωνή της μητέρας ή μουσικοί ήχοι που προσομοιάζουν με τους ήχους του εμβρυϊκού περιβάλλοντος, βοηθούν στην ταχύτερη απόκτηση βάρους, την ταχύτερη ανάπτυξη της περιμέτρου της κεφαλής και τη γρηγορότερη έξοδο από το τμήμα, σε σχέση με τα νεογνά που δεν εκτίθενται σ αυτούς τους ήχους. Στο πλαίσιο της έρευνας, τοποθετήθηκαν ειδικά μικρά ηχεία στις θερμοκοιτίδες, τα οποία μετέδιδαν σε 24ωρη βάση μουσική εδικά επιλεγμένη για το σκοπό αυτό, μέσω κεντρικού συστήματος αναμετάδοσης. Τα ηχεία ήταν σε απόσταση 3-10 ιντσών από τη θερμοκοιτίδα και παράλληλα γίνονταν μετρήσεις της έντασης του ήχου με ειδικές συσκευές, ώστε η ένταση να διατηρείται στα 75-85 db, με δυνατότητα αναπροσαρμογής της, ανάλογα με τις αντιδράσεις του νεογνού. Την όλη επιμέλεια είχαν ειδικά εκπαιδευμένες νοσηλεύτριες. Η θετική επίδραση της μουσικής ήταν εμφανής και αντικειμενικά μετρήθηκε από την αύξηση του οξυγόνου στο αίμα των πρόωρων νεογνών, την ελάττωση της καρδιακής συχνότητας, τη μείωση της αρτηριακής πίεσης και την ταχύτερη απόκτηση βάρους.

Έχει αποδειχθεί ότι η μείωση της συχνότητας του καρδιακού παλμού και της αρτηριακής πίεσης σχετίζεται με ελάττωση στο αίμα του επιπέδου των ορμονών που σχετίζονται με το στρες, όπως η αδρεναλίνη και η κορτιζόλη, ενώ φαίνεται ότι η χαλάρωση μέσω μουσικής μπορεί να επιδρά ακόμη και στα επίπεδα της αυξητικής ορμόνης και ων β-ενδορφινών. Βέβαια, για την εξαγωγή περισσότερο αξιόπιστων συμπερασμάτων θα χρειαστούν πολλές ακόμα κλινικές μελέτες. Θεωρείται σκόπιμο να διευκρινισθεί ότι η μουσικοθεραπεία δεν υποκαθιστά την φαρμακευτική αγωγή, την ψυχοθεραπεία, την ψυχανάλυση, τη

φυσιοθεραπεία, την εργοθεραπεία, την ειδική παιδαγωγική. Είναι μέσον και μέθοδος που έρχεται συνεπίκουρος όλων των άλλων επιστημονικών μέσων και μεθόδων. Η μουσική, δηλαδή, δρα ως καταλύτης και συντελεί στην ομαλότερη πορεία και εφαρμογή της όλης θεραπευτικής αγωγής. Τότε, ίσως αποδειχθεί πλήρως ότι ο Πλάτων ήταν προφήτης στο έργο του *Τίμαιος*, όταν καθόριζε τον ακριβή τρόπο για το νόημα της μουσικής: η αρμονία της μουσικής μας δόθηκε από τους θεούς, όχι με στόχο την αλόγιστη ηδονή, αλλά με σκοπό να επιβάλλουμε τάξη στις ταραγμένες κινήσεις της ψυχής μας και να τις κάνουμε να μοιάζουν στο θείο πρότυπο.

Βιβλιογραφία

Ταμπάκης Θ. «Μουσική και Ιατρική», στο *Δελτ. Α΄Παιδιατρ. Κλιν. Πανεπ. Αθηνών* 1994, 41:375-379.

Μουσική και Ιατρική, Νέα Ακρόπολη, Αθήνα 1988.

Μαδένα Λ. «Η εφαρμογή της μουσικής θεραπευτικής αγωγής στην Παιδιατρική», στο *Χρονικά Παιδ. Κλιν. Πανεπ. Θεσ/νίκης*, 1980, 1:93-97.

Dileo Ch., Music *Therapy and Medicine: Theoretical and Clinical applications*, American Music Therapy Association Inc. 1999.

Σαραφίδης, Κ, Δρόσου-Αγακίδου Β., «Ο πόνος και η αντιμετώπισή του στη νεογνική ηλικία», *Παιδιατρική Βορείου Ελλάδος*, 2001, 13:305-315.

Ταμπάκη Κ. – Ταμπάκης Θ., “Μουσικοθεραπεία από την εμβρυϊκή περίοδο”, στο Δελτίο Α΄ Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών, 2004, 51(2): 180-184.

Βιοϊατρική

Η πρόληψη στην Υγεία στην Ελλάδα

Λέξεις-κλειδιά: *ατομική συμπεριφορά*, *κοινωνικό περιβάλλον*, *λοιμώδη νοσήματα*, *περιβάλλον*, *πρόληψη*, *υγιές πρότυπο διαβίωσης*, *φαρμακοβιομηχανία*

Αικ. Κωνσταντοπούλου, Παιδίατρος

Abstract
Prevention aims to reduce the risk of developing disease, injury, disability, etc. It is distinguished into primary, secondary and tertiary prevention. It includes measures and practices for the environment, society and the individual. The better the socio-economic level of a country, the more fertile the ground for the development of prevention, combined with the means offered by high-tech infrastructure. Preventive action areas have been modified due to the rise in living standards, from the exclusive control of infections to the protection against the so-called "culture" diseases (cardiovascular disease, cancer, accidents).

Η πρόληψη αποσκοπεί στην ελάττωση του κινδύνου εμφάνισης ή εξελικτικής επιδείνωσης νόσου, τραυματισμού, ανικανότητας κ.λπ. Διακρίνεται σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή. Περιλαμβάνει μέτρα και πρακτικές για το περιβάλλον, την κοινωνία και το άτομο. Όσο βελτιώνεται το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο μιας χώρας τόσο πιο γόνιμο γίνεται το έδαφος για την ανάπτυξη της πρόληψης, σε συνδυασμό με τα μέσα που προσφέρει η υψηλή τεχνολογική υποδομή. Τα πεδία δράσης της πρόληψης έχουν τροποποιηθεί λόγω της ανόδου του βιοτικού επιπέδου, από τον αποκλειστικό έλεγχο των λοιμώξεων στην προστασία από τα νοσήματα του «πολιτισμού», (καρδιοαγγειακά νοσήματα, καρκίνος, ατυχήματα).

Η Ελλάδα ακολουθώντας την πορεία των αναπτυγμένων χωρών προσπαθεί να προάγει την υγεία μέσω της θεραπευτικής κυρίως ιατρικής. Η ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας περίθαλψης και της πρόληψης περιλαμβάνονται στις εξαγγελίες και όχι στην εφαρμογή των νομοσχεδίων για την υγεία. Ένα σύστημα υγείας που προάγει την πρόληψη πρέπει να αξιολογεί τις πραγματικές ανάγκες του πληθυσμού, να λαμβάνει υπόψη την διεθνή εμπειρία και τα διεθνή επιδημιολογικά δεδομένα, να αποκαταστήσει την ισορροπία μεταξύ θεραπευτικής και προληπτικής ιατρικής, να διαχειρίζεται και να κατανέμει περιφερειακά τους πόρους, και να διασφαλίζει την ισότιμη και καθολική πρόσβαση των πολιτών στις υπηρεσίες υγείας.

Η κατάκτηση και διατήρηση ενός ικανοποιητικού επιπέδου υγείας αποτελεί κύρια προτεραιότητα των σύγχρονων κοινωνιών και εξαρτάται από μία σειρά παραγόντων, όπως η ειρήνη, η εκπαίδευση, οι φυσικοί πόροι, το σταθερό οικοσύστημα, η διατροφή , τα έσοδα, η κοινωνική δικαιοσύνη και η ισότητα.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες οι κακές συνθήκες υγιεινής, η απουσία κατάλληλων συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης, ο υπερπληθυσμός, ο μαρασμός , οι κακές συνθήκες στέγασης αποτελούν κάποιες από τις κυριότερες απειλές της υγείας. Στις αναπτυγμένες χώρες τα σημαντικότερα προβλήματα υγείας συνδέονται κυρίως με τον τρόπο ζωής (lifestyle), τα ατυχήματα, το κάπνισμα, την κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών, τη βία, το εργασιακό stress, τη μόλυνση του περιβάλλοντος.

Στην Ευρώπη η αξιόλογη βελτίωση του επιπέδου υγείας τον τελευταίο αιώνα με δραματική μείωση της θνησιμότητας και νοσηρότητας είναι το αποτέλεσμα συνδυασμού κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών, εξελίξεων στη θεραπευτική ιατρική και εφαρμογή μέτρων δημόσιας υγείας συμπεριλαμβανομένης της πρόληψης. Η πρόληψη εκφράζει τις προσπάθειες των λειτουργών της υγείας να προλάβουν την εκδήλωση νόσων και ασθενειών και τις συνέπειες τους για το άτομο, την κοινωνία, και το περιβάλλον μέσω προγραμμάτων προαγωγής της υγείας.

Η πρόληψη είναι μια δυναμική διαδικασία που περιλαμβάνει τρία στάδια:

α) πρωτογενής πρόληψη: περιλαμβάνει τα μέτρα που αποσκοπούν στη μείωση της επίπτωσης μιας νόσου στον πληθυσμό, δηλ. τον περιορισμό της εμφάνισης νέων περιπτώσεων. Η πρωτογενής πρόληψη περιλαμβάνει μέτρα ατομικής και ομαδικής προστασίας. Σημαντικά δείγματα πρωτογενούς πρόληψης αποτελούν η χλωρίωση και φθορίωση του νερού, η διαχείριση των λυμάτων και οι μαζικοί εμβολιασμοί.

β) δευτερογενής πρόληψη: αποσκοπεί στη μείωση του επιπολασμού μιας αρρώστιας στον πληθυσμό, δηλ. την πρώιμη διάγνωση και θεραπεία. Παραδείγματα αποτελούν η εφαρμογή του test pap και της μαστογραφίας στις γυναίκες και ο έλεγχος όλων των νεογνών για συγγενή υποθυρεοειδισμό, φαινυλκετονουρία και έλλειψη ενζύμου G6PD.

γ) τριτογενής πρόληψη: στοχεύει στη μείωση του επιπολασμού της χρόνιας ανικανότητας ή των υποτροπών της στον πληθυσμό, προσφέροντας προγράμματα αποκατάστασης και επαγγελματικής και κοινωνικής επανένταξης. Παράδειγμα η επανένταξη των εξαρτημένων ατόμων και το πρόγραμμα συστηματικών μεταγγίσεων των πασχόντων από θαλασσαιμία

Στις ακόλουθες ενότητες θα επιχειρηθεί μια ερμηνεία των παραγόντων που επηρεάζουν την εφαρμογή της πρόληψης στην σύγχρονη κοινωνία και ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο, θα γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή της εξέλιξης των υπηρεσιών παροχής πρόληψης και τέλος θα ακολουθήσουν κάποια συμπεράσματα και προτάσεις για την δομή ενός συστήματος υγείας που προάγει την πρόληψη.

Παράγοντες πρόληψης- Ιστορική αναδρομή- Ελληνική εμπειρία

Η μεγαλύτερη πρόκληση της πρόληψης σήμερα είναι να πείσει και να εκπαιδεύσει το άτομο, την οικογένεια και το σύνολο της κοινωνίας, στην υιοθέτηση ενός υγιούς προτύπου διαβίωσης. Κύριος στόχος της πρόληψης είναι η αποφυγή του «πρώιμου θανάτου» και η αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης σε συνδυασμό με τη καλύτερη δυνατή ποιότητα ζωής.

Σύμφωνα με τους Marrot και Morris (1988) τόσο οι προσωπικοί όσο και οι «περιβαλλοντικοί» παράγοντες βρίσκονται σε άμεση αλληλεπίδραση κατά τη διάρκεια της ζωής και ασκούν δυναμική επίδραση στην κατάσταση της υγείας. Ως προσωπικοί παράγοντες ορίζονται από τη μια οι ανατομικές φυσιολογικές και μεταβολικές παράμετροι του ατόμου και από την άλλη η προσωπικότητα και η συμπεριφορά όπως διαμορφώνονται μέσα στην κοινωνία και το πολιτιστικό μόρφωμα, (Αγραφιώτης 1988) όπου εξελίσσεται το άτομο. Το περιβάλλον το οποίο ασκεί άμεσες ή έμμεσες επιρροές στην υγεία περιλαμβάνει το οικονομικό, πολιτιστικό και πολιτικό σύστημα.

Κοινωνιολογικές μελέτες στο παρελθόν έχουν συσχετίσει το επίπεδο υγείας του ατόμου με την κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται. Σύμφωνα με τους δείκτες υγείας τα άτομα των χαμηλότερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας, μεγαλύτερη συχνότητα λοιμώξεων και κακή στοματική υγιεινή. Εντούτοις προσφεύγουν σπανιότερα στις μονάδες πρωτοβάθμιας περίθαλψης και σπάνια

είναι αποδέκτες των προγραμμάτων πρόληψης. «Το όριο της ιατρικής είναι η φτώχεια»(1). Επιπλέον το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και η μη δυνατότητα πρόσβασης στους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς, η έκθεση σε περιβαλλοντικούς κινδύνους επιβαρύνουν την κατάσταση.Η προστασία και προαγωγή της σωματικής και ψυχικής υγείας των ατόμων απαιτεί την ένταξη τους στην κοινωνία, την καλλιέργεια οικογενειακών και φιλικών δεσμών. Ως επακόλουθο τα μέλη της κοινωνίας πλέον καθορίζουν σε πολιτικό, νομικό, και διοικητικό επίπεδο, το πλαίσιο λειτουργίας των μηχανισμών πρόληψης.

Παράλληλα με το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον η τεχνολογική υποδομή ενός πληθυσμού καθορίζει το πλαίσιο ανάπτυξης των υπηρεσιών πρόληψης παρέχοντας τα απαραίτητα μέσα για την καταγραφή, αξιολόγηση, οργάνωση και εφαρμογή των πολιτικών πρόληψης. Τα τελευταία τριάντα χρόνια παρατηρείται μαζική εισβολή προηγμένης, εξειδικευμένης και δαπανηρής ιατρικής τεχνολογίας στο χώρο της υγείας στα πλαίσια της γενικότερης τεχνολογικής προόδου, με κοινωνικές, ηθικές, νομικές και οικονομικές επιπτώσεις. Η πρόοδος της βιοϊατρικής τεχνολογίας ανέδειξε κυρίως την θεραπευτική ιατρική, η ανάπτυξη όμως των επιστημών επικοινωνίας, της πληροφορικής, των δικτύων συλλογής και αξιολόγησης πληροφοριών, οι εξελίξεις της επιδημιολογίας, έδωσαν νέα ώθηση και δυνατότητες στην οργάνωση των προγραμμάτων πρόληψης.

Η ιστορική καταγραφή της εξέλιξης των υπηρεσιών υγείας συμπεριλαμβανομένης της πρόληψης, ξεκινά στις αρχές του 20ου αιώνα με το ελληνικό κράτος να διανύει μια περίοδο πολιτειακής αστάθειας και έλλειψης οικονομικών πόρων. Οι πόλεμοι, η Μικρασιατική Καταστροφή, η οικονομική κρίση οδήγησαν τον πληθυσμό στη φτώχεια και την εξαθλίωση. Οι κυβερνήσεις περιορίζονταν συνήθως στην καταπολέμηση των λοιμωδών νόσων. Το 1922 με τον νόμο 2882 ιδρύθηκε το «Υπουργείο Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντίληψης», η χώρα διαιρέθηκε σε πέντε υγειονομικές περιφέρειες, ενώ για κάθε νομό προβλεπόταν η σύσταση υγειονομικού συμβουλίου. Οι περιορισμένες όμως οικονομικές δυνατότητες του κράτους δεν επέτρεψαν σημαντικές αλλαγές. Η γερμανική κατοχή και ο εμφύλιος πόλεμος προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές στην χώρα, με τις υπηρεσίες παροχής υγείας να στερούνται οργάνωσης και αποτελεσματικότητας. Το 1953 με την ψήφιση του Ν.Δ. 2592/53 «περί οργανώσεως της ιατρικής αντιλήψεως» από την κυβέρνηση Παπάγου επιχειρείται για πρώτη φορά η θέσπιση ενός ολοκληρωμένου και αποκεντρωμένου συστήματος υγείας.

Μεταξύ των άλλων προέβλεπε την αποκέντρωση του συστήματος με τη δημιουργία υγειονομικών περιφερειών και την ανάπτυξη των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας περίθαλψης με την δημιουργία υγειονομικών σταθμών. Το 1961 συστάθηκε ο Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων (Ο.Γ.Α.) με στόχο την κάλυψη του αγροτικού πληθυσμού. Ακολούθησε η περίοδος της δικτατορίας χωρίς ιδιαίτερες εξελίξεις στον τομέα της φροντίδας υγείας πλην της καθιέρωσης της υποχρεωτικής υπηρεσίας υπαίθρου. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ο «Σχεδιασμός της Κοινωνικής Πολιτικής» του υπουργού υγείας της δικτατορίας που προέβλεπε την ανάπτυξη ενός συστήματος πρωτοβάθμιας φροντίδας στηριζόμενο στους οικογενειακούς γιατρούς, σχέδιο το οποίο δεν προχώρησε.

Μετά την πτώση της δικτατορίας γίνεται πλέον αντιληπτή η ανάγκη συνολικής αναθεώρησης των υγειονομικών υπηρεσιών στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής κοινότητας. Το 1980 στο νομοσχέδιο «Μέτρα προστασίας της Υγείας» με υπουργό Υγείας τον καθηγητή Σ. Δοξιάδη επανατίθεται το θέμα της αποκέντρωσης, του κοινωνικού ελέγχου και της οργάνωσης της πρωτοβάθμιας φροντίδας. Το 1983 ο Νόμος 1397, επί κυβερνήσεως Π.Α.Σ.Ο.Κ. αποτέλεσε την μεγαλύτερη νομοθετική μεταρρύθμιση στον χώρο της υγείας, αφού για πρώτη φορά ορίζονταν τα πλαίσια ενός Εθνικού Συστήματος Υγείας με στόχους την ισότητα και την καθολικότητα στην πρόσβαση, την αποκέντρωση, τον κοινωνικό έλεγχο, τη δικαιότερη κατανομή των πόρων και την ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας φροντίδας. Τα

επόμενα χρόνια ακολουθούν μεταρρυθμιστικές προτάσεις (Νόμος 2071, επί Νέας Δημοκρατίας), με κατάληξη την ψήφιση του Νόμου 2519/1997, και του ελπιδοφόρου 2889 τον Μάρτιο του 2001, όπου προτάθηκαν νέες αποκεντρωμένες οργανωτικές δομές και θεσμοί για την δημόσια υγεία και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη δικτύων πρωτοβάθμιας φροντίδας και πρόληψης.

Στο ξεκίνημα του 21ου αιώνα, θεωρώντας κεκτημένη και διασφαλισμένη την αξιοπρεπή διαβίωση (κατοικία, ύδρευση, αποχέτευση, αποκομιδή απορριμμάτων) για το μεγαλύτερο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού, η πρόληψη σε επίπεδο περιβάλλοντος στοχεύει με αρκετά ικανοποιητικά, προς το παρόν αποτελέσματα, στον έλεγχο και περιορισμό της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, την επεξεργασία των βιομηχανικών και αστικών αποβλήτων, την χρήση εναλλακτικών μέσων μεταφοράς και γενικότερα την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων. Στο πεδίο περιβάλλον και πρόληψη, η πολιτεία έχοντας αναγνωρίσει την σημασία της εξασφάλισης υγιούς περιβάλλοντος ως σταθερά στην διαδικασία προαγωγής της υγείας προχωρά σταδιακά στις πρακτικές περιβαλλοντολογικής προστασίας και την προσπάθεια περιβαλλοντολογικής εκπαίδευσης του πληθυσμού.

Το κοινωνικό περιβάλλον και η ατομική συμπεριφορά επηρεάζουν την εκδήλωση μιας νόσου. Σήμερα τα λοιμώδη νοσήματα δεν αποτελούν πλέον την κύρια απειλή για την υγεία. Έχουν αντικατασταθεί από τα νοσήματα του πολιτισμού (καρδιαγγειακά, καρκίνος, ατυχήματα, αυτοκτονίες, AIDS). Η Ελλάδα, ακολουθώντας την πορεία των αναπτυγμένων χωρών, πέτυχε σημαντική πρόοδο στον έλεγχο και περιορισμό πολλών λοιμωδών νοσημάτων, μέσω μαζικών εμβολιασμών και συνεχών βελτιώσεων στη διατροφή και στις συνθήκες υγιεινής και διαβίωσης. Παραδείγματα αποτελούν η εκρίζωση της ευλογιάς, της διφθερίτιδας, της πολιομυελίτιδας του τετάνου και ο περιορισμός της φυματίωσης.

Παράλληλα, όμως, «παλαιά» λοιμώδη νοσήματα ξαναέρχονται στο προσκήνιο, για παράδειγμα η πολιομυελίτιδα με την είσοδο ανεμβολίαστων οικονομικών μεταναστών και προσφύγων και ο άνθρακας με την υποτιθέμενη απειλή βιολογικού πολέμου και συγχρόνως προβληματίζουν νεοεμφανιζόμενα νοσήματα, όπως το AIDS και η σπογγώδης εγκεφαλοπάθεια. Λόγω των παραπάνω ιδιαιτεροτήτων τίποτα δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένο στην εκτέλεση των προγραμμάτων πρόληψης, αλλά να διαμορφώνονται δυναμικά ανάλογα με τις περιστάσεις. Παράδειγμα αποτελεί η διοργάνωση του πανελλήνιου αγώνα ενάντια στην πολιομυελίτιδα το 1999. Τη θέση των λοιμώξεων σαν βασική αιτία θανάτου αντικατέστησαν οι παθήσεις του κυκλοφορικού (καρδιαγγειακά και αγγειακά εγκεφαλικά επεισόδια), ο καρκίνος και τα ατυχήματα. Αυτή η μετατροπή αντανακλά αφενός την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, αφετέρου την τροποποίηση των ατομικών συνηθειών. Άμεση προτεραιότητα της πρόληψης είναι η υιοθέτηση ατομικών συνηθειών που προάγουν την υγεία όπως η αποφυγή του καπνίσματος και του αλκοόλ, η καταπολέμηση της παχυσαρκίας, η σωστή διατροφή , η σωματική άσκηση, ο περιορισμός του stress και η διασφάλιση της ψυχικής υγείας και ευεξίας. Επίσης εκπονούνται προγράμματα πρώιμης και έγκαιρης διάγνωσης και πλήρους αποκατάστασης και επανένταξης μετά τη θεραπεία.

Συμπεράσματα Προτάσεις

Η πρόληψη είναι η ουσιαστική φροντίδα υγείας και βασίζεται σε πρακτικές και τεχνολογία κοινωνικά και επιστημονικά αποδεκτές. Αφορά το άτομο, την οικογένεια και την κοινωνία, και η εφαρμογή της κοστίζει και στην κοινωνία και το κράτος.

Η έννοια της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, η οποία περιλαμβάνει την πρόληψη, καθορίστηκε το 1978 με την διακήρυξη της Άλμα-Άτα : «Η πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος τόσο του υγειονομικού συστήματος της χώρας, του οποίου είναι κεντρικός μοχλός και επίκεντρο, όσο και της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης

της κοινότητας σε όλη της την έκταση. Είναι το πρώτο επίπεδο επαφής των ατόμων, της οικογένειας και της κοινότητας με το Εθνικό Σύστημα Υγείας, φέρνοντας το πλησιέστερα εκεί όπου ζουν και εργάζονται οι άνθρωποι, και αποτελεί το πρώτο στοιχείο του προγράμματος υγειονομικής φροντίδας». Η πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας , σύμφωνα με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας θα είναι ο οδηγός για την επίτευξη του στόχου «Υγεία για όλους ως το 2000».

Η ανάπτυξη του υγειονομικού τομέα στις βιομηχανικές κυρίως χώρες αποτέλεσε έναν δυναμικό κλάδο παραγωγής και απασχόλησης, ενώ συγχρόνως κινητοποίησε οικονομικά και άλλους βιομηχανικούς κλάδους (βιομηχανίες φαρμάκων, εξοπλισμού, πληροφορικής κ.ά.). Η χρηματοδότηση της φροντίδας υγείας, σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), απορροφά το 8,6% του Ακαθάριστού Εθνικού Προϊόντος, όμως ο κύριος όγκος των δαπανών αφορά τη νοσοκομειακή περίθαλψη και όχι την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και την πρόληψη, παρά τις διακηρύξεις της Άλμα-Άτα το 1985 για αναπροσανατολισμό των υπηρεσιών υγείας και ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας περίθαλψης. Έτσι, το 1977 η νοσοκομειακή περίθαλψη απορροφούσε το 51,2% των δημόσιων δαπανών, η πρωτοβάθμια περίθαλψη το 17,6%,το 1991 τα νούμερα αυτά διαμορφώθηκαν σε 63,5% και 14,2% αντίστοιχα. Συνεπώς οι δαπάνες για την νοσοκομειακή περίθαλψη αυξάνονται σε βάρος της πρωτοβάθμιας φροντίδας και πρόληψης. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την ανισότιμη ανάπτυξη της νοσοκομειακής περίθαλψης και την συρρίκνωση του τομέα της πρόληψης. Αντικειμενικά βέβαια οι εξελίξεις και τα αποτελέσματα της θεραπευτικής ιατρικής είναι πολύ «εντυπωσιακά» και ικανοποιούν ταχύτατα τον πολίτη-καταναλωτή των υπηρεσιών υγείας, ενώ τα προϊόντα της πρόληψης αξιολογούνται και εκτιμώνται στην πορεία του χρόνου και σε επίπεδο κοινωνίας και πληθυσμού και όχι ατομικό.

Το ελληνικό υγειονομικό σύστημα την τελευταία εικοσαετία βρίσκεται σε διαρκή διαδικασία δομικών και οργανωτικών αλλαγών, χωρίς όμως μέχρι σήμερα να θεωρείται καλά οργανωμένο και αποδοτικό (Karokis-Sissouras, 1994). Η πολιτεία, τόσο στην αρχική οργάνωση του Εθνικού Συστήματος Υγείας όσο και στις ακόλουθες προσπάθειες «μεταρρύθμισης» του συνεχώς επαναλαμβάνει και αναιρεί τις προσπάθειες για την ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας φροντίδας και πρόληψης περιοριζόμενη κατά κόρον στην εξαγγελία νομοσχεδίων και μέτρων και όχι στην εφαρμογή τους.

Σκοπός κάθε συστήματος υγείας είναι η διασφάλιση και η βελτίωση του επιπέδου υγείας του πληθυσμού μέσω της πρόληψης, της περίθαλψης, της θεραπείας, με τελικό στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού. Ένα σύστημα υγείας που προάγει την πρόληψη πρέπει να περιλαμβάνει τα παρακάτω:

- Εκπαίδευση στην πρόληψη των προβλημάτων υγείας και παράλληλα παροχή μεθοδολογίας τρόπων ελέγχου και πρώιμης διάγνωσης
- Προαγωγή της σωστής διατροφής και παροχή ποιοτικής σίτισης.
- Παροχή ασφαλούς ύδρευσης και διαχείρισης των αποβλήτων.
- Φροντίδα μητέρας και παιδιού και σωστός οικογενειακός προγραμματισμός. ·
- Μαζικοί εμβολιασμοί έναντι των κυριοτέρων λοιμωδών νοσημάτων και ενίσχυση της έρευνας για την παραγωγή νέων εμβολίων.
- Πρόληψη και έλεγχος τοπικών ενδημιών.
- Αντιμετώπιση κοινών νοσημάτων και τραυμάτων.
- Προληπτική χορήγηση φαρμάκων.

Δεδομένης της πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και ηθικής κρίσης της ιατρικής σήμερα οι προτάσεις για την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου συστήματος υγείας με αναπτυγμένη την πρωτοβάθμια φροντίδα και πρόληψη πρέπει να στηριχθούν στα εξής:

- Αξιολόγηση των πραγματικών αναγκών του πληθυσμού μέσω επιδημιολογικών ερευνών και όχι άλογη χρήση εξειδικευμένης και δαπανηρής ιατρικής τεχνολογίας.
- Διασύνδεση και επικοινωνία των υπηρεσιών υγείας σε διεθνές επίπεδο για την καταγραφή και αξιολόγηση των διεθνών επιδημιολογικών δεδομένων.
- Αποδοτική διαχείριση των πόρων, με αποτελεσματική χρηματοδότηση και περιφερειακή κατανομή.·
- Μεταρρυθμιστικά πλάνα υπό κρατικό έλεγχο ώστε να διασφαλίζεται η καθολική και ισότιμη χρήση των υπηρεσιών πρόληψης από όλους τους πολίτες.
- Αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ προληπτικής και θεραπευτικής ιατρικής με αντίστοιχη αποκατάσταση της χρηματοδότησης τους.

Αντί επιλόγου

Ο σκοπός της πρόληψης είναι η ελάττωση του κινδύνου εμφάνισης ή εξέλιξης μιας νόσου, τραύματος, ή ανικανότητας και η προστασία της θετικής υγείας. Δεδομένου ότι «οι μεγαλύτεροι εχθροί για την υγεία δεν είναι τα μικρόβια, οι ιοί και ο καρκίνος, αλλά η φτώχεια, η άγνοια και η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο» (Τριχόπουλος, 1982), οι υπηρεσίες υγείας που φιλοδοξούν να προάγουν την πρόληψη, θα πρέπει να επικεντρωθούν στην βελτίωση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου του πληθυσμού, στην εκπαίδευση αυτού και την αναθεώρηση των ανθρωπίνων σχέσεων.

Βιβλιογραφία

Frohlich, M. D., *Rypins΄ medical examinations*, Lippincott, Philadelphia, 1995.
Karokis A., Sissouras A., «The Greek Health Care System», στο *Health care systems in Seventeen Countries*, OECD, Paris, 1994.
Κουσνέρ Μπ., *Η Δικτατορία των γιατρών*, Εξάντας, Αθήνα, 1996.
Saunders, W.B., *Nelson Textbook of Pediatrics15*, Philadelphia, 2000.
Τριχόπουλος Δ., *Επιδημιολογία*, Λίτσας, Αθήνα, 1982.

ARCHIVE ISSN 2654-2366 EBE/NLG